

T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

**“ÇOCUK YETİŞTİRME TARZLARI VE BENLİK-DÜZENLEME
FARKLILIKLARININ KENDİLİK-BİLİNCİ DUYGUSAL
EĞİLİMLERİYLE İLİŞKİSİ”**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
Zehra ŞAHİN**

**DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Cem Şafak ÇUKUR**

**ŞUBAT, 2007
MUĞLA**

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar.....	x
SEMBOLLER VE KISLATMALAR.....	xii
BÖLÜMLER	
I.GİRİŞ.....	1
1.1. Duygular ve Temel Kavramlar.....	5
1.2. Kendilik-Bilinci Duygularının Tanımı.....	7
1.3. Kendilik-Bilinci Duygularının Diğer Duygulardan Ayrılması.....	9
1.4. Kendilik Bilinci Duyguları ve Kuramsal Yaklaşımlar.....	16
1.4.1. Bilişsel Atf Kuramı.....	16
1.4.2. Süreç Modeli.....	19
1.5. Benlik ve Benlik-Düzenleme.....	27
1.6. Higgins'in Benlik-Farklılıkları Kuramı.....	31
1.7. Kendilik-Bilinci Duyguları ve Benlik-Düzenleme.....	35
1.8. Çocuk Yetiştirme Tarzları.....	37
1.8.1. Çocuk Yetiştirme Tarzlarına İlişkin Temel Sınıflandırmalar.....	39
1.9. Kendilik-Bilinci Duygularının Gelişimi ve Çocuk Yetiştirme Tarzları.....	47
1.10. Şimdiki Çalışma.....	58
2.YÖNTEM.....	60
2.1. Örneklem.....	60
2.2. Veri Toplama Süreci.....	63
2.3. Veri Toplama Araçları.....	63
2.3.1. Demografik Sorular.....	63
2.3.2. Anababa Tutum Envanteri.....	63

2.3.3. Benlik Anketi.....	65
2.3.4. Düzenleme Odağı Ölçeği.....	69
2.3.5. Suçluluk – Utanç Ölçeği.....	70
3. BULGULAR	71
3.1. Değişkenlerinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması.....	72
3.2. Benlik-Farklılıklarıyla Benlik-Düzenleme Süreçleri Arasındaki İlişki.....	73
3.3. Çocuk Yetiştirme Tarzı İle Benlik-Farklılıkları ve Benlik-Düzenleme Arasındaki İlişki.....	78
3.4. Kendilik-Bilinci Duygularıyla Çocuk Yetiştirme Tarzları, Benlik-Düzenleme ve Benlik-Farklılıkları Arasındaki İlişki.....	83
4.TARTIŞMA.....	90
KAYNAKLAR	98
EKLER.....	109
A. YÖNERGE.....	110
B. DEMOGRAFİK BİLGİLER.....	111
C. ANNE-BABA TUTUM ÖLÇEĞİ.....	113
D. BENLİK ANKETİ	116
E. DÜZENLEME ODAĞI ÖLÇEĞİ	123
F. SUÇLULUK – UTANÇ ÖLÇEĞİ	124
G. EŞ ANLAMLI SIFATLAR SÖZLÜĞÜ.....	126
ÖZGEÇMİŞ.....	129

TABLolar

Sayfa

Tablo 2.1. Örneklem Grubuna İlişkin Demografik Bilgiler.....	60
Tablo 2.2. Katılımcıların Ebeveynlerine İlişkin Demografik Veriler.....	61
Tablo 2.3. Katılımcıların Cinsiyete ve Kendilerini Yakın Hissettikleri Kişilere Göre Dağılımları.....	62
Tablo 2.4. Katılımcıların Benlik-Hedefi Boyutları İçin Kullandıkları Ortalama Sıfat Sayısı	68
Tablo 3.1. Değişkenlerin Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları.....	72
Tablo 3.2. Benlik-Farklılıkları İle Benlik-Düzenleme Süreçleri Arasındaki Korelasyonlar.....	74
Tablo 3.3. İlerlemeci Benlik-Düzenleme Sürecini Benlik-Farklılıkları Boyutlarına Dayanarak Sınayan Basit Doğrusal Regresyon Modeli.....	75
Tablo 3.4. İlerlemeci Benlik-Düzenleme Sürecini Genel/Benlik-Farklılıkları Boyutlarına Dayanarak Sınayan Basit Doğrusal Regresyon Modeli.....	76
Tablo 3.5. Engellemeci Benlik-Düzenleme Sürecini Benlik-Farklılıkları Boyutlarına Dayanarak Sınayan Basit Doğrusal Regresyon Modeli.....	77
Tablo 3.6. Engellemeci Benlik-Düzenleme Sürecini Genel/Benlik-Farklılıkları Boyutlarına Dayanarak Sınayan Basit Doğrusal Regresyon Modeli.....	78
Tablo 3.7. Çocuk Yetiştirme Tarzları ile Benlik-Farklılıkları ve Benlik-Düzenleme Arasındaki Korelasyonlar.....	79
Tablo 3.8. İlerlemeci Benlik-Düzenleme Sürecini Çocuk Yetiştirme Tarzlarına Dayanarak Sınayan Basit Doğrusal Regresyon Modeli.....	80
Tablo 3.9. Engellemeci Benlik-Düzenleme Sürecini Çocuk Yetiştirme Tarzlarına Dayanarak Sınayan Basit Doğrusal Regresyon Modeli.....	81

Tablo 3.10. Genel/ideal Benlik-Farklılığı Boyutunu Çocuk Yetiştirme Tarzlarına Dayanarak Sınayan Basit Doğrusal Regresyon Modeli.....	82
Tablo 3.11. Genel/görev Benlik- Farklılığı Boyutunu Çocuk Yetiştirme Tarzlarına Dayanarak Sınayan Basit Doğrusal Regresyon Modeli.....	82
Tablo 3.12. Kendilik-Bilinci Duygularıyla Çocuk Yetiştirme Tarzları ve Benlik-Düzenleme.....	84
Tablo 3.13. Kendilik-bilinci Duygularıyla Benlik-farklılıkları Arasındaki Korelasyonlar.....	85
Tablo 3.14. Suçluluk Duygusal Eğilimini Çocuk Yetiştirme Tarzları, Benlik-düzenleme ve Benlik-Farklılıkları Değişkenlerine Dayanarak Sınayan Hiyerarşik Çoklu Regresyon Analizi.....	87
Tablo 3.15. Utanç Duygusal Eğilimini Çocuk Yetiştirme Tarzları, Benlik-Düzenleme ve Benlik-Farklılıkları Değişkenlerine Dayanarak Sınayan Hiyerarşik Çoklu Regresyon Analizi	89

SİMGELER VE KISALTMALAR

β	: Regresyon katsayısı.
N	: Örneklem Büyüklüğü.
p	: Anlamlılık düzeyi.
r	: Korelasyon katsayısı.
R^2	: Determinasyon katsayısı.
S	: Standart Sapma.
X	: Ortalama.
Sd	: Serbestlik Derecesi.
SPSS	: Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paket Programı (Statistical Package for Social Science for Windows).
α	: Güvenirlilik Katsayısı.

BÖLÜM I

GİRİŞ

Sosyal bilimlerin gelişim evrelerinde duygu ve duyguların birey davranışları üzerindeki rolünün önemi vurgulanmasına rağmen, son zamanlara kadar duygu konulu çalışmalar bilimsel çalışmaların ana ilgi odağı olmaktan uzak kalmıştır (Ekman, 1992; Mesquita ve Frijda, 1992; Scheier, 1997). Ancak, günümüzde duygu konusunun farklı boyutlarının farklı kuramsal çerçevelerde incelenmesine başlanmıştır. Özellikle, evrim kuramı temelli, evrensel temel duygu ifadeleri üzerine odaklanan çalışmaların (Ekman, 1992) yanı sıra; duyguların bilişsel (Lazarus ve Smith, 1988; Mesquita ve Frijda, 1992; Thompson, 1990), sosyal (Lazarus, 1991; Roseman, 1984) ve kültürel (Ellsworth, 1994; Markus ve Kitiyama, 1994a; Triandis, 1994) boyutlarına odaklanan çalışmalar, duyguların çok boyutlu ve dinamik yapısını ortaya koymaktadır. Bu alanda son zamanlarda yoğunlaşan konulardan bir tanesi de, “kendilik-bilinci duyguları” (self-conscious emotions) dır.

Kendilik-bilinci duyguları, insanların duygu, düşünce ve davranışlarını düzenlemede ve motive etmede merkezi bir rol oynayan, karşılıklı değerlendirme ve yargısal temeller üzerine kurulmuş olan duygulardır (Fischer ve Tangney, 1995; Parrot, 2001). Bu duygular, bireylerin yalnızca diğerleriyle olan ilişkilerinde oluşan duygusal yaşantıları değil, aynı zamanda bireylerin farklı bireysel ve toplumsal normlar dahilinde hem kendilerini hem diğerlerini değerlendirmeyi ve yargılamayı içermektedir. Bu nedenledir ki; kendilik-bilinci duyguları aynı zamanda ‘sosyal duygular’ olarak da adlandırılmaktadır (Barrett, 1995; Fischer ve Tangney, 1995).

Farklı bir ifadeyle, kendilik bilinci duygularının en özgün özelliği bireyler üzerinde sosyal düzenleme işlevine sahip olmalarıdır (Beer ve Keltner, 2004).

Kendilik bilinci duyguları içerisinde utanç, suçluluk, gurur, kıskançlık ve mahcubiyet duyguları, hem içsel hem bireyler-arası davranış düzenlemede önem kazandılarından dolayı temel kendilik-bilinci duyguları olarak değerlendirilmektedir (Barrett, 1995; Fischer ve Tangney, 1995). Bu çalışmada özellikle ‘utanç (shame) ve suçluluk (guilt)’ duyguları üzerinde durulacaktır. Bunun nedeni, yapılan çalışmalarda bireylerin bu duygulara olan eğilimlerinin onlarda depresyon, kaygı ve paranoya gibi uyum sorunlarına, duygulanım bozukluklarına yol açabileceği sonucunun elde edilmesi ve dolayısıyla bu durumun da bireyler için oldukça önem taşımasıdır. Çalışmada temel olarak, farklı kendilik-bilinci duygularının (utanç ve suçluluk) öncül ve sonuçları itibariyle birbirinden kuramsal ve görgül olarak kavramsallaştırılarak ayrılmaya çalışılacaktır. Bu kavramsallaştırmada, özellikle benlik ve benlik-düzenleme ile ilgili literatür kullanılarak, kendilik-bilinci duygularının benlik üzerinde yarattığı olumlu veya olumsuz sonuçlara değinilecektir.

Davranış bilimlerinin en önemli uğraşlarından biri de, duygusal deneyimlerin gelişimsel kaynaklarını tanımlamak olmuştur. Öyle ki; kendilik-bilinci duygularının gelişiminde ailenin taşıdığı önem, konuya ilişkin önemli kuram ve yaklaşımların gelişmesine yol açmış ve yapılan çalışmalar kendilik-bilinci duygularının gelişiminde, sosyalizasyon sürecinin ve aile kurumunun oldukça önemli rollerinin olduğunu ortaya koymuştur (Higgins, 1987, 1989; Higgins, Bond, Klein ve Strauman, 1986; Moretti ve Higgins, 1999). İnsan yaşamında, doğumdan önce

başlayan ve yaşamının sonuna kadar etkisini sürdüren bir kurum olarak aile, fizyolojik olduğu kadar ekonomik, kültürel ve toplumsal yönleriyle de kişinin psikolojik gelişimini, davranışlarını biçimlendirip yönlendirmekte önemli olan faktörlerden biridir. Benlik gelişiminin erken yaşta başlaması, bu dönemde kazanılan bir takım davranış kalıpları, bireyin ilerdeki alışkanlıklarını doğrudan etkileyebilmektedir. Bireyin kendini tanıması, benliğini kazanması ve topluma uyum sağlamasında, ailenin çocuk yetiştirme tarzı oldukça önemlidir. Öyle ki; yapılan araştırmalarda, kişilerin kendilik-bilinci duygularla ilgili ileriki yaşlarda karşılaştıkları birçok sorununun köklerinin anne-baba, çocuk ilişkileri ve çocuk yetiştirme tarzlarına dayandığı görülmektedir (Higgins, 1987). Dolayısıyla, ailelerin çocuk yetiştirme tarzları, kendilik-bilinci duyguları ile sadece yakından ilişkili değil, aynı zamanda bu duygularının gelişmesine de kaynaklık etmektedir.

Özellikle, yapılan çalışmalarda bireyin çocuklukta maruz kaldığı ağırlıklı aile yetiştirme tarzının (mizaç ile birlikte) ilerde bireyin davranışlarının temelleneceği benlik-düzenleme (self-regulation) süreçlerini etkileyeceği ortaya konulmuştur (Higgins, Freidman, Harlow, Lorraine, Özlem ve Taylor, 2001; Moretti ve Higgins, 1999; Strauman, 1996). Higgins (1987), çocuğun gelişim evrensinde kendi-diğeri bağıllık ilişkisine olan inancının temellendiğini ileri sürerek, bu sosyal öğrenme sürecinde, bireyin içsel benlik standartlarını ve değerlendirme süreçlerini kazandığını ve bu içsel benlik standartlarıyla olumlu veya olumsuz duygusal deneyimlerini içselleştirdiğini savunmuştur.

Bu çalışmada, ailelerin farklı çocuk yetiştirme tarzlarının, bireylerde ortaya çıkan farklı türde kendilik-bilinci duygularının (utanç ve suçluluk) gelişmesindeki

rolü araştırılacak ve benzer şekilde, ailelerin çocuk yetiştirme tarzlarının etkilediği düşünülen benlik-düzenleme süreçlerinin (Higgins ve ark., 2001; Moretti ve Higgins, 1999) kendilik-bilinci duygularıyla olan dinamik ilişkisi incelenecektir.

Çocuk yetiştirme tarzları ve benlik-düzenleme farklılıklarının kendilik-bilinci duygusal eğilimleri ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanan bu çalışmada üniversite birinci sınıf öğrencileri ile çalışılmıştır. Son olarak, içinde bulunduğumuz toplum ve bu toplumun kültürel değerlerinin insanların çocuk yetiştirme tarzlarını ve kendilik-bilinci duygularını önemli derecede etkilediği düşünülürse, çocuk yetiştirme tarzları ve kendilik-bilinci duyguları hiç kuşkusuz kültürden kültüre farklılık gösteren kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu araştırma, her ne kadar konunun kültürel boyutu hakkında bir çalışmayı kapsamıyor olsa da, kültürel boyutun dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan biri olduğu vurgulanmaktadır.

Son yirmi yılda, duygu konusunun çalışılmasında önemli gelişmeler elde edilmiş, duygular davranış ve düşünceye odaklanılarak, deneysel çalışmalara ağırlık verilmiştir (Fischer ve Tangney, 1995; Keltner, 1995; Parrot, 2001). Ancak, kendilik-bilinci duyguları konusunda oldukça sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Önceden vurgulandığı gibi, kendilik-bilinci duygularının gelişiminde ve ortaya çıkmasında ‘diğerlerinin’ veya ‘toplumsal norm ve hedeflerin’ önemi fazladır. Bazı araştırmacılar, kendilik-bilinci duygularının bilimsel çalışmaların ilgi odağına geçirmesinin bir nedeni olarak, Batıda ağırlıklı bir şekilde bireycilik kültürel değerlerin hakim olmasını göstermektedirler (Markus ve Kitiyama, 1994b; Triandis, 1995). Toplulukçu değerlerin hala önemini koruduğu Türk toplumunda ise, sosyal duygu çalışmalarına gerek vardır. Bu alanda Türkiye’de henüz bir çalışmaya

rastlanmamıştır. Bu çalışma hem Türkiye’de bu alanda yapılacak ilk çalışma olması hem de bundan sonraki çalışmalara öncülük etmesi bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca, farklı kültürlerde bu alanda yapılacak çalışmalar bu alanda Batıda yapılan çalışmalara kuramsal ve görgül zenginlik katacaktır. Son olarak, hem Batıda hem de ülkemizde aile konusunda yapılan araştırmaların sayısı giderek artmakla birlikte ailelerin çocuk yetiştirme tarzlarındaki farklılaşmalar değişik faktörlerle ilişkilendirmektedir (Baumrind, 1991; Kağıtçıbaşı, 1990, 1996a; Maccoby ve Martin, 1983). Ancak, ailelerin çocuk yetiştirme tarzlarıyla, bireylerdeki sosyal duyguları veya benlik-değerlendirme süreçlerini ilişkilendirilen çalışma sayısı oldukça azdır. Bu çalışma, yine bu konuda yapılan çalışmalardan biri olarak bundan sonraki çalışmalara ışık tutacak yönde olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır.

1.1. Duygular ve Temel Kavramlar

Duygunun tanımlanmasında ve açıklanmasında çok farklı kuramsal yaklaşımların bulunması, bu konuda tam bir fikir birliğinin sağlanamamasına neden olmuştur. Duyguyu betimlemek amacıyla, “his” (feeling) ve “duygu hali” (mood) gibi farklı ifadeler kullanılsa da, duygu kavramının bu ifadelerden daha farklı bir anlam taşıdığı görülmektedir. Hisler daha çok bedensel değişimlerin ön planda olduğu (mimikler, kalp çarpıntısı, vb.), bireyin vücudundaki anlık değişimleri ve öznel deneyimleri içeren bir süreçken, duygular ise, belirli bir uyarıcıya verilen yapılandırılmış tepkiler olarak karşımıza çıkmaktadır (Çukur ve Şahin, 2006).

Gray ve Watson (2001) ise, duygu ile duygu hali arasındaki farkı üç boyutta ifade etmektedir. Öncelikle duygu halinin duygudan farklı olarak, daha geniş ve farklı duyguları içerdiğini, ikinci olarak, duygu hallerinin saatlerce veya günlerce

sürebilen düşük yoğunlukta yaşanan durumlar, duyguların ise belirli duygu uyarıcısına verilen güçlü, yoğun ve kısa tepkiler olduğunu ve son olarak, duygu hallerine göre duyguların organizma üzerinde daha etkili olduğunu öne sürmektedirler.

Literatür incelendiğinde, duygu araştırmacılarının, duygunun nasıl kavramsallaştığına ilişkin üç farklı temel kuramsal perspektif ortaya attıklarını görmekteyiz; evrimsel, bilişsel ve sosyo-kültürel. Duygunun doğuştan mı geldiğini, yoksa sosyal çevre tarafından mı belirlendiğini sorgulayan evrimsel yaklaşıma göre, genel olarak duyguların hayatta kalmada önemli bir işleve sahip olduğu ve duygusal yüz ifadelerinin evrenselliği, yani tüm insanlarda potansiyel olarak ‘temel duyguların’ (basic emotions) (öfke-korku-iğrenme-üzüntü-mutluluk ve şaşkınlık) varlığı düşüncesi hakimdir. (Ekman, 1992; Izard, 1992). Bilişsel yaklaşım ise, bilişsel süreçler olmadan duygunun oluşup oluşmadığına, diğer bir ifadeyle, duygu ve bilişin birbirinden bağımsız süreçler olup olmadığına dikkat çekmektedir. Duygu ve biliş arasında dinamik bir ilişki olduğunu söyleyen bilişsel değerlendirme kuramları, temel duygusal ve bilişsel süreçleri birleştirmektedirler. Bu kuramların temelinde, duyguların oluşmasında insanların hayal ettikleri, hatırladıkları ya da o anda yaşadıkları durum veya olayları bilişsel olarak değerlendirmelerinin önemli rol oynadığı düşüncesi yatmaktadır (Frijda, 2004; Mesquita, 2001; Sherer, 2001). Son olarak, sosyo-kültürel yaklaşıma göre ise, bireyin içinde bulunduğu sosyal çevrenin ve kültürün, bireyin davranışlarını şekillendirmesinde etkili olduğundan bireyin duygularını da anlamlandırabileceği düşüncesi hakimdir. Bu yaklaşımın temelinde yatan ‘sosyal-inşacılık’ (social-constructivism) kuramı ise, duyguların sosyal

kurallarda anlamlılığa sahip, sosyal ve kültürel yapılar olduğunu ileri sürmektedir (Mesquita, 2001; Mesquita ve Frijda,1992).

Duygu ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, ağırlıklı bir şekilde evrimsel kuramın görüşleri çerçevesinde çalışmalar yapıldığını görmekteyiz (Fischer ve Tangney, 1995). Önemli psikolojik süreçleri içerisinde barındırıyor olmasına rağmen, bilişsel süreçler içeren ‘kendilik-bilinci duyguları’ (self-conscious emotions), duygu araştırmalarında az çalışılan konulardan biri olmuştur. Her ne kadar yeni gelişen alanlardan biri olan “duygu bilimi” ile ilgili araştırmaların sayısında artış sağlansa da, bu durumun kendilik-bilinci duyguları konusuna aynı oranda yansımadağını görmekteyiz.

1.2. Kendilik-Bilinci Duygularının Tanımı

Kendilik-bilinci duyguları, genellikle bedensel hareketlerimizle, deneyimlerimizle ifade edebildiğimiz, bilişsel değerlendirmelerde ve sosyal ilişkilerde yer alan, insanların sadece birbirlerini etkilemediği aynı zamanda birbirlerini değerlendirip yargıladığı utanç, suçluluk, gurur, kıskançlık ve mahcubiyet gibi sosyal duygulardır (Barrett, 1995; Fischer ve Tangney, 1995). Kendilik-bilinci duyguları, yalnızca diğerleriyle olan ilişkide oluşan duygusal yaşantıları değil, aynı zamanda bireylerin farklı bireysel ve toplumsal normlar dahilinde hem kendilerini hem diğerlerini değerlendirmeyi ve yargılamayı içermektedir. Farklı bir ifadeyle, bu duygular karşılıklı değerlendirme ve yargısal temeller üzerine kurulmuştur. Bu duygular içerisinde utanç ve suçluluk duyguları, hem içsel hem de bireyler-arası davranış düzenlemede önem kazandıkları için temel sosyal duygular olarak

değerlendirilmektedir. Öyle ki, ‘utanç’ (shame) ve ‘suçluluk’ (guilt) duyguları için kendilik-bilinci duygularının prototipleridir diyebiliriz (Barrett, 1995; Beer ve Keltner, 2004; Fischer ve Tangney, 1995).

Kendilik-bilinci duyguları, insanların duygu düşünce ve davranışlarını düzenlemede ve motive etmede merkezi bir rol oynamaktadır (Beer ve Keltner, 2004). Bu duygular, insanların sosyal ilişkileri ve ahlaki davranışları benimsemelerini sağlarken, aynı zamanda çevreden gelebilecek dilek, istek ve görevleri yerine getirmeye zorlamaktadır (Fischer ve Tangney, 1995; Weiner, 1985). Bir çok duygu kuramcısına göre duygular daha öncede bahsedildiği gibi, bir uyarıcının algılanarak bilinçli ya da bilinçsiz değerlendirilmesiyle oluşan yapılandırılmış tepkiler olarak ifade edilmektedir (Ekman, 2004). Bu yapılandırma, davranışsal tepkiyi, psikolojik değişiklikleri, yüzsel ifade farklılıklarını ve duygu durumlarını kapsamaktadır. Tüm bunlar, temel duyguların açıklanabilmesi için yeterli olabilecekken, kendilik-bilinci duyguları için aynı şeyi söyleyebilmek güçtür. Çünkü, kendilik-bilinci duyguları daha önce duygulara getirilen bilişsel yaklaşımda vurgulandığı gibi, basit ve hızlı bilişsel süreçlerle açıklanamayacak kadar karmaşık bir süreçtir. Bu duygular, ‘kişinin benlik odaklı dikkati’ (attention focus on self), ‘benlik-standartlarının uyumu’ (self-goal congruence), ‘benlikle ilgili nedensel yüklemeleri’ ve ‘sosyal çevrenin etkisi’ gibi bazı bilişsel süreçler içermektedir (Beer ve Keltner, 2004; Parrot, 2001). Kendilik-bilinci duygularına özel olduğu öne sürülen özellikler, belki de genel duygulara bağlı olarak daha iyi karakterize edebilir.

1.2. Kendilik-Bilinci Duygularının Diğer Duygulardan Ayrılması

Öncelikle, kendilik-bilinci duyguları, ‘benlik-farkındalığı’ (self-awareness) ve ‘benlik-sunumu’ (self-representation) süreçlerini gerektirdiği için temel duygulardan ayrılmaktadırlar. Her ne kadar korku-üzüntü gibi temel duygular yaşamsal olarak benlik-değerlendirme süreci içeriyor olsa da, bu sadece basit-yüzeysel değerlendirmeleri kapsamaktadır ve yalnızca kendilik-bilinci duyguları bu değerlendirme sürecini içermektedir (Beer ve Keltner, 2004; Parrot , 2001).

Benlik-farkındalığı, bireyin dikkatini kendisine yöneltmesi ve o anı yaşaması olarak tanımlanabilir. İnsanlar psikolojik durumları sorulduğunda, kameraya alındıklarında, ayna karşısında kendilerini izlediklerinde ve bunlara benzer durumlarda dikkatlerini kendilerine yöneltmekte ve kendilerinin farkında olmaktadır. Benlik-farkındalığı iki boyutta gerçekleşmektedir. Kişi dikkatini psikolojik durumu, duyguları, güduları veya kişisel standartları gibi özel benlik yönlerine yönelttiğinde ‘özel benlik-farkındalığı’ (private self-awareness) söz konusu olmaktadır. Kişi dikkatini görünüşü, sosyal standartları gibi genel benlik yönlerine yönelttiğinde ise, ‘kamusal-benlik farkındalığı’ (public self-awareness) söz konusu olmaktadır (Taylor, Peplau ve Sears, 2000). Her iki benlik boyutunun etkinlik kazanmasında belirleyici olan uyaran durumu ise şöyledir; insanların kendileri hakkında düşüncelerinin istenmesi özel benlik-farkındalığına neden olurken, başkaları tarafından seyredilmeleri ise kamusal benlik-farkındalığına neden olmaktadır (Carver ve Scheier, 1990; Franzoi, 1999). Ayrıca, benlik-farkındalığı hemen herkes için geçerli olan bir süreçtir. Bununla birlikte bazı insanlar benlik-farkındalığına daha fazla, bazıları ise daha az zaman ayırmaktadırlar.

'Benlik-sunumu' (self-representation) kavramı ise, kişinin kendini toplumsal veya kültürel açıdan kabul edilen eylem ve davranış normlarına uygun yollardan ve arzu edilen imajı bırakacak şekilde sunmasını ifade etmektedir (Kowalski ve Leary, 1998). Temel duygular, sosyal işlevlere ve hayatta kalma çabasına hizmet eder. Örneğin, korku bireysel bağlamda tehlikeden kaçma nedeni olarak görülebilirken, sosyal açıdan bakıldığında, davranış sosyal olarak kişiye mal edilmekte ve sosyal hedeflerle karşılaştırıldığında kişinin hedefleri diğerlerine karşı düşük olabilmektedir. Tersine, kendilik-bilinci duygularında önemli olan sosyal hedeflerdir. İnsanlar çok yönlü sosyal yapı içerisinde yavaş yavaş gelişmekteyken, buna bağlı olarak, kendilik-bilinci duyguları da sosyal dinamiklerle ilişki içindedir. Örneğin, araştırmacılar, utanç ve suçluluğun gelişimi ile ilgili yaptıkları çalışmalarda çevrenin ne düşündüğünün yani sosyal değerlendirmenin ve bu bağlamda benlik-sunumunun çok önemli olduğunu elde etmişlerdir (Barrett, 1995; Fischer ve Tangney, 1995; Parrot , 2001).

Kendilik-bilinci duyguları, davranışlarımızı yönlendirmektedir. Bunu yaparken de sosyal değerlere ve davranışın sosyal olarak onaylanıp onaylanmamasına dikkat etmektedir (Beer ve Keltner, 2004; Fischer ve Tangney, 1995). Dolayısıyla toplum, bize nasıl bir insan olmamız gerektiğini söylemektedir. Öyle ki; kendilik-bilinci duygularını daha önce de ifade edildiği gibi aynı zamanda "sosyal duygular" şeklinde nitelendirmemizin önemli kaynaklarından biri de budur.

Biyolojik temellerinden dolayı evrensel nitelik taşıdığı düşünülen temel duyguların tüm insanlarda potansiyel olarak var olduğu ve dolayısıyla sınırlı sayıdaki temel duyguların evrenselliği söz konusu iken (Ekman, 1992; Izard, 1994) tersine, kendilik-bilinci duygularının evrensel olarak geçerliliği oldukça zayıftır. Temel duyguların aksine, utanç ve suçluluk gibi kendilik-bilinci duyguları açık bir şekilde tanımlanabilen ya da kodlanabilen yüz mimikleri içermezler (Izard, 1994). Dolayısıyla, kendilik-bilinci duygularının yüzselleşmiş olarak ifade edilişi, temel duyguların aksine tüm kültürler tarafından tanınmamaktadır (Ekman, 1992). Evrensel olarak tanınan mimiklere sahip olmamakla nitelendirilen kendilik-bilinci duyguları, diğer duygulardan sözlü olmayan göstergeler bağlamında ayrılmaktadır. Kendilik-bilinci duygularının göstergeleri, yoğun bir şekilde yüz kaslarındaki hareketlerin duygusal göstergelerin unsurları olarak özel bir statüye sahip oldukları öngörüsüne dayanmaktadır (Beer ve Keltner, 2004). Gözlemlere dayanan çalışmalar göstermiştir ki; utanç ve suçluluk duyguları pek çok dinamik özelliğe sahiptirler ve bu duygular yaklaşık beş saniye kadar süren mantıklı, açık ve koordineli bir biçimde sergilenen mimikler, kafa hareketleri (başı aşağı indirme gibi) ve uzun süreli sabit bakışlardan oluşan bir hareket kombinasyonundan anlaşılabilir. Ayrıca, kafa ve göz hareketlerinin, kendilik-bilinci duygularının sözel olmayan göstergesini mimiklere göre daha karmaşık hale getirdiği varsayılmaktadır (Keltner ve Ekman, 2000).

Kendilik-bilinci duygularını açıklamak için yeterli olmadığı düşünülen bu argümanların, kendilik-bilinci duygularının evrensel mimiklere sahip olmamasına neden olduğu varsayılmaktadır. Örneğin, temel duygularının konuşma dili aracılığı ile çok daha kolay iletilebildiği öngörülmektedir; oysa çok yaygın bir şekilde kabul edilmektedir ki; utanç ve suçluluk kendilik-bilinci duyguları çok zor kabul edilmekte

ve tartışılmaktadır. Aynı zamanda iletişimsel aciliyetinin bulunmaması durumu, bazı duyguların neden sözel göstergeleri olurken, kendilik-bilinci duygularında bunun olmayışının en önemli göstergesidir. Şayet kendilik-bilinci duyguları sosyal düzeni sağlamak amacıyla kendiliğinden geliştirse, diğerleri ile iletişim kurmak açısından da önemli olmaları gerekmektedir. Örneğin, araştırmalar utanç duygusu göstergesinin bireylerin kabul edilemez ahlaki davranışlar karşısında gösterdikleri tepkileri sakinleştirme ve kızgınlıklarını azaltma etkisi olduğunu ve dolayısıyla da saldırı ve dışlamayı önlediğini varsaymaktadır. Bunun tersi olarak, üzüntü ve neşe duygularının neden hemen ifade edilmek istendiği henüz çok açık değildir (Keltner, 1995). Sonuçta, kendilik-bilinci duyguları kuramsal olarak iletişimsel olma konusunda zor kullanılabilen duygulardır ve buna bağlı olarak da temel duygulardan daha geniş kapsamlı kurallara bağlıdırlar.

Kendilik-bilinci duygularını diğer duygulardan ayıran bir diğer önemli nokta ise; 'benlik-değerlendirmesinin' (self-evaluation) yapılmasıdır. Benlik-değerlendirme, kişinin kendisi hakkındaki görüşlerini, duygularını ve tutumlarını, yani kendi benliğine ilişkin tanımlamalarını içermektedir (Taylor, Peplau ve Sears, 2000). Benlik-değerlendirmeyi içermeyen durumlar kendilik-bilinci duyguları olarak değil, genel olarak temel duygular olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, piyangodan para kazanmış olan bir kişi olay sonrasında gerçekten büyük bir mutluluk hisseder. Tahmin edilebileceği gibi bu olayda, "bunun benim yeteneğimle ilişkisi nedir?" gibi sorularla herhangi bir benlik değerlendirmesine gidilmemektedir. Başka bir deyişle, yapılan çalışmalarda kendilik-bilinci duyguları dışındaki duyguların içsel değerlendirmeden uzak, yüzeysel değerlendirme içerdiğini söyleyebiliriz (Beer ve Keltner, 2004; Fischer ve Tangney, 1995).

Kendilik-bilinci duygularının beklide en özgün karakteristiği benlik-düzenlemelerindeki rolleridir. Bir başka deyişle, kendilik-bilinci duygularının bireylerin sosyal hatalarını anlayıp düzeltmelerine yardımcı olmalarından dolayı özel bir önem taşımaktadırlar. Örneğin, yaşanan kendilik-bilinci duygu tecrübeleri, belirlenen bir hedef, bir beklenti veya standardın yerine getirilmemesi veya çiğnenmesi ile ilgili içsel güdümü sağlayabilir. Bir şeyi yerine getirmeme veya çiğnemenin özgün doğası özellikle kendilik-bilinci duygularına özeldir. Sosyal beklentilerin yerine getirilmemesi, ideallere ulaşamaması utanç duyulmasına, adalete, haklara ve kurallara karşı gelinmesi ve zarar verme ise suçluluk duygusunun oluşmasına sebep olabilir (Beer ve Keltner, 2004; Keltner, 1995).

Kendilik-bilinci duygularının düzenleme işlevi ile ilgili Keltner, Young, Heerey, Oeming ve Monarch (1998) tarafından yapılan bir çalışmada elde edilen sonuçların da bu fikri desteklediği görülmektedir (akt. Beer ve Keltner, 2004). Yapılan araştırmada, kendilik-bilinci duygularının sosyal düzenleme işlevi, sağlıklı katılımcılar ve seçici kontrol bozuklukları (sınır kişilik bozukluğu, duygu durum düzenlemesinde dengesizlikler, dürtü kontrolü, kişiler arası ilişkiler ve benlik algısında yaygın bozulmalar şeklinde görülür) olan bir topluluk arasında karşılaştırma yapılarak incelenmiştir. Şayet kendilik-bilinci duyguları sosyal davranışların düzenlenmesi ile bağlantılıysa, o zaman sosyal davranış normlarını sürekli olarak bozan kişilerin kendilik-bilinci duygularında aksamalar göstermeleri gerekmektedir. Çalışmada, katılımcılar iki sosyal ilişki grubunda yer almaktadır. Birinci grupta, katılımcılar davranışsal düzenleme gerektiren birbirlerine takma adlar takarak birbirlerini kızdıracakları bir takma ad oyunu oynamışlardır. Zira birbirlerini

tanımayan insanların birbirleriyle alay etmeleri, özür dileme ve pişmanlık davranışları gerektirmektedir (akt. Beer ve Keltner, 2004). Hastaların kontrol grubunda bulunan sağlıklı kişilere göre daha uygunsuz bir şekilde bu alay etme işlevini gerçekleştirmeleri beklenmektedir. Dahası kendilik-bilinci duyguları, sosyal davranışları düzenlemede önemliyse, hastaların uygunsuz davranışlarından dolayı utanç duymamaları beklenmektedir.

İkinci grupta ise, katılımcıların sıkıcı bir paragraf için başlık bulduklarında takdir edilecekleri bir çalışma yapılmıştır. Yönergeye göre, katılımcılar başlıklarını açıkladıktan sonra iki dakika boyunca yoğun bir şekilde takdir edileceklerdir. Çalışmada bireylerin utanç duyarak, alçak gönüllü bir şekilde övgüleri kabullenmeleri ya da bunun tam tersi bir durum için yönlendirmeleri gerektirmektedir. Hastaların davranışları ve övgüleri arasındaki uyumsuzluğu görmeyecekleri ve kontrol grubunda yer alan hasta olmayan katılımcılara oranla daha alçakgönüllü bir utanç göstermeleri beklenmekteydi. Çalışmanın sonucunda bulgular, bozuk kendilik-bilinci duygularının altında eksik davranış düzenleme ile yakından ilgili olduğu tezini doğrulamaktadır. Beklendiği gibi, hastaların alay etme yöntemleri kontrol grubu katılımcılarınıninkilere göre daha uygunsuzdur. Bununla birlikte hastalar davranışlarından ötürü utanmak yerine gurur duyarlar. Buna ilaveten hastalar buldukları başlıklara yapılan övgülerin saçma sapanlığını fark etmedikleri gibi kontrol grubu katılımcılara göre daha fazla utanç duymuşlardır. Bu bulguları bir araya getirince, hastaların kendilik-bilinci duyguları onların eksik olan davranış düzenlemelerini desteklemekte ve onların davranışlarını düzenlemektense daha çok yönlendirmektedir (akt. Beer ve Keltner, 2004).

Kendilik-bilinci duygularının dışı vuran göstergeleri farklı işlevlere yardımcı olabilir. Bu göstergeler kötü giden sosyal ilişkileri kurtarmak açısından hayati anlam taşıyan sosyal işaretlerdir. Dahası, kendilik-bilinci duygularının göstergeleri diğerlerinde sosyal sapmaları iyileştirmeye yarayacak duygu ve davranışların ortaya çıkmasına da yol gösterecektir (Keltner, 1995; Beer ve Keltner, 2004). Yapılan bir çalışmada, kendilik-bilinci duygularını farklı şekillerde, farklı yollarla gösteren katılımcılara bazı olaylar gösterilmiştir. Katılımcılar, bir süper markette bir kavga seyretmiş, kötü haberler duymuş, müdafaa yapan bir uyuşturucu satıcısını yargılamış ve siyaset adaylarını izlemişlerdir. Pek çok değişik uygulamadan sonra katılımcıların farklı sözel olmayan tepkiler veren veya hiçbir duygu göstermeyen kişilere nazaran, kendilik-bilinci duygularını gösteren kişilere karşı daha affedici, daha sevecen olduğu ve bu kişilere daha kolay yaklaştıkları gözlenmiştir (Keltner, 1995; Tangney, Miller, Flicker ve Barlow, 1996). Ayrıca, aileler ile yapılan çalışmalarda da, yaramazlık veya yanlış davranış sonucu utanç duyan çocukların daha çok affedildikleri sonucuna ulaşılmıştır (Semin, Gorts ve Nandram, 2002).

Son olarak, kendilik-bilinci duygularını temel duygulardan ayıran önemli nedenlerden biri de, kendilik-bilinci duygularının kişide temel duygulardan daha sonra gelişmesidir (Izard, 1992; Keltner, 1995). Araştırmacılar kendilik-bilinci duygularının geç gelişmesi konusunda, kendilik-bilinci duygularının meydana gelmesinde benlik farkındalığı ve benlik sunumu bilgisinin oluşmasının gerekli olması nedeniyle, geç ortaya çıktığını söylerler (Fischer ve Tangney, 1995; Lewis, 1995). Yapılan araştırmalar, çoğu temel duygunun, yaşamın ilk 9 ayı içerisinde ortaya çıktığını, kendilik-bilinci duygularının ise, 18-24 aya kadar gelişmediğini belirtmektedir (Parrot, 2001).

1.4. Kendilik-Bilinci Duyguları ve Kuramsal Yaklaşımlar

Kendilik-bilinci duyguları üzerine yapılan çalışmalar, bu konuda farklı kuramsal yapıların oluşmasını hızlandırmıştır. Daha önce bahsedildiği gibi bu çalışmada, benliğin ve bilişsel değerlendirmenin önemli olduğu utanç ve suçluluk duyguları üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda, utanç ve suçluluk duygularının farklı kavramsallaştırmaları ve kendilik-bilinci duyguları ile ilgili geliştirilen temel kuramlar arasında, Michael Lewis'in (1992) 'Bilişsel Atıf Kuramı'nı (Cognitive Attributional Theory) ve Tracy ve Robins'in (2004) 'Süreç Modeli'ni (Process Model of Self-conscious Emotions) görmekteyiz.

1.4.1. Bilişsel Atıf Kuramı

Lewis (2000), duygusal dünyamızın yaşamın ilk 3-4 yaşlarında geliştiğini ileri sürmektedir. Ancak, Lewis'in asıl vurgulamak istediği nokta, korku, öfke, neşe, üzüntü gibi temel duyguların hayati önem taşıması nedeniyle erken, bilişsel yetenek gerektiren kendilik-bilinci duygularının ise daha geç geliştiğidir. Lewis'e göre, kendilik-bilinci duygularının gelişmesinde, bilişsel süreçlerin ve benliğin rolü çok önemlidir. Kendilik-bilinci duyguları ile ilgili geliştirdiği bilişsel atıf kuramında, benlik rolü üzerinde durarak, özellikle 'kendilik-bilinci değerlendirme duyguları' (self-conscious evaluate emotions) olarak adlandırdığı bu duyguları, 'standartlar, hedefler ve kurallar' (standards, goals and rules), 'değerlendirme' (evaluation) ve 'benliğe yapılan atıflar' (attribution of self) çerçevesinde açıklamaktadır. SHK¹ ve değerlendirme boyutları, bu duyguların oluşması için gerekli bilişsel süreçlerdir. Bu

¹ Standartlar, hedefler ve kurallar.

anlayışa göre, sosyal çevre tarafından belirlenen bazı SHK'lar vardır ve bu SHK'lar, kişilerin benlik-değerlendirmesi yapmalarında ana odak noktasıdır (Lewis, 2000).

Modelin ilk adımı, SHK ile davranışların yönlendirilmesidir. Lewis'e göre, hemen herkes, diğerleri için neyin kabul edilebilir olduğunu ve bu standartlara göre kendileri için hangi davranışları, duygu ve düşünceleri dikkate almaları gerektiğini düşünür (Kowalski ve Leary, 1998). Öte yandan, bu düşünce dizisi (SHK), toplumda kişilerin kültürel düşüncelerinin oluşmasını da sağlamaktadır. Çocuklar, kültürün yansıttığı modelle SHK'yı benimsemeye başlayarak, benimsenen ve benimsenmeyen davranışları anladıklarını ifade ederler ve SHK'lar ile elde edilenler yaşam boyu devam eder. Öyle ki; SHK toplumlara göre farklılık gösterdiği gibi, aynı toplumda yer alan farklı gruplara, farklı yaşlara göre dahi farklılık gösterebilmektedir (Kowalski ve Leary, 1998).

Kişinin davranışlarını, duygu ve düşüncelerini SHK ile değerlendirmesi, kendilik-bilinci duyguları için uyarıcı olan ikinci bilişsel değerlendirme sürecidir. Bu sürecin iki büyük safhası vardır. İlki, değerlendirmeyi 'içsel' (internal) ve 'dışsal' (external) durumda yapmaktır. Duyguların meydana geliş sürecini tanımlamada modelin çalışabilmesi için içsel değerlendirme, tersine hiç değerlendirme yapılmadığında ise dışsal değerlendirme gereklidir. İkinci safhada ise, kişi kalıcı standartları dikkate alarak kendini başarı veya başarısızlık kavramlarıyla niteler. Son zamanlardaki çalışmalar göstermektedir ki; üç yaşın başlarındaki çocuklar SHK'lara sahiptirler ve bunlara uyulmadığında ise olumsuz duygular yaşamaktadırlar (Lewis, Alesandri ve Sullivan, 1992). İçsel ve dışsal değerlendirmede kişinin dikkatini yoğunlaştırdığı boyutlar farklıdır. İçsel ve dışsal değerlendirmede, kişi için hem

koşullar hem de kişisel faktörler önem taşımaktadır (Weiner, 1985). Dışsal değerlendirmede, insanlar SHK'ya uymadıklarında, bunu başarısızlık olarak atfetmezler. Bunu bir şans ya da diğerlerinin etkisiyle gerçekleşen bir olay olarak tarif ederler. Öyle ki, bazı kişiler vardır hiçbir neden olmaksızın kendilerini suçlarlar. Dweek ve Lagget (1988), akademik alanda başarı ve başarısızlık çalışmışlar ve çoğu çocuğun dışsal zorlamalarla başarı ve başarısızlıklarından utandıklarını bulmuşlardır. İlginç bir şekilde, çalışma sonucunda katı cinsiyet farklılıkları gözlenmiştir. Erkeklerin kendi başarı ve başarısızlıklarından dolayı kendilerini sorumlu tutmadıkları, kızların ise başarı ve başarısızlıklarından dolayı kendilerini sorumlu tuttıkları bulunmuştur (akt. Kowalski ve Leary, 1998).

Utanç ve suçluluk duygusal ifadeleri, sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Ancak, sonraları geliştirilen psikolojik kuramlar ve niteliksel çalışmalar bu kavramların aslında birbirinden farklı duygusal deneyimler olduğunu ileri sürmektedir. Utanç ve suçluluk duygularının farklı kavsallaştırılması üzerine yapılan çalışmalar, bu duygularının içsel ve dışsal değerlendirme bağlamında farklılık gösterebileceğini öne sürmektedir.

İlk kuramcılar (örn. Ausubel, 1955; Benedict, 1946; Freud, 1953) utanç ve suçluluğu ayırt etmekte, öncelikle özel-genel ve içsel-dışsal boyutlara odaklanmışlardır. Utanç duygusu bazı uygunsuz davranışların veya kişisel eksikliklerin toplum tarafından onaylanmayışına ve alenen sergilenmesine karşı oluşan bir tepki olarak nitelendirilirken; tersine, suçluluk duygusu kişinin bozuk kişisel etik standartları yüzünden ortaya çıkan daha çok özel, kendi içsel vicdanı ile ilgili bir durum olarak görülmüştür. Örneğin, Gehm ve Scherer (1988), utancın,

genellikle birinin zayıflığının veya kusurunun alenen ifşasına bağlı olduğunu söylerken, suçluluğun ise içimizde bir sır olarak kalabilen, kimsenin bizim sosyal normları çiğnediğimizi veya etik dışı bir işten sorumlu olduğumuzu bilmediği bir durum olduğunu ileri sürmüştür (akt. Tangney ve ark., 1996).

1.4.2. Süreç Modeli

Tracy ve Robbins (2004), yaptıkları çalışmalar sonucu kendilik-bilinci duyguları ile ilgili çok yönlü bir kuram ortaya koymuşlardır. Kuramda, üstünde durulan ve vurgulanan konu, kendilik-bilinci duygularının kızgınlık ve korku gibi temel duygulardan farklı olduğu ve anlaşılabilirliği için kendilerine özgü bazı birtakım özelliklere ihtiyaç duyulduğudur. Tracy ve Robbins'in çalışmalarının odak noktası, kendilik-bilinci duygularının kendi aralarında ve diğer duygulardan ayrılması konusundaki özgün olgular üzerine yapılan tartışmaları derinleştirmektir. Bunun sonucunda, kendilik-bilinci duygularının en önemli özgün özelliğinin kendini-düzenleme mekanizması olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır.

Tracy ve Robbins'in KBD modeli, 'duygular ve nedensel yüklemeler' (Weiner, 1985), 'bilişsel değerlendirmeler ve duygular' (Ellsworth ve Smith, 1998; Lazarus, 2001; Scheier, 2001) 'benlik-değerlendirme süreçleri' (Carver ve Scheier, 1998; Duval ve Wiclund, 1972; Higgins, 1987) ve 'utanç, suçluluk ve gurur duygularının bilişsel öncülleri' (Lewis, 1971; M. Lewis, 2000; Tangney, 1990) ve daha önce geliştirilmiş olan teorilerden yararlanılarak oluşturulmuştur.

İlk aşamada; bir duygunun oluşabilmesi için öncelikle bir olayın olması gerekmektedir. Bu duruma 'öncü olay' (anecedent event) adı verilmiştir. Daha sonra

bireyler, karşılaştıkları bu olayı yaşamsal bir amaç taşıyıp taşıyamaması açısından değerlendirirler. Bu aşama ‘yaşamsal-amaç ilgisi’ (survival-goal relevance) aşamasıdır. Modelin bu ilk değerlendirme sürecinde, diğer değerlendirme teorilerinin çoğunda olduğu gibi, olayın kişinin hayatta kalma amacı ile ilişkili olup olmadığı değerlendirilmektedir (Lazarus, 1991). Eğer olaylar kişinin hayati hedefleriyle ilişkili olarak değerlendirilirse, bu temel duyguların oluşmasına neden olacaktır (Lazarus ve Smith, 1998; Scheier, 2001). Eğer olay hayati hedeflerle ve kimlik hedefleriyle ilişkilendirilmeden değerlendirilirse herhangi bir duygu meydana gelmeyecektir (Tracy ve Robins, 2004).

Üçüncü aşama ise, ‘kendine odaklanan dikkat’ (attentional focus on self) aşamasıdır. Çoğu olayda kişiler dışsal çevreye odaklanmak yerine doğrudan kendi benliğine odaklanmaktadır. Bu meydana gelen durum, ‘nesnel benlik farkındalığı’ (objective self-awareness) veya ‘kendine odaklanan dikkat’ (self-focused attention) olarak adlandırılmaktadır (Beer ve Keltner, 2004). Dikkatin benliğe odaklanması ve benlik-betimlenmesinin aktif hale gelmesi, refleks olarak benlik-değerlendirmesi yapmayı sağlamaktadır. Kendilik-bilinci duygularının oluşabilmesi için, dikkat odağının doğrudan nesnel benliğe yönelerek, benlik-sunumunun aktif hale gelmesini gerektirmektedir. Bireysel benlik-sunumu, gerçek benlik (ben özgürüm), ideal benlik (daha özgür olmak istiyorum) ve görev benlik (Ailem daha özgür olmamı istiyor) şeklindeki benlik standartlarını (Higgins, 1987) ve benliğin öznel (bireysel) ve kamusal (sosyal) boyutlarını içermektedir. Yapılan çalışmalar, nesnel benlik-farkındalığının birtakım duygusal rahatsızlıklara neden olabileceğini göstermektedir. Çünkü benliğe odaklanan dikkat, benlik kusurlarının ve benlik standartları arasındaki farklılıkların farkına varılmasını sağlamaktadır. Carver ve Scheier (1990), kişilerin

benlik standartları ile benlik hedefleri arasındaki farklılıkların farkında olmalarının bazı olumlu ve olumsuz duygu deneyimleri yaşamalarına neden olacağını vurgulamaktadırlar.

Utanç ve suçluluk duygularının benlik-değerlendirme bağlamında farklılaşması ile ilgili olarak, ilk geliştirilen kuramlara karşın, daha güncel psikolojik kuramlar, bu duyguları benlik rolü koşullarında veya niteleme koşullarında ayırıştırma eğilimindedirler (Weiner, 1985). Utanç ve suçluluğu ayırt etmekte, bu alandaki araştırmacıların çoğu Helen Block Lewis'in (1971) birbiriyle yakından ilgili bu iki duygunun benlik rolünde temel benlik-farklılıklarına odaklanan yeniden kavramsallaştırmasını desteklemektedirler. Lewis, utanç deneyiminin doğrudan değerlendirmenin odak noktası olan benlik ile ilgili olduğunu, suçlulukta ise, olumsuz değerlendirmenin odak noktası benlikten daha ziyade yapılan ya da yapılmayan davranış olduğunu ileri sürmektedir. Suçlulukta, benlik bir şeyle bağlantılı olarak olumsuz şekilde değerlendirilir ama deneyimlenen olayda benlik, odak noktası değildir. (Lewis, 1971). Sonuçta, burada da açıkça görüldüğü gibi yapılan ihlal ya da hatanın nesnel yapısı çok da önemli değildir, ancak önemli olan kişinin bu durumu özgün yorumlayışdır. Kişi ya davranışını ("Ben bu korkunç şeyi yaptım") ya da bunun yerine benliğini ("Bu korkunç şeyi *ben* yaptım") ayırt edici biçimde kötü olarak vurgular.

Ayrıca, Lewis (1971) davranışı kötü olarak değerlendirmek yerine benliğini kötü olarak ayırt ederek vurgulamanın kişide çok farklı deneyimlere yol açtığını belirtmektedir. Utanç duygusunda, tüm benlik acımasızca incelendiği ve olumsuz olarak değerlendirildiği için akut bir biçimde acı veren bir deneyim olarak

nitelendirilmektedir. Dolayısıyla, utanç duygusu benliğin olumsuz bir global gelişim göstermesine sebep olan acı verici bir duygu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişi böylesine bir kendini inceleme ve kendini algılayışta sıklıkla aşağılık duygusu, kendini önemsiz hissetme, değersizlik duygusu ve güçsüzlük, teşhir olma gibi duygular deneyimlemektedir. Öyle ki, utanç insanı ezen ve zayıflatan, sıklıkla kişinin kendisini en azından geçici olarak felç etmesine neden olan bir duygudur. Utanç deneyimi yaşayan kişi, çoğunlukla diğer insanlardan saklanmak ister ve kendini bu deneyimi yoğunlaştıracak kişiler arası ilişkilerin dışına çeker. Ve böylece utanç deneyiminin ortasındaki insanların sıklıkla yerin dibine geçip kaybolmak istemeleri, kendilerini gizlemeye çalışmaları, büyük bir sürpriz değildir. Ayrıca, utanç ile ilgili yapılan çalışmalarda, benliğin karşılaştırıldığı şeye karşı standartlarının eksik olması ile yargılandığı gözlenmiştir (Tangney, Burggraf ve Wagner, 1995).

Utancın acı veren benlik-odaklılığına karşın, suçluluk duygusu olumsuz olarak değerlendirilen ve benlikten tamamen uzak bir biçimde belli bir davranışa odaklanmayı ifade etmektedir. Başka deyişle, suçluluk kişinin benliğini veya benlik-kavramını etkilemez. Suçluluk duygusu, bir şekilde global benliğin bir parçası olan özel davranış biçiminin olumsuz gelişimi ile ilgilidir. Suçlulukta, 'yapılan kötü şeye' karşı duyulan bir gerilim duygusu, vicdan azabı, pişmanlık gibi duygular yer almaktadır. Ve sık sık bunu onarıcı bir davranışta bulunmak üzere üzerlerinde bir baskı hissederler. Suçluluk deneyiminden doğan dürtü ve davranışlar itiraf etme, özür dileme, bir daha yapmama, zararı giderme, tamir etme gibi onarıcı harekete yönlendirme eğilimindedirler (Tangney, Burggraf ve Wagner, 1995; Tangney ve ark., 1996). Lewis'in (1971) utanç ve suçluluk ayrımı nitel ve nicel yöntemlerle (Ferguson, Stegge ve Damhuis, 1991; Ferguson ve Stegge, 1995; Tangney, 1990;

Tangney ve ark.,1996) gerçekleştirilen çok sayıda çalışmada deneysel olarak kuvvetle desteklendiğinden bugün araştırmacılar arasında en baskın kavramsallaştırma olarak karşımıza çıkmaktadır (Fischer ve Tangney, 1995).

Sonraki aşama, 'kimlik-amaç ilgisi' (identity-goal relevance) aşamasıdır. Kimlik-amaç ilgisinin değerlendirilmesi, kendilik-bilinci duygularının meydana gelmesi için gerekli olan aşamalardan biridir. Kişinin dikkati doğrudan benlik-yansımasına odaklandığında, olaylar kimlik hedefleri ilişkisiyle değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme süreci, olayın kişi için anlamlı ya da önemli olup-olmadığı ve kişinin istediği gibi bir olay olup olmadığını anlamaya çalışır. Örneğin, ormanda kamp yapan bir adam, ayı gördüğünde hemen hayati hedefleriyle ilgi kurarak temel duygulardan biri olan korku duyacaktır. Ancak, adam kampa bir kız arkadaşıyla gelmiş olsaydı dikkati benliğine odaklaşarak, davranışını cinsiyet rolü ile ilişkilendirecek ve 'koruyucu erkek arkadaş' kimliğine odaklanacaktır. Modele göre, olaylar kimlik-amaç ilgisiyle değerlendirildiğinde bir sonraki süreç kendilik-bilinci duyguları olacaktır (Tracy ve Robins, 2004).

Olayın kimlik-amaç ilgisi ile ilişkili olup olmadığı değerlendirildikten sonraki adım, bu amaçların kimlikle benzerlik taşıyıp taşımadığıdır. 'amaçla-uyumlu kimlik' (identity-goal congruence) aşamasında, olumlu kendilik-bilinci duyguları (gurur) kimlik-amaç uyumu ile, olumsuz kendilik-bilinci duyguları (utanç-suçluluk) ise kimlik-amaç uyumsuzluğu ile ilişkilendirilmektedir. Olumlu duygular 'amaçla-uyumlu olay' (goal-congruent event) ile, olumsuz duygular ise 'amaçla-uyumsuz olay' (goal-incongruent event) ile ilişkilendirilmektedir (Lazarus, 2001). Kişi, kimliğin amaçla uyumlu olup olmadığına karar verirken benlik standartları harekete

geçmektedir. Higgins (1987), benlik standartları arasındaki farklılıkları teorileştirerek (gerçek, ideal ve görev benlik), bu farklılıklar sonucu olumsuz duyguların meydana geleceğini belirtmiştir. Mesela, sınavda başarısız olan bir öğrencinin benlik standartları; gerçek benliği (ben başarılı bir öğrenciyim), ideal benliği (başarılı bir öğrenci olmak istiyorum) şeklinde olacaktır (Higgins, 1987). Olayda öğrencinin benlik standartları arasında farklılık yaşandığını görmekteyiz. Dolayısıyla burada kimlik-amaç uyumsuzluğu söz konusudur.

Sonraki aşama olan ‘atıf biçimi’ (locus attribution) kişinin duygunun nedenlerini nasıl algıladığıyla ilgilidir. Bu süreçte olay, nedensel açıdan değerlendirilmektedir. Olayın nedenine odaklanılarak ‘içsel’ (internal) yada ‘dışsal’ (external) olduğu aranır. Yani olayın sorumlusunun kim ya da ne olduğu belirlenmeye çalışılır (Tracy ve Robins, 2004). Kendilik-bilinci duyguları, nedensel olarak içsel atıfta bulunulması sonucu meydana gelirken, temel duygularda ise tam tersi bir durum söz konusudur (Lewis, 2000; Weiner, 1985). Bu iddiaya göre, başarısızlık sonucu yapılan içsel atıfların utanç ve suçluluk duygularına, başarı nedeniyle yapılan içsel atıfların ise, gurur duygusuna neden olduğu bulunmuştur (Weiner, 1985). Tersine, olaylara dışsal atıfta bulunulması ise, temel duyguların oluşmasına neden olur. Ancak, Marcus ve Kitayama (1994a), duyguların büyük bir çoğunluğunun benlik yönelimli olarak ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Temel duygular yalnızca yaşamsal amaçlar ve bu amaçların başarılmalarıyla meydana gelmektedir.

Modele göre, olayın nedensel açıdan değerlendirildiği bu süreç meydana gelecek duygunun temel duygu mu, yoksa kendilik-bilinci duygusu mu olacağının belirlenmesi açısından oldukça kritik bir noktadır. Bu süreçte yapılacak olan atfın yönü çok önemlidir. Öyle ki; bu noktada kişinin dışsal atıfta bulunması halinde bir temel duygu meydana gelebilirken, kişinin dışsal atıfta bulunması durumunda ise kendilik-bilinci duyguları oluşacaktır. İçsel atıfta bulunurken, olayın nedeninin kişinin içsel özelliklerinden kaynaklandığını varsayarız (Beer ve Keltner, 2004; Tracy ve Robins, 2004). Ancak, olayın nedeni kişinin yetenek gibi ‘kalıcı’ (stability) özelliğinden kaynaklanabileceği gibi, çaba gibi geçici nedenlerden de kaynaklanabilir. Örneğin, matematik sınavında başarısız olan bir öğrenci, içsel atıfta bulunduğu ‘akılsız’ düşünülürse kalıcı, ‘sınava çalışmadığından dolayı başarısız oldu’ şeklinde düşünülürse geçici bir nedensel atıfta bulunmuş olur. İçsel atıfta ‘genelleme’ (globality) yapma, olayın nedeniyle ilgili kişinin sahip olduğu tüm özelliklere mi yoksa kişinin belirli özelliklerine mi yükleme yapılacağıyla ilgilidir. Aynı örneği kullanırsak, çocuk genel olarak kendini ‘akılsızım’ olarak değerlendirirse genelleme yapılmış olur. Ancak ‘matematikte belirli eksikliklerinin olduğunu’ düşünürse böyle bir genelleme yapılmaz. Son olarak, farklı kendilik-bilinci duygularını ayıran bilişsel öncüller: utanç duygusunun kalıcı ve genellenen atıf gerektirdiğini, suçluluk duygusunun ise geçici ve öznel atıf gerektirdiğini ileri sürmektedir (Beer ve Keltner, 2004).

Utanç ve suçluluk arasındaki farkı niteleme koşulları ile açıkladığımızda ise, bu farkın davranışsal ve eğilimsel kendini-suçlama arasındaki farka benzediğini görürüz. Utanç ki; odak noktasında tüm benlik vardır, içsel, evrensel, kontrol edilemez ve tahminen kalıcı nitelere dayanan duygusal bir durum olarak

izlenebilir. Suçluluk ki; odak noktasında davranış vardır, içsel, belirli, kontrol edilebilir ve daha çok değişken niteliklemlerle ilgilendirilerek kavramsallaştırılabilir. Niteliksel çalışmaların da göstermiş olduğu gibi, utancın dürtüsel ve davranışsal olarak ortaya çıkışı suçluluk ile keskin bir biçimde zıtlık göstermektedir (Beer ve Keltner, 2004; Fischer ve Tangney, 1995).

Özetle, son deneysel çalışmalar gösteriyor ki; utanç ve suçluluk arasındaki temel farklılık kişinin yaptıklarını yorumlayış biçiminde yatmaktadır. Utanç kişinin kendi benliği hakkında yaptığı olumsuz değerlendirmelerden doğarken; suçluluk ise belirli davranışların olumsuz olarak değerlendirilmesiyle ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan, değişik kuramsal bakış açıları ile çalışan psikologlar utanç ve suçluluk duygusal ifadelerine duyulan farklı bireysel eğilimlerin uyumlu ve uyumsuz kişiler arası eylemlerin gelişmesinde çok önemli bir etken olduğunu düşünmektedirler. Öyle ki; herkes günlük yaşamının değişik noktalarında utanç deneyimleri yaşamıştır, yani her birimiz her iki duyguyu da yaşama kapasitesine sahibizdir. Ama bazı insanlar birine diğerinden daha belirgin bir biçimde eğilim gösterirler. Lewis'in (1971) klinik gözlemleri, bazı insanların olumsuz durumlarla karşı karşıya kaldıklarında, utanç duygusu ile tepki vermeye meyilli olduklarını, diğerlerinin ise suçluluk duygusu ile tepki vermeye meyilli olduklarını işaret etmektedir. Kuşkusuz bazı durumlar ayırt edici şekilde utanç merkezlidir ve bazı diğer durumlarda ise daha çok suçlulukla sonuçlanmaktadır. Ama, biz günler içinde sayısız muğlak durumla karşılaşmaktayız, ki bu muğlak durumlara verilen tepkiler de utanç ve suçluluğa eğilimin bireysel farklılıklarını ortaya çıkarmaktadır. Utanç ve suçluluk eğilimlerinin, gelişimsel ve sosyal psikoloji, klinik psikoloji ve eğitimsel

psikolojiyi ilgilendiren konularla ilgili önemli bireysel farklılık değişkenleri olabileceği öne sürülmüştür (Fischer ve Tangney, 1995).

Daha önce duygularla ilgili geliştirilen bilişsel değerlendirme kuramlarında da söz edildiği gibi, kendilik-bilinci duyguları ile ilgili geliştirilen bu iki kuramın odak noktası, bu duyguların kendi aralarında ve diğer duygularla ayrılması konusunda benlik rolünün ve bilişsel süreçlerin etkisini incelemektir. Aynı zamanda, bu modellerden süreç modelinin, bilişsel atıf modelini kapsadığını görmekteyiz.

Bu çalışmada, utanç ve suçluluk duyguları incelenirken kendilik-bilinci duygularının oluşumunda etkili olan faktörlerden ağırlıklı olarak, benliğin rolü üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda, benlik, benlik-değerlendirme ve benlik-düzenleme bilişsel süreçlerini içeren Higgins'in 'Benlik-farklılığı Kuramı' (Self-discrepancy Theory) temel alınacaktır.

1.5. Benlik ve Benlik-Düzenleme

Yapılan çalışmalar, benlik kavramının tanımlanmasının pek kolay olmadığını göstermektedir. Kuramcıların benlik kavramına ortak bir tanım getirememelerinin en önemli nedeni, insan doğasına ilişkin önemli saydıkları, belirleyici psikolojik ya da toplumsal öğelerdir. Bazı kuramcılar benlik kavramına sosyal çevrenin etkilerine ağırlık vererek yaklaşmakta iken, bazıları da niteliksel yaklaşıma yani bireyin kendini nasıl algılayıp tanımladığına önem vermektedirler. Ancak son zamanlarda, her iki yaklaşımın da birleştirildiğini görmekteyiz (Türkmen, 1989).

Bu anlayışa göre, kişinin kendini algılaması, çevresiyle olan deneyimleri ile birlikte oluşmaktadır. Öyle ki; benlik yapısı sosyal çevremiz ile gelişme göstermekte ve kişinin benlik algısı, diğerleri tarafından nasıl algılandığına bağlı olarak bir tasarım geliştirmektedir. Diğer bir ifadeyle, kim olduğumuza ilişkin algımız, diğerlerinin bizi algılayışlarından etkilenmektedir. Sonuçta, kişinin benlik algıları, kendisi hakkında başkalarının yargıları ile birleşerek ‘benlik kavramını’ (self-concept) meydana getirmektedir (Türkmen, 1989).

Benlik kavramının aynı zamanda kültürel çerçevede de tanımlanmaya çalışıldığını görmekteyiz. Bu bağlamda benlik, başkalarından ayrılmış bir varlık olarak ‘bireyci benlik’ ve sosyal bağlamdan koparılmayan başkalarıyla iç içe geçmiş ‘ilişkili benlik’ olmak üzere iki boyutta ele alınmaktadır. Bireyci benlikte farklı olmak ve kişisel amaçları gerçekleştirebilmek önemli iken, kişiyle ilgili en önemli özellikler, kişiye ait yetenekler, amaçlar, haklar gibi durağan ve devamlı özelliklerdir. İlişkili benlikte ise, öncelikle başkalarına uymak ve onlarla bağlılığı sürdürmek önemlidir. Kişiyeye atfedilen görev ve roller, ondan beklenen davranışları yerine getirmesini sağlar. Duygu, düşünce ve davranışları etkileyen kişinin kişisel özelliklerinden çok başkalarıyla olan ilişkileridir (Kağıtçıbaşı, 2004). Kağıtçıbaşı, son yıllarda bu iki tür benliğe ek olarak, hem ilişkisel eğilimi hem de özerkliği içeren üçüncü bir tür benlik yapısı ortaya koymuştur: ‘özerk-ilişkisel benlik’ (autonomous-relational self). Kağıtçıbaşı’ya göre, özerklik ilişkililik içinde de mümkündür. İçinde bulunulan sosyal ve ekonomik koşullarda işlevsel olan benlik yapısı yaygın hale gelmektedir. Öyle ki; son yıllarda yapılan çalışmalar, hem özerkliğin hem de sosyal çevrenin eşit bir şekilde öneme sahip olduğu görüşünde bileşildiğini göstermektedir

(Kağıtçıbaşı, 1990, 1996a, 1996b, 2000). Dolayısıyla, benlik kavramı tanımlanırken çevresel ve psikolojik faktörler birlikte ele alınmaktadır.

Bugün ulaşılan notadan bakıldığında, tanımlamalara ilişkin hala önemli sıkıntılar yaşanıyor olsa da benlik kavramı, kişinin kendine yönelik olarak yaptığı betimlemeleri şeklinde tanımlanabilir (Taylor, Peplau ve Sears, 2000). Benlik-kavramı geniş kapsamlı olmakla birlikte, benlikle ilgili birçok kavram bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada, kendilik-bilinci duygularına açıklık getirmek için geliştirilen kuramlarda da yer alan, benlikle ilgili önemli süreçlerden biri olan benlik-düzenleme kavramı üzerinde durulacaktır.

Bilişsel bir süreç olan benlik-düzenlemenin gerçekleşebilmesi için öncelikle benlik-farkındalığının oluşması gerekmektedir. Daha önce bahsedildiği gibi, benlik-farkındalığı kavramı ile, kendimizi dikkatimizi yönelttiğimiz bir nesne olarak gördüğümüz psikolojik bir durumu ifade edilmektedir (Franzoi, 1999). Günümüzde kişilik ve sosyal psikolojideki benlik-farkındalığı çalışmalarının geçmişi Duval ve Wicklund'un (1972) 'nesnel benlik-farkındalığı' kavramına kadar uzanmaktadır. Duval ve Wicklund (1972), bir kişinin bilinçli dikkatinin iki yönden yalnızca birine; ya içeriye benliğe doğru ya da dışarıya çevreye doğru odaklanabileceğini vurgulamaktadırlar. Bu araştırmacılar, dikkatin benlik odaklı olduğu durumlarda, o anda benliğin hangi yönü kişi için çok önemli ya da belirginse, o yöne odaklanacağını ve değerlendireceğini öne sürmektedirler. Bu araştırmacılara göre, insanlarda iki farklı benlik-farkındalığı vardır, özel ve kamusal benlik-farkındalığı. Özel benlik-farkındalığı, benliğin özel ve gizli yönlerinin geçici olarak farkında olması olarak tanımlarken; kamusal benlik-farkındalığı, benliğin herkesçe gözlenen

kamusal yönlerinin geçici olarak farkında olma hali olarak tanımlamaktadır (akt. Farançoi, 1999). Öyle ki, benlik-düzenlemede benlik-farkındalığını kullanmak, kendimizi bazı standartlarla karşılaştırarak değerlendirmemize izin vermektedir. Özel benlik-farkındalığında, kişi kendini bireysel değer veya inançları gibi özel standartlarla karşılaştırırken; kamusal benlik farkındalığı durumunda ise, kendini başka insanların neye değer verdiği göre, kamusal standartlarla değerlendirmektedir.

Nesnel benlik farkındalığı kuramı, güdüsel bir yaklaşımdır ve şimdiki zamanda var olan bir durumun (*gerçek benlik*), belirlenen standartlara (*ideal benlik*) uydurma girişimine yol açtığını ileri sürmektedir (Françoi, 1999). Kurama göre, gerçek benlik ile ideal benlik arasındaki farklılığın olumsuz güdüsel bir duruma yol açacağını ve bizim de bunu azaltmak için benlik-düzenlemeye başvuracağımızı öne sürmektedir. Benlik-düzenleme kavramı genel hatlarıyla, insanların normalde verdikleri tepkileri değiştirme çabası olarak ifade edilmektedir (Kowalski ve Leary, 1998). Benlik-düzenleme ile birey, uyarıcı ve uyarıcıya verdiği tepki arasındaki ilişkiyi değiştirmeye çalışmaktadır. Bu değişimleme kendini bir artış veya azalış şeklinde göstermektedir. Verilen uyarıcı, kişide tipik veya otomatik bir tepkinin oluşmasını sağlasa da, insanlar kendini-düzenleme sistemi ile farklı tepkilerde bulunabilmektedirler. Ancak bu benlik-düzenleme çabasında çevreden çok, kişinin içsel özelliklerinin etkili olduğu görülmektedir. Benlik-düzenleme ile ilgili önemli noktalardan biri de, Duval ve Wicklund'un nesnel benlik-farkındalığı kuramında bahsettikleri gibi, var olan durumla standartlar arasındaki farkın azalmadığı durumlarda, benlik-düzenlemenin olumsuz duygulara neden olabileceğidir.

Literatüre bakıldığında, benlik-düzenleme ile ilgili geliştirilen birçok kuram olduğunu görmekteyiz. Ancak, benlik-düzenleme farklılıkları ve çocuk yetiştirme tarzlarının kendilik-bilinci duygularıyla ilişkisini inceleyeceğimiz bu çalışmada, benlik kavramı ve farklı benlik-düzenleme standartları arasındaki ilişkiden söz eden ve bu standartların hem duygusal boyutuna vurgu yapan, hem de benlik-düzenlemenin oluşmasına gelişimsel perspektiften bakan, Higgins'in (1987), benlik-farklılıkları kuramı üzerinde durulacaktır.

1.6. Higgins'in Benlik-Farklılıkları Kuramı

Higgins (1987), benlik-farklılıkları kuramında benlik göstergelerinin temelinde yatan iki bilişsel boyut olduğunu varsaymaktadır; benliğin alanları ve benlik üzerindeki bakış açısı. Bu alanlar ile bakış açılarının birleştirilmesi kuramsal olarak olumsuz etkilerin özgün gruplandırmalarını öngören özgün benlik-farklılıkları ile sonuçlanmaktadır. Higgins'e göre benliğin üç temel alanı vardır; (a) bir kişinin veya kişinin sahip olduğu belirleyici diğer inançlarına bağlılığı temsil eden 'gerçek benlik' (actual-self), (b) bir kişi yada belirleyici bir başkasının o kişinin ideal olarak taşımasını istediği şeyleri (dilek ve beklentileri) temsil eden 'ideal benlik' (ideal-self) ve (c) bir kişi yada belirleyici bir başkasının o kişinin taşıması gerektiğine inandığı şeyleri (görev ve sorumlulukları) temsil eden 'görev benlik' (ought-self).

Bakış açısı boyutu ise, benliğin özel bir alandaki kaynak veya görüş açısını temsil etmektedir. Higgins (1987), benliği tek taraflı görmeyerek benlikteki bazı özelliklerin diğerleri (belirleyici diğer kişiler) tarafından geldiğini vurgulamakta ve benlik üzerine iki temel bakış açısı tanımlamaktadır; (a) bireyin kendi bakış açısı

(own-standpoint on self) ve (b) belirleyici diğerk kişilerin bakış açıları (other-standpoint on self). Higgins, bir bireyin kendininkilere ilaveten pek çok belirleyici diğerk kişilerin (ebeveyn, eş ve arkadaş) bakış açılarından elde edeceği benlik durumu göstergelerine sahip olabileceğini ifade etmektedir.

Benlik-farklılıkları teorisine göre, benlik alanları benlik üzerindeki bakış açıları ile birleştirildiğinde, altı temel tip benlik durumu ortaya çıkmaktadır; kendi-gerçek, diğerk-gerçek, kendi-ideal, kendi-görev, diğerk-ideal ve diğerk-görev benlik. İlk iki benlik durumu, yani gerçek benlik göstergeleri genellikle benlik kavramı şeklinde adlandırılır. Diğerk dört kombinasyon ise bireyin standartlarını temsil eder ki; Higgins, Klein ve Strauman (1987) bu olguyu ‘benlik-hedefi’ (self-guide) olarak adlandırmışlardır. Higgins (1987), her ne kadar bireylerin benlik hedeflerine motive olmalarında bireysel farklılıklar yaşansa da, genellikle benlik kavramlarının benlik-hedefleriyle uyum içinde olduğu durumlara ulaşmak için motive olduklarını söyler. Benlik-farklılıkları kuramı, temel olarak benlik kavramı ve benlik-hedefleri arasındaki kronik farklılıklardan kaynaklanan duygusal sendromları öngörerek bunlara odaklanmaktadır (Higgins, 1987). Genel olarak duygusal sendromlar iki kategoriye ayrılmaktadır; ‘üzüntüye bağlı duygusal durumlar’ (dejection-related emotions) ve ‘ajitasyona bağlı duygusal durumlar’ (agitation-related emotions). Kısacası, benlik-farklılıkları teorisi, bu duygusal sendromların aşağıda belirtilen özgün tipteki benlik-farklılıkları tarafından ortaya çıktığını vurgulamaktadır.

- 1) Kendi/Gerçek Benlik – Kendi/İdeal Benlik-farklılığı: Higgins (1987), bir bireyin gerçek özelliklerinin (kendi bakış açısından), sahip olmayı istediği dilekleri ve umutlarından farklı olması durumunda olumlu sonuçların var

olmayacağını (kendisi ile ilgili umut ve dileklerini yerine getirememesi gibi) ve bu farklılığı taşıyan bireylerin depresyona bağlı duygular yaşama eğilimi göstereceğini ifade etmektedir. Özellikle kişisel dilek ve umutlar gerçekleştirilememiş olduğundan bu durumun hayal kırıklığı, tatminsizlik ve hüsrana yol açacağını söyler.

2) Kendi/Gerçek Benlik – Diğeri/İdeal Benlik-farklılığı: Bir bireyin gerçek özelliklerinin (kendi bakış açısından), belirleyici diğer kişilerin o kişinin gerçekleştirmesini beklediği ve ümit ettiği ideal durumdan farklı olmasıdır. Higgins'e göre (1987), bu tip bir farklılık belirleyici diğer kişilerin koyduğu hedeflere ulaşamaması gibi olumsuz sonuçların var olduğunu temsil eder. Böyle bir durum da, kişide depresyona bağlı duygular yaşama eğilimine neden olmaktadır. Bununla birlikte Higgins, kişi belirleyici başka kişilerin onun için ortaya koymuş olduğu hedeflere ulaşamadığını gördüğünde, muhtemelen o kişinin hayal kırıklığına uğradığını ve kendisi ile ilgili tatminsizlik yaşadığını anladığından, bu duruma utanç duygusu ile karşılık vereceğini söyler (Higgins, 1987).

3) Kendi/Gerçek Benlik – Kendi/Görev Benlik-farklılığı: Higgins'e göre (1987), bir bireyin gerçek özellikleri (kendi bakış açısından), kişinin yapmak zorunda olduğunu düşündüğü durumlardan farklı olabilir ve bu farklılık, ajitasyona bağlı duygular ile bağlantılıdır zira olumsuz sonuçların varlığını temsil etmektedir ki; bu da suçluluk duygusu ile sonuçlanabilir.

4) Kendi/Gerçek Benlik – Diğeri/Görev Benlik-farklılığı: Bir bireyin gerçek özellikleri (kendi bakış açısından), belirleyici bir başka kişinin birey için yapmak zorunda olduğunu düşündüğü durumlardan farklı olmasıdır. Higgins'e göre (1987), bu tip farklılıklar ajitasyona bağlı duygular ile ilgilidir ve özellikle bu farklılığı taşıyan kişi ajitasyon duygularına karşı eğilim göstereceklerdir. Dolayısıyla birey korku içindedir ve tahmin edilen veya olabilecek bir tehlike ve zararın tehdidi altındadır. Bunlara ilaveten gücenme duyguları da ortaya çıkabilir.

Sonuç olarak benlik-farklılıkları kuramı, özgün benlik-farklılıklarının bazı özgün duygusal sorunlar ile bağlantılı olduğunu öne sürmektedir. Değişik tiplerde benlik-farklılıklarını destekleyen benlik-farklılıkları kuramının, utanç ve suçluluk duygusal ifadeleriyle bağlantılı olduğu görülmektedir.

Higgins'e göre, benlik boyutları arasında her zaman mutlaka uyumsuzluklar yaşanmaz, ancak kişilere göre bazı farklılıklar yaşayabilir. Çelişki öznel olmakla birlikte çelişkinin derecelendirilmesi (az ya da çok) de önemlidir. İnsanlar bu çelişkinin farkında olmayabilecekleri gibi, çelişki kronik hale de gelebilir. Ayrıca çelişki, değişime açık bir durumdur, her zaman kişiyi rahatsız etmeyebilir. Burada ulaşılabilirlik önemlidir. Bu farklılıklar ne kadar fazla benliğe atfedilirse, yaşanan olumsuz duygular da o oranda artmaktadır (Higgins ve ark., 1994). Higgins, farklılığı azaltmak için benlik-düzenleme güdülenmesine gidildiğini belirtmektedir. O'na göre, insanlar gerçek benlikleri ile benlik hedefleri arasındaki farklılığı azaltarak tutarlılığı sağlayabilmek için 'kendini-düzenleme' eğilimine giderler (Higgins, 1987; Higgins, Bond, Klein ve Strauman, 1986). Yani kişinin gerçek benliği ile benlik hedefleri

arasında farklılık yaşandığında, kişi bu farklılığı azaltmak yönünde bir motivasyon geliştirir (Higgins, 1987).

Higgins (1987), benlik-farklılığını azaltma ile ilgili üç farklı yol önermektedir. İlki, farklılığı azaltmak için kişinin kendi gerçek benliğinde değişikliğe gitmesidir. İkincisi, kişinin hedeflediği benliği değiştirerek farklılığı azaltmaya çalışmasıdır. Son olarak ise, farklılığın ulaşılabilirliğini azaltarak benlik farklılıklarının düzenlenebileceğidir. Öyle ki; Higgins kişinin gerçek benliği ile hedeflenen benliği arasında bir uzlaşma sağlanırsa, farklılığın sona ereceğini belirtmektedir.

1.7. Kendilik-Bilinci Duyguları ve Benlik-Düzenleme

Kendilik-bilinci duyguları, insanların sosyal ilişkileri ve ahlaki davranışları benimsemelerini sağlarken, onları çevreden gelebilecek dilek, istek ve görevleri de yerine getirmeye de zorlamaktadır (Weiner, 1985). Öyle ki; sosyal beklentilerin yerine getirilmemesi, ideallere ulaşamaması kendilik-bilinci duygularının (utanç ve suçluluk) oluşmasına neden olabilmektedir (Keltner, 1995). Bu da sonuçta, bireylerin kendilerini düzenlemelerini gerektirmektedir. Daha önce bahsedildiği gibi, kendilik-bilinci duyguları insanların duygu düşünce ve davranışlarını düzenlemede ve motive etmede merkezi bir rol oynamaktadır. Kişinin benlik-düzenleme eğilimi, kişisel standartlarına uyup uymadığına bağlı olarak, kendi davranışlarını, duygu ve düşüncelerini bilişsel olarak pekiştirme veya cezalandırma süreci olarak ifade edilebilir (Beer ve Keltner, 2004).

Kendilik-bilinci duygularının en özgün karakteristiği daha önce vurgulandığı gibi bireylerin benlik-düzenlemedeki rolleridir (Beer ve Keltner, 2004; Tracy ve Robins, 2004). Özellikle utanç ve suçluluk duygularının, benlik-düzenlemede oldukça önem kazandıklarını görmekteyiz (Barrett, 1995; Fischer ve Tangney, 1995). Öyle ki; Higgins'in (1987), benlik kavramı ile farklı benlik boyutları arasındaki ilişkinin bazı olumsuz duygulara neden olduğunu destekleyen benlik-farklılıkları kuramına göre, özgün benlik-farklılıklarının utanç ve suçluluk duygusal ifadeleriyle ile bağlantılı olduğu görülmektedir.

Higgins'e göre, kişinin kendi/gerçek benliği ile diğerlerinin ideal benliği arasında farklılık yaşıyorsa (belirleyici diğer kişilerin koyduğu hedeflere ulaşamama gibi) kişi, diğerlerini hayal kırıklığına uğrattığını ve onların kendisi ile ilgili tatminsizlik yaşadığını düşünerek, bu duruma utanç duygusu ile karşılık verecektir. Diğer taraftan, kişinin kendi-gerçek benliği ile kendi görev benliği arasında yaşanan farklılık, kişinin sorumluluklarını ve yükümlülüklerini yerine getirmediğini düşünerek, suçluluk duygusu ile karşılık verecektir. Higgins ve arkadaşlarının (Higgins, Bond, Klein ve Strauman, 1986) yaptıkları çalışmada elde edilen sonuçların kuramı destekler nitelikte olduğu bulunmuştur.

Hatırlayacak olursak, utanç ve suçluluk duygularına getirilen ayırmda alternatif bir model oluşturan Lewis (1971), benlik rolüne odaklanarak, utanç duygusunun benliğin genel olarak olumsuz değerlendirilmesi, suçluluk duygusunun ise, davranışın olumsuz değerlendirilmesi ile sınırlanmaktaydı (akt. Tangney, 1990). Son zamanlarda Tangney'in yaptığı utanç ve suçluluk kavramsallaştırmalarının temelinde de Lewis'in kuramına odaklanıldığı görülmektedir. Tangney (1990),

Higgins'in tersine, utancın genel olarak benliğin olumsuz değerlendirilmesi olduğunu, bu nedenle de tüm benlik-farklılığı boyutlarının utanç duygusal eğilimi ile ilişkilendirilebileceğini öne sürmüştür. Benlik-farklılıkları kuramının, Tangney, Niendenthal, Covert ve Barlow (1998), tarafından yapılan çalışmada test edildiğini ancak Higgins ve arkadaşlarının (Higgins, Bond, Klein ve Strauman, 1986) daha önce yaptıkları çalışmada elde ettikleri bulgulara ulaşamadığı görmekteyiz. Tangney ve arkadaşlarının (Tangney, Niendenthal, Covert ve Barlow, 1998), yaptıkları araştırma sonucunda, tüm benlik farklılığı boyutlarının utanç duygusal eğilimi ile ilişkilendirilebildiği ve benlik-farklılıkları boyutlarının tümünün utançla yüksek derecede ilişkili olduğu bulunmuştur. Suçluluk duygusunun ise, utançta olduğu gibi benlikle ilişkili olmadığı, daha çok davranışa odaklanıldığı gözlenmiştir.

Duyguya getirilen bilişsel yaklaşımlarda da vurgulandığı gibi, yapılan çalışmalarda, utanç ve suçluluk kendilik-bilinci duygularının meydana gelişinde benlik ve benlik-düzenleme kavramlarının etkili olduğu yönünde sonuçlar elde edilmiştir (Carver ve Scheier, 1990; Higgins, 1987). Öte yandan kendilik-bilinci duygularının diğer duygulardan ayrıldığı noktalardan biri olan ve aynı zamanda benlik-düzenleme kavramının doğasına ilişkin bilgi sağlayacağımız bir diğer boyut da konunun gelişimsel perspektif ile de değerlendirilmesi olacaktır.

1.7. Çocuk Yetiştirme Tarzları

Aile, bireyin kendini tanıması ve kişiliğinin gelişimi açısından, doğduğu andan başlayarak çok yönlü gelişiminin gerçekleştiği temel kurumdur. Dolayısıyla, ailenin etkisi bireyin yaşamında ilk, en yakın ve en uzun süreli sosyal etkileşim

ortamı yaratması nedeniyle öne çıkmaktadır (Maccoby ve Martin, 1983). Çocuklar, davranış ve eğilimlerini öncelikle ebeveynlerinin baskın sosyalleşme modellerine göre düzenlemeye, kontrol etmeye ve değerlendirmeye yönelmektedirler. Yapılan çalışmalar, anne babaların çocuklarına ilişkin inanç ve beklentilerinin, çocukların davranışlarını doğrudan etkileyerek onların özellikle benlik imgelerinde, sosyal ve duygusal gelişimlerinde merkezi bir rol oynadığını öne sürmektedir. (Hortaçsu, 1991; Onur, 1997). Ailede; anne babanın kişilik yapıları, eğitim durumları, sosyo-ekonomik ve kültürel yapıları, meslekleri ve yetiştirilme biçimleri çocuğun-ergenin benlik algısını, duygu, davranış ve düşünce gelişiminin yapılmasını etkileyebilmektedir (İmamoğlu, 1897; Kağıtçıbaşı, 1996a). Ancak, ailede anne, baba ve çocuk etkileşimi tüm yönleriyle incelenmesi güç bir yaşam alanıdır. Bu, çalışmada anne baba ve çocuk etkileşimi, bireylerin gelişim ve sosyalleşme döneminde; benlik imgelerinde, diğerlerine karşı bağımlılık kazanmalarında, sosyal ve duygusal gelişimlerinde önemli yer tutan ‘ebeveynlerin çocuk yetiştirme tarzları’ ile sınırlandırılacaktır.

Freud, kişiliğin temelini ilk beş yaşta atıldığını vurgular (akt. Fischer ve Tangney, 1995). Bu görüşe dayanarak denilebilir ki; çocuğun ilk beş yaşını geçirdiği aile ortamında, kişiliği için önemli en büyük faktörlerden biri anne ve baba tutumlarıdır. Öyle ki; kişilik gelişiminin erken yaşta başlaması, bu dönemde kazanılan bir takım davranış kalıpları, bireyin ilerdeki alışkanlıklarını doğrudan etkilemektedir. Öte yandan, ebeveynler çocukların kültürel değerleri ve kuralları öğrenmelerinde önemli rol oynamaktadırlar. Ebeveynlerin neredeyse tamamı şu veya bu şekilde çocuklarını sosyalleştirmek için çaba gösterirler, fakat bu konuda ebeveynlerin kullandıkları yöntemler arasında bir takım farklılıklar vardır. Gelişim

psikologları, çocuk yetiştirme tarzları arasındaki farklılıkların, çocukların psikososyal ve duygusal gelişimleri açısından farklı sonuçlara yol açacağına inanmaktadırlar (Higgins ve ark., 1986).

Literatüre bakıldığında pek çok araştırmacının, ebeveynlerin çocuk yetiştirme tarzları üzerine araştırmalar yapmış olduğunu ve değişik sınıflandırmalara girdiğini görmekteyiz. Bu çalışmada, Baumrind (1971), Maccoby ve Martin (1983), Kuzgun (1972) ve Eldeleklioğlu'nun (1996) sınıflamalarına değinilecektir.

1.8.1. Çocuk Yetiştirme Tarzlarına İlişkin Sınıflamalar

Batı kültüründe çocukların sosyalleşme süreçlerini, ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutum ve uygulamalarını açıklayan Diana Baumrind' in (1991) sınıflaması son 30 yıldır bu alanda yürütülen çalışmalara kuramsal bir temel oluşturarak öncülük etmiştir. Baumrind (1971), çocuk yetiştirme sürecinde ebeveynlerin sergilediği tutum ve davranışları 'çocuk yetiştirme tarzları' (parenting-style) olarak adlandırmıştır (Akt, Yılmaz, 1999). Bu çalışmada ise, genel olarak 'anababa tutumu' yerine 'çocuk yetiştirme tarzları' kavramı kullanılacaktır.

Baumrind, okul öncesi dönemdeki çocuklarla ev ortamında yaptığı gözlemlerinde ve laboratuvar çalışmalarında, anne babanın çocuğa gösterdiği sevgiyi ve çocuğun davranışlarına uyguladığı kontrolü, çocuk yetiştirme tarzlarını sınıflandırmada esas alarak, üç temel çocuk yetiştirme biçimi ortaya atmıştır. Bunlar 'otoriter' (authoritarian), 'demokratik' (authoritative) ve 'izin verici' (permissive) çocuk yetiştirme tarzlarıdır. Baumrind'e göre, ebeveynlerin çoğu, çocuklarıyla olan

iletişimlerinde bu davranışlarından birini daha başat olarak benimser ve uygularlar (Baumrind, 1991).

Otoriter ebeveynler, koydukları kurallara çocuklarının koşulsuz uymasını ve itaat etmesini beklerler. Bu tür ailelerde çocuklar kurallara uymadığında onlara ceza uygulanır ve ebeveynler çocuklarıyla pek fazla görüş alışverişinde bulunmazlar, daha çok çocuklarından söylenen her şeyi sorgulamadan kabul etmesini beklerler (Baumrind, 1991). Demokratik ebeveynler, çocuklarından olgun davranışlar beklerler ve aynı zamanda gerektiğinde kurallara uymalarını isterler. Öncelikle sıcak ve ilgilidirler, sabırlı ve duyarlı bir şekilde çocuklarını dinlerler, aile içinde verilecek olan kararlarda çocuklarının görüşlerini alırlar. Burada anne baba bakış açısı vurgulanır, ancak çocuğun aktif ve özgür gelişimi desteklenir. Bu tür ailelerde çocuk yetiştirmede akılcı ve demokratik bir yaklaşım izlenir. Hem ebeveyn hem de çocuğun hakları dikkate alınır. Aile açık standartlar koyar ve bunları çocuğun gelişimine ve bireysel ilgilerine uygun olarak uygular. İzin verici ebeveynler ise, çocuklarına çok fazla özgürlük verirler, çocuklarını hiçbir şekilde kontrol etmezler ve bazen de ihmale varan bir hoşgörü ile davranırlar. Bu tür ebeveynlerin çocukları istedikleri zaman yemek yer, yatar, televizyon seyrederek ve sokağa oynamaya çıkabilir (Baumrind, 1991).

Baumrind'e göre bu üç temel çocuk yetiştirme tarzı, ebeveynlerin çocuk üzerinde uyguladığı kontrolün farklı düzeylerini içermektedir. Farklı kontrol kullanım yöntemleri doğal olarak çocuk ve gençler üzerinde farklı psikolojik sonuçlara yol açmaktadır (Darling ve Steinberg, 1993). Bu alandaki araştırmacılar, demokratik çocuk yetiştirme biçiminin psikolojik sonuçlar açısından en olumlu

çocuk yetiştirme biçimi olduğunu vurgulamaktadırlar. Baumrind'in (1991) çocuk yetiştirme tarzları ile ilgili olarak yaptığı çalışmalarda genel olarak demokratik çocuk yetiştirme biçimini benimseyen ebeveynlerin çocuklarının bağımsız, kendini iyi ifade edebilen, hem sosyal hem de akademik yönden başarılı çocuklar olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Baumrind'in sınıflandırmasını temel alarak yapılan çalışmalarda bu görüşleri destekler şekilde demokratik ailelerde yetişen çocukların izin verici ya da otoriter ailelerde yetişen çocuklardan akademik başarı, sosyal gelişim, benlik saygısı ve ruh sağlığı gibi ölçümlerde daha yüksek puan aldıkları görülmüştür (Maccoby ve Martin, 1983). Baumrind'e göre demokratik çocuk yetiştirme tarzı, çocuğun özerkliğinin gelişimine uygun bir ortam sağlamaktadır.

Baumrind, çalışmalarını çoğunlukla erken ve orta çocukluk dönemindeki çocuklar üzerinde yürütmüştür (Baumrind, 1991). Baumrind'in yaptığı çalışmalara ebeveynlerin çocuk yetiştirme tarzları açısından bakıldığında, genel olarak otoriter ebeveyni olan çocukların daima mutsuz, yaşlılarıyla olan ilişkilerinde kaygılı ve güvensiz oldukları bulunmuştur. Ayrıca bu çocukların günlük faaliyetlerinde çekingen, isteksiz, kendini iyi ifade edemeyen, saldırganlık eğilimlerinin yüksek, benlik saygısının ise düşük olduğu görülmüştür. Aynı zamanda, bu çocukların arkadaşları ile olan iletişimde utangaç ve çekingen oldukları bulunmuştur. Bu özelliklerin çoğu izin verici ailelerin çocuklarında da görülmektedir. İzin verici çocuk yetiştirme biçim sergileyen ebeveynlerin çocuklarının da olgun davranmadıkları, kendi dürtülerini kontrol edemedikleri ve bağımlı oldukları görülmüştür. Otoriter ve izin verici çocuk yetiştirme tarzları birbirlerinden farklı görülmesine karşın, her iki aileden gelen çocukların benlik kontrolü diğer gruplardan gelenlere oranla daha düşüktür. Ancak, izin verici ebeveyne sahip çocukların duygu

durumu otoriter ebeveyne sahip olan çocuklardan daha olumludur ve bu çocuklar daha hayat doludur. Bunun yanı sıra demokratik ebeveynlerin çocuklarının kendilerini daha iyi ifade edebildikleri, bağımsız davranabildikleri, arkadaşlarıyla iyi ilişkiler kurabildikleri ve ebeveyniyle işbirliğine açık oldukları bulunmuştur. Bu çocukların aynı zamanda hem sosyal hem de zihinsel açıdan daha ilgili oldukları ve yüksek düzeyde başarı güdülerine sahip oldukları bulunmuştur.

Maccoby ve Martin (1983), Baumrind' ten farklı olarak çocuk yetiştirme tarzlarını, duyarlılık/kontrol (responsiveness/control) ve talepkarlık/kontrol (demandingness/control) olmak üzere iki boyut açısından ele almışlar ve Baumrind'in çalışmalarındaki izin verici çocuk yetiştirme biçimini ikiye ayırarak dört tür çocuk yetiştirme tarzı tanımlamışlardır.

Bunlar, 'otoriter' (authoritarian), 'demokratik' (authoritative), 'izin verici/müsamahakar' (permissive) ve 'izin verici/ihmalkar' (indifferent) çocuk yetiştirme tarzlarıdır. Otoriter ebeveynler, yüksek düzeyde kontrol/talebe sahipken, düşük düzeyde kabul/ilgi gösterirler. Demokratik ebeveynler ise, yüksek düzeyde hem kontrol/talep hem de kabul/ilgi gösterirler. Otoriter ve demokratik ebeveynlerin çocuklarının gelişimindeki farklılıklar ebeveynin ilgisi ve kabul düzeyindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Çünkü, Maccoby ve Martin'in sınıflandırmasındaki her iki çocuk yetiştirme tarzında kontrol/talep boyutu yüksektir. İzin verici/müsamahakar ebeveynler yüksek düzeyde kabul/ilgi ve düşük düzeyde kontrol/talep sergilerler. İzin verici/ihmalkar çocuk yetiştirme tarzında ise her iki düzeyde de düşük oranda tutuma sahiptirler. Buna göre, her iki izin verici çocuk yetiştirme biçiminde de kontrol boyutu düşükken, izin verici ebeveynler arasındaki

farklılık anne ve babanın göstermiş olduğu ilgi ve kabulden kaynaklanmaktadır. İzin verici/müsamahakar ebeveynler çocuklarına sevgi gösterirler, sıcak ve ilgili davranırlar. İzin verici/ihmkar ebeveynler ise, çocuklarını hiçbir şekilde denetlemedikleri, davranışlarına sınırlama koymadıkları gibi onlarla yeterince ilgilenmezler ve sevgi göstermezler. Maccoby ve Martin (1983), öne sürdükleri dört temel anababa stili (otoriter, demokratik, izin verici-müsamahakar ve izin verici-ihmkar) temelinde 14-18 yaşları arasındaki ergenleri psikososyal gelişim, akademik yeterlik ve problem davranışlar açısından karşılaştırılması üzerine gerçekleştirilmiştir. Maccoby ve Martin'in (1983) yapmış oldukları çalışmada, ebeveynleri demokratik olarak değerlendirilen ergenlerin, diğerlerine göre psikososyal gelişim, akademik yeterlikte daha yüksek, problem davranışlar açısından ise daha düşük puanlar aldıkları görülmüştür. İhmalkar anababa stili ile otoriter anababa stili sergileyen ebeveynlerin çocukları arasında ise anlamlı farklılıklar elde edilmiştir.

Yapılan bir başka çalışmada Weiss ve Schwarts (1996), Baumrind'in çalışmalarını daha ileri yaştaki üniversite öğrencileri üzerinde tekrarlamışlar ve ebeveynlerin çocuk yetiştirme tarzları ile gençlerin kişiliği ve uyumu arasında anlamlı ilişkiler olduğunu bulmuşlardır.

Kısacası, yapılan çalışmalarda da görüldüğü gibi, bireyin içinde yer aldığı aile yapısı, aile içi ilişkileri ve ebeveynlerin çocuk yetiştirme tarzları, çocuğun benlik yapısının oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Ülkemizde ebeveynlerin çocuk yetiştirme tarzlarına ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde, Batı literatüründe ebeveynlerin çocuk yetiştirme tarzlarına ilişkin çok sayıda araştırma yapılmasına

karşın, ülkemizde bu konuda yapılan çalışmaların çok sınırlı sayıda olduğu görülmektedir.

Kuzgun (1972), çocuk yetiştirme tarzları üzerine ülkemizde ilk araştırmayı yapmış ve çocuk yetiştirme tarzlarını sınıflandırırken Baumrind'in getirdiği yaklaşım temelinde açıklamalarda bulunmuştur. Buna göre, ebeveynlerin çocuğa gösterdiği sevgiyi ve çocuğun davranışlarına uyguladığı kontrolü, esas alarak üç tip çocuk yetiştirme tarzı üzerinde durmuştur. Bunlar 'demokratik, ilgisiz ve otoriter' dir. Demokratik çocuk yetiştirme tarzında, çocuğa içten sevgi ve saygı duyan ebeveynler, bunu koşulsuz olarak gösterirler. Çocuğu yaşına uygun olarak kendisi ile ilgili bazı kararları almaya teşvik ederler ve çocuğun görüşlerine değer verirler. Sözel iletişime olanak tanırılar. İlgisiz çocuk yetiştirme tarzında, çocuğu ihmal eden hatta psikolojik bakımdan reddeden ebeveynler, çocuğun ilgilerinden ve ihtiyaçlarından habersizdirler. Çocuğun nerede olduğuyula ve ne yaptığıyula ilgilenmezler, onu mümkün olduğunca çevrelerinden uzak tutarlar. İlgisiz ebeveynler, çocuklarına en az sevgi gösteren ve davranışlarına en az kontrol uygulayan ebeveynlerdir. Otoriter çocuk yetiştirme tarzında, ebeveynler kendilerini toplumsal otoritenin temsilcileri olarak görürler ve çocuktan mutlaka itaat beklerler. Çocukla sözel iletişim kurmazlar, isteklerinin ve emirlerinin mutlaka yerine getirilmesini isterler. Çocuğa kendileriyle ilgili kararlarda sorumluluk vermezler. Ebeveynler çocuğa sevgilerini ancak beklenen davranışı gerçekleştirdiklerinde gösterirler.

Ayrıca, bu otoriter, demokratik ve izin verici çocuk yetiştirme tarzları Kuzgun (1972) tarafından geliştirilen 'Anababa Tutum Ölçeği' ile ölçülmektedir. Kuzgun, üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmasında, demokratik anababa

tutumlarının bireyin kendini gerçekleştirebilmesi için elverişli ortam olduğunu; otoriter anababa tutumlarının ise kendini gerçekleştirmeyi engellediğini ortaya koymuştur (Kuzgun, 1972). Kuzgun'un çocuk yetiştirme tarzlarını açıklarken, Baumrind'ten ayrı bir kuramsal yaklaşım önermediğini görmekteyiz. Sadece Baumrind'in 'izin verici' çocuk yetiştirme tarzını 'ilgisiz' çocuk yetiştirme tarzı olarak adlandırdığını ancak, her ikisinde de tüm çocuk yetiştirme tarzlarının aynı şekilde kavramsallaştırıldığını görmekteyiz.

Kuzgun'un ardından, 'Anababa Tutum Ölçeği' Eldeleklioğlu (1996) tarafından tekrar ele alınarak revizyondan geçirilmiştir. Eldeleklioğlu'nun çocuk yetiştirme tarzlarını sınıflandırması ise, 'demokratik, koruyucu/İstekçi ve otoriter' şeklindedir. Demokratik çocuk yetiştirme tarzında ebeveynler, çocuğun ilgi ve ihtiyaçlarına karşı duyarlı olup, davranışlarını ilgi ve anlayışla izlerler. Aile kuralları hakkında bilgi vererek denetimden kaçınırlar ve özerk davranmasına izin verirler. Çocuklarına karşı içten ve koşulsuz sevgi duyarlar. Koruyucu/İstekçi çocuk yetiştirme tarzında ebeveynler, çocuğun bağımsız olmasından, ona bir zarar gelmesinden aşırı korktukları için, onun tüm davranışlarını kontrol etmeye çalışırlar. Çocuğun ödev ve yükümlülüklerini üstlenerek, çocukların kendine güvensiz ve bağımlı kişiler olmasına yol açarlar. Otoriter çocuk yetiştirme tarzında ebeveynler, çocuğun kesin olarak itaat etmesini beklerler. Sözel iletişim kurmazlar, her söylediklerinin çocuk tarafından tartışmasız kabul edilmesini isterler. Çocuklarının karşı çıkmaları durumunda zora ve cezaya başvururlar (Eldeleklioğlu, 1996).

Eldeleklioğlu'nun çocuk yetiştirme tarzlarını sınıflandırmasının Kuzgun'un sınıflamasından farklı olduğunu görmekteyiz. Eldeleklioğlu, çocuk yetiştirme

tarzlarından otoriter ve demokratik çocuk yetiştirme tarzına yer vermiş ancak, ilgisiz çocuk yetiştirme tarzı yerine koruyucu/istekçi çocuk yetiştirme tarzını önermiştir. Eldeleklioğlu'nun oluşturduğu çocuk yetiştirme tarzlarının tümünde ebeveynin ilgisi, koruması ve kontrolü söz konusudur. Kuzgun'un açıklamalarının Baumrind'in geliştirdiği kuramsal çerçevede (batı temelli) oluşu, bunun nedenini kültürel faktörlere bağlayabileceğimize işaret eder. Son yıllarda kültürel bağlamda yaptığı çalışmalarda, Kağıtçıbaşı (1990, 1996b) insan gelişimi, benlik ve aile konularına kültürel bağlamda daha çok karşılaştırmalı bir yaklaşımla eğilmiştir. Kağıtçıbaşı, yürüttüğu karşılaştırmalı çalışmaların birinde Türk ve Amerikalı gençlere, yetişme çağlarında ailelerinin onları ne kadar denetlediklerini ve onlara ne kadar şefkat gösterdiklerini sormuştur (Kağıtçıbaşı, 1990, 1996b, 2000). Sonuçta, algılanan şefkat düzeyinde herhangi bir kültürel fark olmadığı halde, Türk gençlerinin Amerikan gençlerine göre daha fazla aile denetimi algıladıkları bulunmuştur. Kağıtçıbaşı, bu çalışmanın çocuk yetiştirmede aile şefkati ve denetim boyutlarının birbirinden farklı olduğunu kanıtlamıştır ve aile şefkati olmasa da aile denetiminin sosyal-normatif ve kültürel yapısına işaret etmiştir. Öyle ki; türlerin devamını sağlamak için çocukların bakım ve korunmasını içeren biyolojik/evrimsel kökeniyle psikolojik evrenselliğe aday olabileceğini; sosyalleşmede aile denetiminin ise, kültürler arasında ve zaman içinde değişiklikler gösteren sosyalleşme değerlerine ve amaçlarına bağlı olduğu belirtilmektedir (Kağıtçıbaşı, 1990, 1996b).

Ülkemizde çocuk yetiştirme tarzları ve benlik özelliklerini konu alan araştırmalar (örn. Erkan, 1986; Karadayı, 1994; Öztürk, 1990) yapılmıştır. Ancak, bunlar arasında ebeveynlerin çocuk yetiştirme tarzları ile çocuklarda gelişen kendilik-bilinci duyguları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmayı amaçlayan herhangi

bir araştırmaya henüz rastlanmamıştır. Öyle ki; bu çalışma ülkemizde bu konuda yapılan ilk çalışma olma özelliğine sahiptir. Son olarak, araştırmanın değişkenlerinden olan ocuk yetiştirme tarzlarını, farklı düşüncelerden hareketle çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Bu çalışmada ocuk yetiştirme tarzları Eldeleklioğlu'nun öne sürdüğü boyutlarda, 'demokratik, koruyucu/istekçi ve otoriter' olarak sınıflandırılacaktır.

1.9. Kendilik-Bilinci Duygularının Gelişimi ve ocuk Yetiştirme Tarzları

Psikolojinin en önemli varsayımlarından bir tanesi de duygusal eğilimlerin gelişimsel kaynaklarını tanımlamak olmuştur. Psikologlar, uzun süredir yetişkinlerin değişik şekillerde duygusal problemler yaşamalarının çocukluklarında yaşadıkları sosyal deneyimlere bağlı olduğunu ileri sürmektedirler.

Kendilik-bilinci duyguları daha önce de bahsedildiği gibi, temel duygulardan daha sonra gelişmektedir (Izard, 1992). Yapılan araştırmalar, çoğu temel duygunun, yaşamın ilk 9 ayı içerisinde ortaya çıktığını belirtmektedir (Tracy ve Robins, 2004). Kendilik-bilinci duygularının ise, 18-24 aya kadar gelişmediği görülmüştür (Lewis, 2000). Utanç ve suçluluk gibi karmaşık kendilik-bilinci duyguları ise, 3 yaşın sonunda meydana gelmektedir (Izard, 1992; Lewis, 2000; Lewis, Alessandri ve Sullivan, 1992).

Araştırmacılar kendilik-bilinci duygularının geç gelişmesi konusunda, kendilik-bilinci duygularının meydana gelmesinde benlik-farkındalığı ve benlik-sunumu bilgisinin oluşmasının gerekli olması nedeniyle, geç ortaya çıktığını

söylerler (Lewis, 2000). Bu varsayıma göre, benlik-farkındalığı gelişimi 18-24 ay civarında gelişmekte ve aynı yaşta kendilik-bilinci duyguları da oluşmaktadır. Kochanska ve Carolyn (1998), 18 aylık çocuklarla yaptıkları benlik yansımaları ve benlik farkındalığını içeren çalışmada, çocuğun oyuncasını kırmasıyla suçluluk duygusunu yaşadığını elde etmişler, böylelikle kendilik-bilinci duygusunun davranışsal olarak ifade edildiğini göstermişlerdir (akt. Higgins, 1989) Kendilik-bilinci duygularının geç ortaya çıkmasının bir başka nedeni ise, öncelikle çocuğun öncelikle bazı özel kuralları ve toplumsal davranış standartlarını bilmesi ve kendi davranışlarını, diğerlerinin standartlarına göre değerlendirebilmeyi öğrenmesinin gerekli olmasıdır (Tangney, Burggraf ve Wagner, 1995). Cooley, çocukların er geç önemli diğerlerini (ebeveyn ya da bakıcı) değerlendirmeyi öğrendiklerini, büyüdüleri sürece de yüzeysel değerlendirmelerinin içsel değerlendirmelere dönüşeceğini vurgular. Örneğin, sütünü döken bir çocuk, başta “Sütü döktüğümde annem bana öfkelenmiş” şeklinde düşünürken, daha sonraları “Sütü döktüğüm için kendimi kötü hissediyorum” şeklinde de düşünebilir. Çünkü zamanla çocukta benlik farkındalığı ve benlik değerlendirme kapasitesi artar. Çocuklar davranışlarını içsel olarak yargılamaya başlarlar. Örneğin, küçük çocuklar utanç veya suçluluk deneyimlerini değerlendirirken, diğerlerinin verdiği tepkiye odaklanırlar (Diğerleri artık beni istemediği için üzgünüm). Ancak büyük çocuklar daha çok kendi standartlarına yönelerek değerlendirme yapmaya yönelirler (Kendimi aptal gibi hissediyorum) (akt. Ferguson, Stegge ve Damhuis, 1991).

Yukarıda anlatılanların ışığında, benlik-düzenlemenin doğasını anlamada gelişimsel perspektifin önemli olduğu açıkça ifade edebiliriz. Öyle ki; benlik gelişiminin erken yaşta başlaması, bu dönemde kazanılan bir takım davranış

kalıpları, bireyin ilerdeki alışkanlıklarını doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla, ailelerin çocuk yetiştirme tarzları, kendilik-bilinci duyguları ile yakından ilişkili olmakla beraber, bu duygularının gelişmesine de kaynaklık etmektedir (Higgins, 1989).

Kendilik-bilinci duygularının gelişiminde, sosyalizasyon sürecinin ve aile kurumunun oldukça önemli bir rolü vardır. İnsan yaşamında, doğumdan önce başlayan ve hayatın sonuna kadar etkisini sürdüren bir kurum olarak aile, fizyolojik olduğu kadar ekonomik, kültürel ve toplumsal yönleriyle de kişinin psikolojik gelişimini, davranışlarını biçimlendirip yönlendirmektedir. Bireyin kendini tanıması, kişiliğini kazanması ve topluma uyum sağlamasında, kuşkusuz ailelerin çocuk yetiştirme tarzları oldukça önem kazanmaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalarda da elde edildiği gibi, kişilerin kendilik-bilinci duygularla ilgili ileriki yaşlarda karşılaştıkları birçok sorununun köklerinin anne-baba, çocuk ilişkileri ve çocuk yetiştirme tarzlarına dayandığı görülmektedir (Higgins, 1991; Higgins ve Moretti, 1999).

Kendilik-bilinci duygularının gelişiminde ailenin taşıdığı önem, duygusal deneyimlerin gelişimsel kaynaklarını tanımlamaya ilişkin önemli kuram ve yaklaşımların gelişmesine yol açmıştır (Higgins, 1989). Bu konuya getirilen çok sayıda yaklaşım olmasına karşın, bu çalışmada benlik ve benlik-düzenleme farklılıkları kavramlarını açıklamada olduğu gibi, bütünlüğün sağlanması açısından çocuk yetiştirme tarzlarının duygusal deneyimlere etkisi de Higgins'in kuramında öne sürdüğü gelişim modeli temel alınarak incelenecektir.

Higgins (1987), kişinin yetişkinlikte sergilediği duyguların geçmiş yaşantılarında edindiği tecrübelerle ilişkili olduğunu öne sürmektedir. Bir başka ifadeyle, kuramın kritik varsayımlarından biri şöyledir ki; kişinin çocukluk döneminde bakımını üstlenen kişi (ebeveynler, bakıcı) ile yaşadığı deneyim, yetişkinlikte yaşayacağı psikolojik durumları etkilemektedir. Öyle ki; ebeveyn ile çocuk arasındaki değişik iletişim şekillerinin çocukların deneyim edindiği farklı psikolojik durumları etkilediğine dair çok önemli kanıtlar vardır ve benlik-düzenlemenin altında yatan nokta da bu psikolojik durumlardır (Higgins, 1989, 1991). Ebeveyn ve çocuk arasındaki karşılıklı iletişimin türleri, aynı zamanda çocuğun kuvvetli benlik bilincine sahip olmasını da etkilemektedir. Benzer şekilde, yapılan çalışmalarda bireyin çocuklukta maruz kaldığı ağırlıklı yetiştirilme biçiminin (mizaç ile birlikte) ileride bireyin davranışlarının temelleneceği benlik-düzenleme süreçlerini etkileyeceği ortaya konulmuştur (Higgins ve Moretti, 1999; Higgins ve ark., 2001; Strauman, 1996). Higgins (1987), çocuğun gelişim evrensinde kendidini bağlılık ilişkisine olan inancının temellendiğini ileri sürmüştür. Bu sosyal öğrenme sürecinde, bireyin benlik standartlarını ve değerlendirme süreçlerini kazandığını ve bu benlik standartlarıyla olumlu veya olumsuz duygusal deneyimlerini içselleştirdiğini savunmuştur.

Bilişsel gelişimin Piagetian ve neo-Piagetian modelleri (ör. Case, 1985; Fischer, 1980), zihinsel seviyedeki genel değişiklikleri tanımlamaktadır. Higgins (1989, 1990, 1996b), Case'in entelektüel değişim teorisini kullanarak, zihinsel temsil seviyelerindeki değişimin bir fonksiyonu olarak çocukların benlik kavramı doğalarındaki değişimleri 5 seviyede tanımlanmaktadır. Her seviye için önerilen

yaşlar yalnızca gelişimsel literatürün tipik olarak ortaya koyduğu unsurları yansıtmaktadır. Bu yaşlar, pek çok değişik nedenden dolayı çocuklar arasında büyük oranda farklılıklar da gösterebilir. Çünkü her üst seviye bir önceki seviyede temsil edilen bilgilerin üzerine inşa edilmektedir. Bununla birlikte ardı ardına gelen seviyelerin değişken olmadıkları düşünülmektedir.

İlk seviye olan ‘erken sensorimotor gelişim’ (early sensorimotor development) evresinde, çocuklar birinci yaşın sonunda kendi yaptıkları şeyler ve annelerinin buna tepkisi gibi iki olay arasındaki ilişkiyi gösterebilirler. Bu, kişinin iletişimde olduğu belirgin bir kişinin tepkilerini önceden tahmin etme yeteneğidir. ‘Ben X’i yaparsam, bu kişi Y şeklinde cevap verir’ ihtimali temsil edilebilir. Öyle ki, bu çocuğun ‘dünya ile ilişkim ve bağlantım nedir?’ sorusuna cevap vermenin başlangıcı olarak da görülebilir (Higgins, 1989, 1990). ‘İleri sensorimotor ve erken karşılıklı ilişki gelişimi’ (late sensorimotor and early interrelational development) olan çocukların 18 ay ile 2 yaş arasındaki ikinci seviye ise, çocuklar kendileri ve bir başkası arasındaki iki yönlü ilişkiyi iki farklı zihinsel obje arasında; (obje olarak benlik ve obje olarak bir başkası) karşılıklı bir ilişki olarak temsil edebilirler (Lewis ve Brooks-Gunn, 1979). İki ilişki arasındaki ilişkiyi temsil edebilirler (a) kendilerine ait bir özellik (ör. hareketleri, tepkileri, fiziksel görünüşleri) ve başkası tarafından verilen belirli bir tepki arasındaki ilişki; örneğin çocuğun yemek sırasındaki dağınıklığı ile annenin kaşları çatık, bağırır ve terk eden görüntüsü arasındaki ilişki; (b) bir başkası tarafından verilen belirli bir tepki ile çocuğun içine düşeceği belirli durum arasındaki ilişki; örneğin kaşları çatık, bağırır ve terk eden anne ve çocuğun içine düşeceği olumsuz durum gibi. Bu hem bir kişinin hareketi karşısında diğerinin vereceği tepkiyi önceden tahmin ederek ona göre davranma yeteneği hem de diğer

kişinin vereceği tepkinin onun üzerindeki sonuçlarını önceden tahmin etme yeteneğidir (Higgins, 1989, 1990). Bu durum, çocuklar tarafından olumlu durumları arttırıp, olumsuz durumları en aza indirmek amacıyla davranış ya da özelliklerini düzenlemek, hareketlerini, tepkilerini ve görünümelerini planlamak için kullanılabilir. Çocukların 2. seviyedeki yeni yetenekleri çocukların yetenek konusunda benlik bilinçleri açısından da çok önemlidir. Yetenekler açısından benlik-bilinci minimum noktada bireyin kendisini fonksiyonel olarak çevre ile ilişkide görmesini gerektirir, yani “Y’ yi kullanarak X’ i yapabilir ve Z’ yi elde edebilirim” gibi.

Sonraki aşama olan ‘ileri karşılıklı ilişki ve erken boyutsal gelişim’ (late interrelational and early dimensional development) seviyesi, çocuk için önemli olan bir diğer dönem de, 4 – 6 yaşları arasında ortaya çıkmaktadır. Bu seviyedeki çocuklar, başkalarının düşüncelerini, beklentilerini ve eğilimlerini anlama konusunda yetkin hale gelirler. Artık diğer insanların farklı tepkiler ile ilgili farklı davranışları olduğunu ve başkalarına karşı bazı tip tepkileri tercih ettiklerini anlayabilirler. Diğerleri tarafından tercih edilen tepkileri uygulamanın başkalarının onlara karşı olan olumlu tepkilerine bağlı olduğunu anlarlar. Bu seviyedeki çocuklar, daha sonra diğerlerinin onlar üzerindeki bakış açılarına bağlı olarak hedef ve standartlar elde etme yeteneğine sahip olurlar (Higgins, 1989). Özelliklerini belirler, planlar ve geliştirirler. Bir kişinin benlik özellikleri ile bir başkasının ona gösterdiği tepki arasındaki ilişki, çocukların benlik özelliklerinde yeni bir çeşit kişiler arası anlamı içermektedir; bu onların başkalarının hedef ve standartlarının göstergelerine bağlıdır. Bu, başkalarının onlar için rehberliğini (Higgins, 1989, 1991) benlik gelişimlerinin temeli olarak kullanmayı öğrenmeleri anlamına gelmektedir (ör. Babamın benden istedikleri ve beklentileri ile ilgili neler yapıyorum?). Çocuklar kendi gerçek-benlik

durumları ile başkalarının onlardan istediği ve beklediği durumlar arasındaki farklılıkların miktarını ölçerek değerlendirirler. Daha sonra gözlemledikleri her hangi bir farklılıkta onu en aza indirmek için önlem almaya çalışabilirler ya da potansiyel farklılıkları dikkate alarak hareketlerini planlayabilirler. Öyle ki; bu gibi durumlarda benlik-değerlendirmesi, benlik-düzenlemesinin hizmetinde ortaya çıkmaktadır (Carver ve Scheier, 1990).

‘İleri boyutsal ve erken vektörel gelişim’ (late dimensional and early vectoral development) seviyesinde ise, 9–11 yaş arasındaki çocuklar iki belirgin boyut arasındaki değerleri koordine etme yetisine sahiptirler (Fischer, 1980). Yalnızca henüz yapmış oldukları belirli bir hareketi, başkalarının bu harekete göstermiş oldukları tepkileri göz önünde bulundurarak değerlendirebilmekle kalmayıp, aynı zamanda inandıkları ve sahip oldukları genel özelliklerin, belirleyici diğer kişilerin onların sahip olmalarını istedikleri ve bekledikleri özelliklere ne şekilde bağlı olduğunu da değerlendirebilirler. Yeterlilik ile ilgili benlik bilgisi veya bilincinin şimdi ‘Hangi konuda iyiyim?’ sorusu gibi yeni anlamları da içermektedir. Çocuklar şimdi kalıcı yetenek anlamında sürekli tekrarlanan başarı ve başarısızlığı kuramsallaştırabilirler (Higgins, 1989, 1991). Çocuklar başarılarını yeteneğe, başarısızlıklarını ise yeterli gayreti göstermemeye bağlayabilirler, ya da tersini yapabilirler. Son aşama olan, ‘ileri vektörel gelişim’ (late vectoral development) seviyesinde ise, yetişkinler, onlar için farklı belirleyici diğer hedefler arasındaki çatışmaları temsil ederlerken, 13 – 16 yaş arasındaki bu aşamadaki çocuklar daha genç çocuklardan farklı olarak, bunlara çözüm bulma yetisine sahiptirler. Bu evrenin en belirleyici özelliği, yetişkinlerin diğerlerinin bakış açılarından farklı olarak,

çocukların kendi bakış açılarını kurabilmeleridir, bu da alternatif benlik hedeflerinin karmaşık sıralamasına bir çözüm olarak işlev görebilir (Higgins, 1989, 1991). Başlangıç olarak, daha yüksek seviyedeki göstergeler alt seviyedeki göstergelere dayanır. Dolayısıyla yetişkinlerin benlik özümsemeleri daha alt seviyelerde temsil edilen özelliklerini etmeye devam edecektir (Higgins, 1989).

Çocuklarda benlik gelişimi evrelerinde de görüldüğü gibi, Higgins'e göre çocuklar davranış ve eğilimlerini öncelikle ebeveynlerinin baskın sosyalleşme modellerini gösteren benlik rehberliği bazında düzenlemeye, kontrol etmeye ve değerlendirmeye eğilimlidirler (Higgins, 1989).

Higgins (1989), ebeveyn-çocuk iletişiminin istenilen duruma gelmesi halinde, iletişimin ya 'ilerleme odaklı' (promotion focus) yada 'engelleme odaklı' (prevention focus) olacağını ileri sürer. İlerleme odaklı iletişimde, bir çocuğu, onunla ilgili istekleri ve beklentileri anlamında değerlendiren ebeveynlerin, çocuğa karşı olumlu sonuçların ortaya çıkması veya çıkmaması durumuna yönlendirecek şekilde davrandıklarını varsaymaktadır. Bu iletişim şeklinde karşılıklı ilişkiler ödül odaklıdır, yani çocuk istenilenleri yaptığında onu zorluklarla mücadelede teşvik edilecektir, ebeveynin çocuğu kucaklaması, öpmesi gibi. Örneğin, bir çocuk ailesinin beklentilerini yerine getirdiğinde ebeveynleri buna ona sevgi göstererek ve onu onaylayarak cevap verirler. Ancak çocuk ailesinin beklentilerini yerine getirmede başarılı olamazsa ebeveynler çocuktan sevgi ve onaylamayı geri çekerler. İlerleme modelinde ebeveynin çocuğa verdiği mesaj, önemli olan şeyin başarı kazanmak ve istekleri yapmak olduğudur ("Bu senden yapmanı beklediğim şeydir"). Higgins'e göre, bu tip bir yönlendirme aynı zamanda bireyi 'ilerlemeci düzenleme odağı' na

(promotion regulate focus) yönlendirmektedir ki, bu çocuğun dikkatini başkalarının onun için düşündüğü beklenti ve umutlara yönlendirdiği hipotezine dayanmaktadır. Bu tip beklenti ve umutlar kişinin 'ideal-benlik alanı' (ideal-self) için temel teşkil etmektedir (Higgins, 1989, 1991).

Buna zıt olarak, çocuklarını olması gerektiğine inandıkları olgular bazında değerlendiren ebeveynler (çocuğun sorumluluk ve görevleri konusunda kendi inandıklarını değerlendirme) çocuğu olumsuz sonuçların varlığı ve yokluğuna doğru yönlendirecek şekilde davranmaktadırlar (Higgins, 1989). Bu yönlendirme ise, çocuğun güvenliği açısından esas ihtiyaçlarına bağlı olarak önleme üzerinde odaklanmaktadır. Çocuğa potansiyel tehlikeler karşısında hazır olmayı ve kendi davranışlarının önemsemesini öğretmeyi hedeflemektedir. Engelleme modelinde bakıcının çocuğa mesajı önemli olanın güvenliği sağlamak ve zorunluluklara uymak olduğudur ("Bu yapmak zorunda olduğuna inandığım şeydir"). Örneğin bir çocuk ebeveynlerinin yapması gerektiğine inandıkları bir şeyi yerine getirmiyorsa, ebeveynler çocuğu eleştirir veya cezalandırır. Çocuk ailesinin yapması gerektiğine inandığı şeyleri yerine getiriyorsa ebeveynler çocuk üzerindeki kontrolü ve isteklerini azaltır. Bu model çocukta 'engelleyici düzenleme odağı' (prevention regulate focus) aşılır ki, bu çocuğun dikkatini başkalarının onun yapması gerektiğine inandığı görev ve sorumluluklara yönlendirdiği hipotezine dayanmaktadır. Bu tip görev ve zorunluluklar 'görev-benlik alanı' (ought-self) için temel teşkil etmektedirler (Higgins, 1989, 1991).

Ebeveynler istenilmeyen bir durumla karşılaştığında karşılıklı ilişkiler yine ya ilerleme ya da engelleme odaklı olacaktır. 'Sevgini geri çekilmesi' modelinde

ilişkiler, çocuk yere bir miktar yemek attığında yemeği sona erdirmeye, çocuk paylaşmayı reddettiğinde oyuncu geri almak, çocuk dikkatini vermediğinde hikaye okumayı sona erdirmek gibi teşvik odaklıdır. Sevginin geri çekilmesi modelinde ebeveynin çocuğa mesajı önemli olanın istenilenlerin yerine getirilmesi ve başarı kazanılması olduğudur ama bu çocuğun istenilmeyen bir davranışı sonucu iletilmiştir (“Bu yapmanı istediğim şey değildir”). ‘Kritik cezalandırma’ modelinde referans noktası olarak ebeveyn-çocuk ilişkileri istenmeyen bir durumdur ve çocuğun dikkatini çekebilmek için onu hırpalama, dinlemediğinde çocuğa bağırma ve bir yanlış yaptığında çocuğu eleştirme gibi engelleme odaklıdır. Bu modelde ebeveynin çocuğa mesajı yine önemli olanın güvenliği sağlamak ve zorunlulukları yerine getirmek olduğudur ama bu çocuğun istenmeyen bir durumda olması sonucu iletilmiştir (“Bu yapmaman gerektiğine inandığım şeydir”) (Higgins, 1989, 1991).

Higgins (1987), çocuğun gelişim evresinde kendi-diğeri bağımlılık ilişkisine olan inancının temellendiğini, bireyin benlik standartlarını ve değerlendirme süreçlerini kazandığını ve bu benlik standartlarıyla olumlu veya olumsuz duygusal deneyimlerini içselleştirdiğini ileri sürmektedir (Higgins, 1989, 1991). Öyle ki; ebeveyn ile çocuk arasındaki değişik iletişim şekillerinin çocukların deneyimlediği farklı psikolojik durumları etkilediğine dair çok önemli kanıtlar vardır ve benlik-düzenlemenin altında yatan nokta da bu psikolojik durumlardır (bkz. Higgins, 1989, 1991). Yapılan çalışmalarda bireyin çocuklukta maruz kaldığı ağırlıklı yetiştirilme biçiminin (mizaç ile birlikte) ilerde bireyin davranışlarının temelleneceği benlik-düzenleme süreçlerini etkileyeceği ortaya konulmuştur (Higgins, 1996; Higgins ve ark., 2001; Strauman, 1996).

Aynı zamanda benlik-düzenleme sisteminin kendilik bilinci duyguları üzerinde etkisi olduğunu savunan Higgins'e göre, ilerleme odaklı düzenleme etkisinin kişinin ideal-benliği ve engelleme odaklı düzenleme etkisinin ise kişinin görev-benliği ile ilgili özgün eğilimler yaratmaktadır. Bu öngörüler, Higgins, Roney, Crowe ve Hymes'ın (1994) çalışmalarında da desteklenmiştir. Bu eğilimlere göre, bireyin algıladığı gerçek benliği ile belirleyici diğer kişilerin onun ile ilgili istek ve umutları, ki bu kendi gerçek - ideal benlik farklılığıdır, arasındaki kronik farklılıklar utanç duygusuna neden olurken; bireyin algıladığı gerçek benliği ile belirleyici diğer kişilerin onun görev ve sorumlulukları ile ilgili düşünceleri, ki bu kendi gerçek-görev benlik farklılığıdır, arasındaki kronik farklılıklar suçluluk duygusunun oluşmasına neden olmaktadır. Hem birbirine bağlı çalışmalar hem de deneysel çalışmalar bu varsayımların her birini kuvvetli bir şekilde desteklemektedir (Higgins, 1987, 1996b).

Bu varsayımlardan hareketle, Eldeleklioğlu'nun sınıflandırmasına göre sınıflandırılan otoriter, demokratik ve koruyucu/istekçi çocuk yetiştirme tarzlarının hangi tür benlik-düzenleme eğilimlerine neden olabileceğini inceleyebiliriz. Otoriter çocuk yetiştirme biçiminde, ebeveynler koydukları kurallara çocuklarının koşulsuz uymasını ve itaat etmesini beklemektedirler (Eldeleklioğlu, 1996). Çocuk ile iletişimlerinde kronik olarak çocuğun dikkatini onun görev ve zorunlulukları ile ilgili inançlara yönelten, çocuklarını olması gerektiğine inandıkları olgular bazında değerlendiren otoriter ebeveynlerin (çocuğun sorumluluk ve görevleri konusunda kendi inandıklarını değerlendirme) çocuğu olumsuz sonuçların varlığı ve yokluğuna doğru yönlendirecek şekilde davranarak, çocuğun dikkatini başkalarının onun yapması gerektiğine inandığı görev ve sorumluluklara yönlendirdiği hipotezine

dayandırabiliriz ki; bu da çocukta engelleyici düzenleme odağının gelişme olasılığını arttırabilir. Kısacası, Eldeleklioğlu'nun sınıflandırmasında yer alan otoriter çocuk yetiştirme biçimi, çocuklarda engelleyici düzenleme odağının ve dolayısıyla da, görev-benlik düzenleme sisteminin gelişmesine neden olma olasılığı vardır. Bu bağlamda, çocuklarından olgun davranışlar bekleyen ve aynı zamanda gerektiğinde kurallara uymalarını isteyen demokratik çocuk yetiştirme biçiminde ise, ebeveynin çocuk ile iletişimde, çocuğu onunla ilgili istekleri ve beklentileri anlamında değerlendiren ebeveynlerin çocuklarda ilerleme odaklı benlik-düzenleme sisteminin gelişmesiyle ilişkilendirilebileceğini söyleyebiliriz.

Son olarak, benlik gelişiminin erken yaşta başlaması, bu dönemde kazanılan bir takım davranış kalıpları, bireyin ilerdeki alışkanlıklarını doğrudan etkilediği düşünüldüğünde, öyle görülüyor ki, ailelerin çocuk yetiştirme tarzları kendilik-bilinci ile yakından ilişkili olmakla beraber, bu duygularının gelişmesine kaynaklık etmektedir (Higgins, 1987). Sonuç olarak, ailelerin farklı çocuk yetiştirme tarzlarının çocuklarda benlik-düzenleme süreçlerini etkilediği düşünülürse (Higgins ve Moretti, 1999; Higgins ve ark., 2001), çocuk yetiştirme tarzları, benlik-düzenleme süreçleri ve kendilik-bilinci duyguları arasındaki dinamik ilişkiden söz edebilir.

1.10. Şimdiki Çalışma

Bu çalışmada, farklı çocuk yetiştirme tarzlarının ve bunların etkilediği düşünülen benlik-düzenleme farklılıklarının, kendilik-bilinci duygularından utanç ve suçluluk duyguları ile ilişkisi incelenecektir. Çalışmada aynı zamanda bireylerde eğilimsel olarak gözlenen utanç ve suçluluk duygularının altında yattığı varsayılan

faktörler hakkında da bilgi sağlanması amaçlanmaktadır. Her ne kadar son zamanlarda duygu konulu çalışmalarda önemli gelişmeler elde edilmiş, duygular davranış ve düşünceye odaklanılarak, deneysel çalışmalara ağırlık verilmiş olsa da, kendilik-bilinci duyguları konusunda oldukça sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, ailelerin çocuk yetiştirme tarzlarıyla, bireylerdeki sosyal duyguları veya benlik-değerlendirme süreçlerini ilişkilendirilen çalışma sayısı da oldukça azdır. Bu yüzden, bu çalışma temel olarak açılımcı bir çalışma olacaktır. Bu bağlamda cevabı aranan temel araştırma soruları aşağıda özetlenmiştir.

1. Bireylerin yaşadığı benlik-farklılıkları ile benlik-düzenleme süreçleri arasında ilişki var mıdır?
2. Hangi çocuk yetiştirme tarzı, ağırlıklı olarak hangi tür benlik-farklılıklarının ve benlik-düzenleme süreçlerinin gözlenmesiyle ilişkilidir?
3. Çocuk yetiştirme tarzları, benlik-düzenleme ve benlik-farklılıklarıyla kendilik-bilinci duygularının (utanç ve suçluluk) yaşanması arasında bir ilişki var mıdır?
4. Utanç ve suçluluk gibi kendilik-bilinci duygularının meydana gelişinde etkili olduğu varsayılan değişkenler farklılık taşıyor mu?

BÖLÜM II

YÖNTEM

2.1. Örneklem

Çalışma örneklemini, Muğla Üniversitesi birinci sınıf öğrencilerinden seçkisiz olarak belirlenen 154 (%51,3) 'ü kadın, 146 (%48,7) 'sı erkek olmak üzere toplam 300 kişiden oluşmaktadır. Katılımcıların yaşları, 18-21 yaşları arasında değişirken, yaş ortalamaları 20.31'dir. Örneklem grubuna ilişkin demografik bilgiler, Tablo 2.1 ve Tablo 2.2'de verilmiştir.

Tablo 2.1. Örneklem Grubuna İlişkin Demografik Bilgiler

Değişkenler	Sayı	Yüzde
Cinsiyet		
Kadın	154	51,3
Erkek	146	48,7
Toplam	300	100
Büyüdükleri Yer		
Kırsal kesim	61	20,6
Kasaba	53	17,3
Küçük Şehir (50bin-100bin arası)	62	20,7
Şehir (100bin-500bin arası)	65	21,7
Büyük Şehir (500bin ve üzeri)	59	19,7
Toplam	300	100

Tablo 2.1.'den anlaşılacağı gibi, katılımcıların yaşlara göre dağılımına bakıldığında, 21 yaşında 16 (%5,3), 20 yaşında 68 (%22,7), 19 yaşında 164 (%54,7) ve 18 yaşında 52 (%17,3) kişinin olduğunu görmekteyiz. Katılımcıların 61'inin (%20,6) kırsal kesimde, 53'ünün (17,3) kasabada, 62'sinin (%20,7) küçük şehirde,

65'inin (%21,7) şehirde ve 59'unun (%19,7) ise büyük şehirde büyüdüğü görülmektedir.

Tablo 2.2. Katılımcıların Ebeveynlerine İlişkin Demografik Veriler

Değişkenler	Sayı	Yüzde
Medeni durum		
Evli	268	89,3
Baba hayatını kaybetmiş	12	4,7
Anne hayatını kaybetmiş	2	0,7
Ayrı yaşıyor	3	1
Boşanmış	7	3,3
Boşanmış, anne yeniden evlenmiş	2	0,7
Boşanmış, baba yeniden evlenmiş	3	1
Boşanmış ikisi de yeniden evlenmiş	1	0,3
Toplam	300	100
Aylık Gelir Durumu (YTL)		
Asgari ücretten düşük	20	6,7
Asgari ücret civarında	28	9,3
450-750 arasında	111	37
750-1.500 arasında	115	38,3
1.500 ve üzeri	26	8,7
Toplam	300	100

Katılımcıların ebeveynlerine ilişkin demografik veriler Tablo 2.2.'de sunulmuştur. Tablodan (Tablo 2.2.) anlaşılacağı gibi, katılımcıların ailelerinin medeni durumları incelendiğinde, 268'inin (%89,3) ebeveynlerinin evli, 7'sinin (%3,3) boşanmış, 2'sinin (%0,7) annesi yeniden evlenmiş, 3'ünün (%1) babası yeniden evlenmiş, 1'inin (%0,3) anne ve babasının yeniden evlendiği, 3'ünün (%1) ebeveynlerinin ayrı yaşadığı, 12'sinin (%4,7) babasının, 2'sinin (%0,7) ise annesinin

hayatını kaybettiği gözlenmiştir. Son olarak, örneklem grubunun aylık gelir durumlarına bakıldığında ise, 20'sinin (6,7) asgari ücretten düşük, 28'inin (%9,3) asgari ücret civarında, 111'inin (%37) 450-750 ytl arasında, 115'inin (%38,3) 750-1.500ytl arasında ve 26'sının (%8,7) 1.500 ytl ve üzerinde olduğunu görmekteyiz.

Tablo 2.3. Katılımcıların Cinsiyet ve Kendilerini Yakın Hissettikleri Kişilere Göre Dağılımları

Cinsiyet	Yakın Hissettikleri Kişi				Toplam
	Anne	Baba	Anne ve baba	Başkası	
Kadın	%83,1	%14,3	%0,6	%1,9	%100
Erkek	%79,9	%19	%0,4	%0,7	%100
Toplam	%81,5	%16,8	%0,3	%1,3	%100

Katılımcıların cinsiyet ve kendilerini yakın hissettikleri kişilere göre dağılımları incelendiğinde, kadınlar (% 83,1) ve erkek (% 79,9) her iki cinsiyet grubunda da kendilerini ağırlıklı olarak annelerine yakın hissettikleri gözlenmektedir. Kadınların % 0.6'sı, erkeklerin ise % 0.4'ü kendilerini hem anneye hem babaya yakın hissetmektedir. Öte yandan, kadınların % 1,9'u, erkeklerin ise 0,7'si kendilerini anne ve babadan başka birine yakın hissetmektedir. Son olarak, katılımcıların % 81,5'i kendilerini anneye, % 16,8'i babaya, %0,3'ü anne ve babaya ve %1,3'ü ise anne ve babadan başkasına yakın hissetmektedir (Tablo 2.3.).

2.2. Veri Toplama Süreci

Araştırma verileri, Muğla Üniversitesi birinci sınıf öğrencilerinden elde edilmiştir. Veri toplama araçları, öğrencilere sınıflarda grup halinde uygulanmış olup, ölçeğin katılımcılar tarafından tamamlanması ortalama 30 dakika sürmüştür.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri, araştırma sorularının temellendiği değişkenleri ölçmek üzere geliştirilen farklı ölçeklerin batarya halinde bir araya getirildiği bir anketle toplanmıştır. Anket, öğrencilere ölçekle ilgili bir yönerge (Bkz., EK-A), toplam 4 farklı ölçek ve bir de demografik bilgi formu olmak üzere 5 bölümden (Demografik Bilgiler, ATÖ, BA, DOÖ ve SUÖ) oluşmaktadır. Araştırma verilerinin toplanmasında kullanılan ölçekler, 'Demografik Bilgiler', 'Anababa Tutum Ölçeği', 'Benlik Anketi', 'Düzenleme Odağı Ölçeği' ve 'Suçluluk-Utanç Ölçeği' dir.

2.3.1. Demografik Bilgiler

Katılımcıların cinsiyeti, yaşı, büyüdüğü yer, ailesinin ekonomik durumu, ailesinin medeni durumu gibi demografik sorulara yer verilmiştir (Bkz., EK-B).

2.3.2. Anababa Tutum Envanteri

Anababa Tutum Envanteri, ergenlerin anababaların tutumlarına ilişkin algılarını saptamak için, Brunkan ve Crites'in (1964) 'Aile İlişkileri Envanterinden' (Family Relations Envantery) yararlanılarak Kuzgun'un (1972), Türk gençleri için geliştirdiği bir ölçektir. Bu ölçek, son olarak 1996 yılında Eldeleklioğlu tarafından revizyondan geçirilmiştir.

Ölçek Baumrind'in sınıflamalarını destekleyen, demokratik (15 madde), koruyucu-İstekçi (15 madde) ve otoriter (10 madde) olarak adlandırılan birbirinden bağımsız 3 boyuttan ve toplam 40 maddeden oluşmaktadır (Eldeleklioğlu, 1996). (Bkz., EK-C). Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Eldeleklioğlu tarafından yapılan ölçeğin, yüksek düzeyde geçerlik ve güvenilirliğe sahip olduğu saptanmıştır. Anababa tutum envanterini oluşturan alt ölçeklerin açıklamaları aşağıda verilmiştir.

Demokratik Anababa Tutumu: Demokratik anababalar, çocuğa karşı içten, derin ve koşulsuz sevgi duyarlar. Çocuğun ilgi ve ihtiyaçlarına duyarlıdır. Davranışlarını ilgi ve anlayışla izlerler. Özerk davranmasına izin verirler. Denetimden kaçınır, amaçlarına ulaşmak için mantık ve manipülasyonu kullanırlar. Demokratik anababa tutumuna örnek olarak "Bana her zaman güven duygusu vermiş ve beni sevdiğini hissettirmişlerdir" maddesini gösterebiliriz. Demokratik anababa tutumu alt ölçeğine giren maddeler; 1, 2, 5, 9, 10, 11, 15, 19, 20, 24, 25, 26, 32, 35, 39 'dur.

Koruyucu-İstekçi Anababa Tutumu: Bu tür anababalar ihtiyatlı olup, çocuktan ayrılmakta güçlük çekerler. Çocuğun bağımsız olmasından korktukları için, onun tüm davranışlarını kontrolleri altında olmasını isterler. Çocuğun ödev ve yükümlülüklerini üstlenirler ve çocuklarını kendine güvensiz ve bağımlı kişiler olarak yetiştirirler. Bu tür anababa tutumuna örnek olarak "Her zaman başıma kötü bir şey gelecekmiş gibi davranırlardı" maddesini gösterebiliriz. Koruyucu-istekçi

anababa tutumu alt ölçeğine giren maddeler; 7, 8, 12, 13, 16, 17, 21, 22, 27, 28, 33, 34, 37, 38 ve 40'dır.

Otoriter Anababa Tutumu: Bu tür anababalar, çocuğun davranış ve tutumlarını toplumsal standartlara göre şekillendirip denetlemeye ve değerlendirmeye çalışırlar. Çocuğun itaat etmesini beklerler. Çocuğun davranışları ve inançları kendi değerleriyle çatıştığında zora ve cezaya başvururlar. Sözel alışverişe izin vermezler ve her söylenenin çocuk tarafından tartışmasız kabul edilmesini isterler. Bu tutuma örnek olarak "Her yaptığım işin olumlu yanlarını değil kusurlarını görmüş ve beni eleştirmişlerdir" maddesi gösterilebilir. Otoriter anababa tutumu alt ölçeğine giren maddeler; 3, 4, 6, 14, 18, 23, 29, 30, 31 ve 36'dır.

Katılımcılar her bir maddeye 5'li likert tipi (5= Tamamen uygun, 4= Oldukça uygun, 3= Kısmen uygun, 2= Çok az uygun ve 1=Hiç uygun değil) ölçek yardımıyla anababa tutumlarının derecelerini yanıtlamışlardır. Anababa Tutumu Envanteri öz-bildirimlere dayalı olup, bireysel ya da grup olarak uygulanabilmektedir. Zaman sınırlaması yoktur. Bu çalışmada, anababa tutum envanterinin Cronbach Alpha güvenirlik hesaplamaları, demokratik, izin verici ve otoriter alt ölçekleri için sırasıyla 0.90, 0.79 ve 0.76 olarak bulunmuştur.

2.3.3. Benlik Anketi (Selves Questionnaire)

'Benlik Anketi' (Selves Questionnaire) olarak tanımlanan ölçek (Bkz., EK-D), Higgins, Klein ve Strauman (1985) tarafından geliştirilmiştir, geçerlik güvenirlik çalışmaları yapılmış ve kendisinden sonra gelen araştırmalarda

kullanılmıştır. Ölçeğin Türkiye'ye uyarlanması ve Türkiye'deki güvenilirlik geçerlik çalışması Çukur (2002), tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bu ölçek, açık uçlu sorularla bireylerin gerçek, ideal ve görev benliklerini (Benlik standartlarını) belirtmelerini istemektedir. Katılımcıların her bir benlik standardı için oluşturduğu özellikler karşılaştırılarak bireyin benlik hedefleri arasında örtüşen ve çatışan özellikler belirlenip puanlanmakta ve her bir birey için ağırlıklı olarak gözlenen benlik-farklılığı hesaplanmaktadır. İki bölümden oluşan ölçeğin ilk bölümünde, kişinin kendi bakış açısı, ikinci bölümde ise kişinin 'diğerleri' nin bakış açısını değerlendirmesi söz konusudur.

Benlik-farklılıkları ile ilgili yapılan çalışmalarda çoğunda 'diğeri' kavramı ile istenen şey anne, baba, ebeveynler ya da yakın arkadaşlar ifade edilmek istenir; bazılarında ise, katılımcı için en anlamlı bireyleri ifade etmektedir (Higgins, Bond, Klein ve Strauman, 1986). Bu çalışmada 'diğerleri' bağlamında, katılımcılardan yanıtlarında ebeveynleri ile ilgili düşüncelerini yansıtılmaları istenmektedir.

Çalışmada katılımcılardan, her bir benlik durumuyla ilgili 10 özelliği listelemeleri istenir. Benlik durumları, kendi ve diğerleri bakış açısı ile, 'gerçek-benlik, ideal benlik ve görev benlik' şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Katılımcının kendi bakış açısıyla gerçek, ideal ve görev benliği, sırasıyla kişinin gerçekten sahip olduğu, idealinde sahip olmayı istediği ve sahip olması gerektiğine inandığı özelliklerden oluşmaktadır. Diğerlerinin bakış açısıyla gerçek, ideal ve görev benliği ise, katılımcının diğer kişilerin ne düşündüğü hakkındaki düşünceleri kapsamaktadır. Katılımcılar bu özellikleri listeledikten sonra, her bir özelliği 4'lü likert tipi ölçekle

(1=Biraz, 2=Bir Ölçüde, 3= Oldukça ve 4= Tamamen) derecelendirmeleri istenmektedir.

Benlik Anketi Puanlarının Hesaplanması: Benlik anketinin kodlanmasında ise, eğer katılımcı ‘gerçek, ideal ve görev benlik’ listelerine herhangi bir nitelik yazmamış ise anket değerlendirmeye alınmamıştır. Listede yer alan kelimeler, eş anlamlı sıfatlar dizini (Bkz., EK-G) kullanılarak kendisini takip eden diğer sıfatlarla karşılaştırılmıştır. Eğer listede kendisiyle eş anlamlı yada zıt anlamlı bir sıfat yer alıyorsa, bu sıfat anketin değerlendirilmesinde kullanılmamıştır. Bir sonraki adım olan kelimelerin benzerlik ve zıtlıklarını belirlemede ise yine kaynak eş anlamlı sıfatlar dizini kullanılır. Bu değerlendirme yapılırken, sonucun güvenilir olması açısından ölçeği analiz eden kişi dışında bir başkasının da aynı değerlendirmeyi yapmıştır. Son aşama olan puanlama aşamasında ise, eğer gerçek benlik boyutu ile diğer benlik boyutları arasında zıt ifadeler var ise +2, sıfatlar benzer ancak derecelendirmede sayısal olarak en az 2 fark var ise +1, eğer listede benzer ifadeler var ise -1 değerini alırlar. Puanların işaretleri; ‘+’ puan farklılığı, ‘-’ puan uyumu yansıtırken, mevcut benzerlik ve farklılık sonucu elde edilen puanların toplamı ise, bize uyuşmayı yada farklılığı verir (Higgins, Bond, Klein, Strauman, 1986). Örneğin, kişi kendi gerçek benliğine ‘umursamaz-(4)’, ideal benliğine ise ‘kaygılı-(3)’ sıfatlarını yazmıştır. Öncelikle kelimelerin benzerlik ve zıtlıklarını belirlemek için eş anlamlı sıfatlar dizinine bakılır. Sıfatların birbirleriyle zıt anlamlı olduğunu belirlenir. Sonrasında ise, sıfatların derecelendirilme puanlarına bakılır. Derece farkı 2’den az olduğu ve anlamsal olarak zıt olduğu için +2 değerini alır. Bu çalışmada benlik anketinin güvenilirliğinin hesaplanmasında iki farklı kodlayıcı tarafından değerlendirme yapılmıştır. Kodlayıcılar arasındaki tutarlık Pearson bağıntı katsayısı

ile hesaplanmıştır. Sonuçta, yüksek kodlayıcı güvenilirliğine ulaşılmıştır ve elde edilen tutarlılık katsayılarının kendi/ideal, kendi/görev, diğeri/ideal ve diğeri/görev benlik farklılıkları boyutları için sırasıyla 0.93, 0.93, 0.86 ve 0.91 olduğu ortaya çıkmıştır. Yüksek güvenilirlik sonuçlarına ulaşıldığından birinci kodlayıcının (araştırmacı) kodlama puanları ileriki analizlerde temel alınmıştır.

Ayrıca, katılımcıların her bir benlik-hedefi boyutu için ortalama kaç sıfat kullandığı Tablo 3'te gösterilmiştir. Kendi-gerçek benlik boyutunda ortalama 5.12, kendi-ideal benlik boyutunda ortalama 5.37, diğeri-ideal benlik boyutunda ortalama 4.78, kendi-görev benlik boyutunda ortalama 5.23 ve diğeri-görev benlik boyutunda ise ortalama 6.02 tane sıfat kullanıldığını görmekteyiz.

Tablo 2.4. Katılımcıların Benlik-Hedefi Boyutları İçin Kullandıkları Ortalama Sıfat Sayısı

	X	SD
Kendi-Gerçek Benlik	5.12	2.82
Kendi-İdeal Benlik	5.37	2.27
Diğeri-İdeal Benlik	4.78	2.04
Kendi-Görev Benlik	5.23	2.93
Diğeri-Görev Benlik	6.02	2.61

2.3.4. Düzenleme Odağı  leği (Regulatory Focus Questionnaire)

11 maddeden oluşan bu  lek (Bkz., EK-E), bireylerin engelleme ve ilerleme benlik düzenleme yöntemlerinden kronik olarak hangisine baŐvurduđunu niceliksel olarak ölçmek için geliştirilmiştir (Higgins, Ronald, Freidman, Harlow, Idson, Ayduk ve Taylor, 2001).

Ölçek, ilerlemeci ve engellemeci benlik düzenleme alt ölçeklerinden meydana gelmiŐtir. Ancak maddeler arasında ailesel ve ailesel olmayan içerikli ilerlemeci ve engellemeci benlik düzenleme soruları bulunmaktadır. Ailesel ilerlemeci maddeye örnek olarak ‘‘Ailem nadiren benim fikir ve düŐüncelerimi göz önüne alırdı’’ ifadesi, ailesel engellemeci maddeye örnek olarak ise, ‘‘aileniz tarafından konulan kural ve düzenlemelere hangi sıklıkta uyarırsınız?’’ ifadeleri gösterilebilir.

Ailesel içerikli olmayan ilerlemeci benlik düzenleme maddesine örnek olarak ‘‘hangi sıklıkta hayatınızda başardığınız Şeyler yüzünden, hayatta daha da çok çalışma havasına girdiniz?’’ sorusu ve ailesel olmayan içerikli engellemeci benlik düzenleme maddesine örnek olarak ise ‘‘yeterli oranda dikkatli olmadığım için zaman zaman kendimi sorunların içinde bulurum’’ ifadesi gösterilebilir. İlerlemeci benlik düzenleme durumu alt  leğine giren maddeler; 1, 3, 7, 9, 10 ve 11, engellemeci benlik düzenleme durumu alt  leğine giren maddeler ise, 2, 4, 5, 6 ve 8. maddelerdir.

Katılımcılar her bir maddeye 5’li likert tipi (5= Tamamen uygun, 4= Oldukça uygun, 3= Kısmen uygun, 2= çok az uygun ve 1=Hi uygun değil)  lek yardımıyla düzenleme odaklarının derecelerini yanıtlamışlardır. Bu çalışmada, düzenleme odağı

ölçeğinin Cronbach Alpha güvenilirlik değeri, ilerlemeci benlik-düzenleme odağı için, 0.81, engellemeci düzenleme-odağı için ise, 0.86 olarak hesaplanmıştır.

2.3.5. Suçluluk – Utanç Ölçeği

24 Maddeden oluşan bu ölçek (Bkz., EK-F), ilk kez Johnson ve Noel (1987) tarafından geliştirilmiş, 1992 yılında Nesrin ve Nail Şahin tarafından ise Türkçe ye uyarlanarak geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ölçek, ergen ve yetişkinlere uygulanabilmektedir. Çeşitli durumlarda yaşanan ve depresyonla ilişkili olduğu ileri sürülen suçluluk ve utanç duygularını ölçmektedir. Ölçek, suçluluk ve utanç duyguları için ayrı ayrı puanlanmaktadır. 24 maddenin 12’si suçluluk (3, 6, 7, 11, 12, 14, 16, 17, 21, 22, 23 ve 24) değer 12’si ise (1, 2, 4, 5, 8, 9, 10, 13, 15, 18, 19 ve 20) utanç alt ölçeğini oluşturmaktadır. Suçluluk alt ölçeğinde yer alan maddeye örnek olarak “Çeşitli bahaneler bularak yapmanız gereken işlerden kaçmak”, utanç alt ölçeğine örnek olarak ise “Herkesten sakladığınız ve hoş olmayan bir davranışın açığa çıkarılması” gösterilebilir.

Katılımcılar yanıtlarını, anket maddelerinde verin 5’li Likert biçiminde (1=Hiç rahatsızlık duymazdım, 2= Biraz rahatsızlık duyardım, 3= oldukça rahatsızlık duyardım, 4= Epey rahatsızlık duyardım ve 5= Çok rahatsızlık duyardım) derecelendirilmiş seçeneklere göre belirtmişlerdir. Çalışmada suçluluk–utanç ölçeğinin Cronbach Alpha güvenilirlik değerlerinin, suçluluk alt ölçeği için, 0.90; utanç alt ölçeği için ise, 0.92 olduğu bulunmuştur.

BÖLÜM III

BULGULAR

Çalışmada elde edilen veriler, önce istatistiksel analizlere olanak sağlayacak şekilde kodlanmış, daha sonra istatistik paket programı olan S.P.S.S.10 kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen verilerle ilgili bulgular, araştırma soruları göz önünde bulundurularak sunulmuştur. Çalışmada öncelikle tüm değişkenlerin kadın erkek farklılığını yansıtan betimsel istatistikleri verilmekte, sonrasında ilgili değişkenlerin korelasyonları hesaplanmaktadır. Daha sonra ise, bu değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için basit ve hiyerarşik regresyon modelleri kullanılmaktadır.

3.1. Değişkenlerin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

3.1.1. Değişkenlerin Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

Katılımcıların çocuk yetiştirme biçimleri, benlik-düzenleme odakları, benlik-farklılıkları ve kendilik-bilinci duyguları boyutları arasından sadece utanç kendilik-bilinci duygusal eğilimi cinsiyete göre anlamlı olarak farklılık göstermektedir [$t(280) = 2.645, p < 0.05$]. Buna göre, kadınların utanç puan ortalamaları ($X = 1.08$) erkeklerinkinden ($X = 1.06$) daha yüksektir.

Tablo 3.1. Değişkenlerin Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

Çocuk Yetiştirme Tarzları	Cinsiyet	N	\bar{X}	S	sd	t	p
Demokratik	Kadın	143	2.46	1.11	276	0.778	0.44
	Erkek	135	2.36	1.02			
Koruyucu/İstekçi	Kadın	142	1.60	0.95	276	1.697	0.09
	Erkek	136	1.43	0.73			
Otoriter	Kadın	152	0.03	0.95	287	-0.909	0.36
	Erkek	137	0.14	1.12			
Benlik-düzenleme							
İlerlemeci Benlik-düzenleme	Kadın	153	1.42	0,67	292	0.291	0.78
	Erkek	141	1.40	0,69			
Engellemeci Benlik-düzenleme	Kadın	152	1.91	0.89	295	0.690	0.49
	Erkek	145	1.84	0.93			
Benlik-farklılıkları							
Kendi-görev	Kadın	130	0.39	3.70	256	-0.130	0.89
	Erkek	128	0.45	3.81			
Kendi-ideal	Kadın	109	0.24	2.78	222	1.199	0.23
	Erkek	115	0.71	3.12			
Diğeri-görev	Kadın	123	0.28	3.88	247	1.835	0.07
	Erkek	126	0.66	4.14			
Diğeri -ideal	Kadın	117	0.39	2.80	234	1.543	0.12
	Erkek	119	0.98	3.05			
Genel-ideal	Kadın	120	0.40	2.37	196	1.407	0.16
	Erkek	104	0.90	3.63			
Genel-görev	Kadın	118	0.35	3.21	195	1.322	0.19
	Erkek	121	0.18	3.07			
Kendilik-bilinci Duyguları							
Utanç	Kadın	151	1.08	0.90	280	2.645	0.01
	Erkek	141	1.06	0.94			
Suçluluk	Kadın	146	0.79	0.82	290	1.906	0.58
	Erkek	136	0.98	1.02			

3.2. Benlik-Farklılıklarıyla Benlik-Düzenleme Süreçleri Arasındaki İlişki

Benlik-farklılıkları ile benlik-düzenleme süreçleri arasındaki ilişkiyi incelemek için Pearson bağıntı katsayısı hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 3.2’de sunulmuştur. Higgins’in öne sürdüğü benlik-farklılığı boyutları daha önce yapılan çalışmalarda genelde bir arada kullanılmıştır (Higgins, Bond, Klein ve Strauman, 1986). Biz bu çalışmada, benlik-farklılıkları boyutlarını hem ayrı ayrı hem de birleştirilmiş şekilde kullanacağız. Birleştirilen genel ideal ve genel görev benlik-farklılığı boyutları, ideal benlik-farklılıkları (kendi ve diğeri ideal) ve görev benlik-farklılıkları boyutlarının (kendi ve diğeri görev) ayrı ayrı toplanarak ortalamalarının alınması ile elde edilmiştir.

Tablo 3.2’ de görüldüğü gibi, benlik-farklılıkları ile benlik-düzenleme süreçleri arasındaki ilişki incelendiğinde, ilerlemeci benlik-düzenleme odağının, ideal benlik-farklılığı boyutlarının hem ayrı ayrı hem de genel boyutlarıyla ilişkili olduğunu görmekteyiz. İlerlemeci benlik-düzenleme odağı ile kendi/ideal benlik-farklılığı ($r = 0.20$, $p < 0.05$), diğeri/ideal benlik-farklılığı ($r = 0.14$, $p < 0.05$) ve genel ideal benlik-farklılığı ($r = 0.15$, $p < 0.05$) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmiştir. Buna göre, ideal benlik-farklılığı arttıkça, ilerlemeci benlik-düzenleme odağı da artış gösterecektir. Öte yandan, engellemeci benlik-düzenleme odağı ile kendi/görev benlik-farklılığı ($r = 0.21$, $p < 0.01$), diğeri/görev benlik-farklılığı ($r = 0.17$, $p < 0.05$) ve genel/görev benlik-farklılığı ($r = 0.24$, $p < 0.01$) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki gözlenmiştir. Görev benlik-farklılığı attıkça, engellemeci benlik-düzenleme odağında da artış olmaktadır.

Tablo 3.2. Benlik-Farklılıkları İle Benlik-Düzenleme Süreçleri Arasındaki Korelasyonlar

	1	2	3	4	5	6	7	8
İlerlemeci Benlik-düzenleme (1)	-----							
Engellemeci Benlik-düzenleme (2)	-0.42**	-----						
Kendi/ideal benlik-farklılığı (3)	0.20*	-0.08	-----					
Kendi/görev benlik-farklılığı (4)	-0.07	0.21**	0.25**	-----				
Diğeri/ideal benlik-farklılığı (5)	0.14*	-0.05	0.30**	0.19**	-----			
Diğeri/görev benlik-farklılığı (6)	-0.03	0.17*	0.25**	0.24**	0.31**	-----		
Genel-İdeal benlik-farklılığı (7)	0.15*	-0.11	0.57**	0.20**	0.77**	0.31**	-----	
Genel/görev benlik-farklılığı (8)	-0.07	0.24**	0.33**	0.77**	0.30**	0.80**	0.31*	-----

* $p < 0.05$

** $p < 0.01$

Ayrıca, benlik-farklılıkları ile ilerlemeci benlik-düzenleme süreci arasındaki ilişkiyi incelemek için, benlik-farklılıkları boyutlarının hem ayrı ayrı hem de genel şekliyle basit doğrusal regresyon modeli koşulmuştur.

İlerlemeci benlik-düzenleme sürecini ayrı ayrı benlik-farklılıkları boyutlarına dayanarak sınavan basit doğrusal regresyon modeli Tablo 3.3.'de sunulmuştur. Bu regresyon modeli, $F(4, 154) = 3,066$; $R^2 = 0.08$, istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermiştir ($p < 0.05$). Sonuçlar göstermiştir ki; ilerlemeci benlik-düzenleme odağı ile kendi/ideal benlik-farklılığı; $\beta = 0.27$, $t = 3.243$, $p < 0.001$, arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki, diğeri/ideal benlik-farklılığı; $\beta = 0.01$, $t = 0.089$, $p > 0.05$ arasında ise anlamlı olmasa da pozitif yönde eğilimli çıkmıştır. Ayrıca, ilerlemeci benlik-

düzeleme odağı ile kendi/görev benlik-farklılığı; $\beta = -0.12$, $t = -1.516$, $p > 0.05$ ve diğeri/görev benlik-farklılığı; $\beta = -0.08$, $t = -0.945$, $p > 0.05$, arasında arasındaki ilişkinin anlamlı olmasa da negatif yönde eğilimli olduğu gözlenmiştir.

Tablo 3.3. İlerlemeci Benlik-Düzenleme Sürecini Benlik-Farklılıkları Boyutlarına Dayanarak Sınayan Basit Doğrusal Regresyon Modeli

Benlik-Farklılığı Boyutları	β	t	p
Kendi/ideal benlik-farklılığı	0.27	3.243	0.00**
Kendi/görev benlik farklılığı	-0.12	-1.516	0.13
Diğeri/ideal Benlik-farklılığı	0.01	0.089	0.93
Diğeri/görev Benlik farklılığı	-0.08	-0.945	0.35

* $p < 0.05$

** $p < 0.01$

İlerlemeci benlik-düzenleme sürecini genel benlik-farklılıkları boyutlarına dayanarak sınayan basit doğrusal regresyon modeli Tablo 3.4.'de gösterilmektedir. Bu regresyon modeli, $F(2, 158) = 3.032$; $R^2 = 0.04$, istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermiştir ($p < 0.05$). Sonuçlar göstermiştir ki; ilerlemeci benlik-düzeleme odağı ile genel/ideal benlik farklılığı; $\beta = 0.19$, $t = 2.368$, $p < 0.05$, arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki, genel/görev benlik-farklılığı; $\beta = -0.11$, $t = -1.342$, $p > 0.05$, ile ise, anlamlı olmasa da negatif yönde eğilimli çıkmıştır. Bu sonuca göre ideal benlik-farklılığı yaşayanlar, ilerlemeci benlik-düzenlemeyle pozitif ilişkilidir ve ideal benlik-farklılığı arttıkça ilerlemeci benlik-düzenleme de artacaktır.

Tablo 3.4. İlerlemeci Benlik-Düzenleme Sürecini Genel/Benlik-Farklılıkları Boyutlarına Dayanarak Sınayan Basit Doğrusal Regresyon Modeli

Benlik-Farklılığı Boyutları	β	t	p
Genel/ideal benlik-farklılığı	0.19	2.368	0.02*
Genel/görev benlik farklılığı	-0.11	-1.342	0.18

* $p < 0.05$

** $p < 0.01$

Ayrıca, benlik-farklılıkları (ayrı ayrı ve genel benlik farklılıkları) ile engellemeci benlik-düzenleme süreçleri arasındaki ilişkiyi incelemek için, basit doğrusal regresyon modeli koşulmuştur. Yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 3.5.'te gösterilmiştir. Bu regresyon modeli, $F(4, 158) = 4.614$; $R^2 = 0.11$, istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermiştir ($p < 0.05$). Sonuçlar göstermiştir ki; engellemeci benlik-düzenleme odağı ile kendi/görev benlik-farklılığı; $\beta = 0.26$, $t = 3.322$, $p < 0.001$, ve diğeri/görev benlik-farklılığı; $\beta = 0.15$, $t = 1.837$, $p < 0.05$, arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki çıkmıştır. Ayrıca, engellemeci benlik-düzenleme odağı ile kendi/ideal benlik-farklılığı; $\beta = -0.14$, $t = -1.748$, $p > 0.05$, ve diğeri/ideal benlik-farklılığı; $\beta = -0.12$, $t = -1.455$, $p > 0.05$ arasındaki ilişkinin anlamlı olmasa da negatif yönde eğilimli olduğu gözlenmiştir.

Tablo 3.5. Engellemeci Benlik-Düzenleme Sürecini Benlik-Farklılıkları Boyutlarına Dayanarak Sınayan Basit Doğrusal Regresyon Modeli

Benlik-Farklılığı Boyutları	β	t	p
Kendi/ideal benlik-farklılığı	-0.14	-1.748	0.08
Kendi/görev benlik farklılığı	0.26	3.322	0.00**
Diğeri/ideal Benlik-farklılığı	-0.12	-1.455	0.15
Diğeri/görev Benlik farklılığı	0.15	1.837	0.04*

* $p < 0.05$

** $p < 0.01$

Engellemeci benlik-düzenleme sürecini genel benlik-farklılıkları boyutlarına dayanarak sınayan basit doğrusal regresyon modeli ise, Tablo 3.6.'da gösterilmektedir. Bu regresyon modeli, $F(2, 162) = 8.413$; $R^2 = 0.09$, istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermiştir ($p < 0.05$). Sonuçlar göstermiştir ki; engellemeci benlik-düzenleme odağı ile genel-görev benlik-farklılığı; $\beta = 0.30$, $t = 3.745$, $p < 0.001$, arasında pozitif yönde anlamlı, genel-ideal benlik-farklılığı; $\beta = -0.22$, $t = -2.759$, $p < 0.05$ ile ise, negatif yönde anlamlı bir ilişki gözlenmiştir. Bu sonuca göre görev benlik-farklılığı yaşayanlar, engellemeci benlik-düzenlemeyle pozitif ilişkilidir ve görev benlik-farklılığı arttıkça ilerlemeci benlik-düzenleme de artacaktır. Öte yandan, ideal benlik-farklılığı yaşayanlar engellemeci benlik-düzenlemeyle negatif ilişkili olmakla birlikte, görev benlik-farklılığı arttıkça engellemeci benlik-düzenleme de artacaktır.

Tablo 3.6. Engellemeci Benlik-Düzenleme Sürecini Genel/Benlik-Farklılıkları Boyutlarına Dayanarak Sınayan Basit Doğrusal Regresyon Modeli

Benlik-Farklılığı Boyutları	β	t	p
Genel/ideal benlik-farklılığı	-0.22	-2.759	0.02*
Genel/görev benlik farklılığı	0.30	3.745	0.00**

* $p < 0.05$

** $p < 0.01$

3.3. Çocuk Yetiştirme Tarzları ile Benlik-Farklılıkları ve Benlik-Düzenleme Arasındaki İlişki

Çocuk yetiştirme tarzları ile benlik-farklılıkları ve benlik-düzenleme süreçlerinin aralarındaki ilişkiyi incelemek için Pearson bağıntı katsayısı hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 3.7’de sunulmuştur. Tablodan da anlaşılacağı gibi; çocuk yetiştirme tarzları ile benlik-düzenleme odakları arasındaki ilişkiye bakıldığında, demokratik çocuk yetiştirme tarzı ile ilerlemeci benlik-düzenleme odağı arasında pozitif yönde ($r = 0.34$, $p < 0.01$), engellemeci benlik-düzenleme odağıyla ise negatif yönde ($r = -0.71$, $p < 0.01$) anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre, demokratik çocuk yetiştirme tarzı artıkça ilerlemeci benlik-düzenleme artacakken, engellemeci benlik-düzenleme azalacaktır. Koruyucu/istekçi ($r = 0.34$, $p < 0.01$) ve otoriter çocuk yetiştirme tarzı ($r = 0.66$, $p < 0.01$) ile engellemeci benlik-düzenleme odağı arasında ise, pozitif yönde bir ilişki gözlenmiştir. Ayrıca, otoriter çocuk yetiştirme tarzı ile ilerlemeci benlik-düzenleme odağı negatif yönde ilişkili çıkmıştır ($r = -0.20$, $p < 0.01$). Buna göre, koruyucu/istekçi ve otoriter çocuk yetiştirme tarzı artıkça, engellemeci benlik-

düzenleme artacak, otoriter çocuk yetiştirme tarzı arttıkça da ilerlemeci benlik-düzenleme azalacaktır.

Tablo 3.7. Çocuk Yetiştirme Tarzları ile Benlik-Farklılıkları ve Benlik-Düzenleme Arasındaki Korelasyonlar

		1	2	3	4	5	6	7
Demokratik	(1)	-----						
Koruyucu/İstekçi	(2)	-0.49**	-----					
Otoriter	(3)	-0.70**	0.38**	-----				
İlerlemeci Benlik-düzenleme	(4)	0.34**	-0.03	-0.20**	-----			
Engellemeci Benlik-düzenleme	(5)	-0.71**	0.34**	0.66**	-0.42**	-----		
İdeal benlik-farklılığı	(6)	0.27**	-0.15	-0.19	0.15*	-0.11	-----	
Görev benlik-farklılığı	(7)	-0.17*	0.15*	0.22**	-0.07	0.24**	0.31**	-----

* $p < 0.05$

** $p < 0.01$

Çocuk yetiştirme tarzları ile benlik-farklılıkları boyutlarının ilişkisinde ise, demokratik çocuk yetiştirme tarzının ideal benlik-farklılığı ile pozitif yönde ($r = 0.27$, $p < 0.01$), görev benlik-farklılığı ile negatif yönde ilişkili olduğu gözlenmiştir ($r = -0.17$, $p < 0.05$). Otoriter çocuk yetiştirme tarzı ile görev benlik-farklılığı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = 0.22$, $p < 0.01$). Koruyucu/istekçi çocuk yetiştirme tarzı ile görev benlik-farklılığı ise pozitif yönde ilişkili çıkmıştır ($r = 0.15$, $p < 0.05$). Buna göre, demokratik çocuk yetiştirme tarzı

artıkça, ideal benlik-farklılığı artacakken, görev benlik-farklılığı ise azalacaktır. Koruyucu/istekçi ve otoriter çocuk yetiştirme tarzı artıkça görev benlik-farklılığı artış gösterecektir.

Her bir çocuk yetiştirme tarzı ile benlik-düzenleme süreçleri ve benlik-farklılıkları boyutları arasındaki ilişkiyi incelemek için koşulan regresyon modelleri aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3.8. İlerlemeci Benlik-Düzenleme Sürecini Çocuk Yetiştirme Tazlarına Dayanarak Sınayan Basit Doğrusal Regresyon Modeli

Çocuk Yetiştirme Tarzları	β	t	p
Demokratik	0.49	5.488	0.00**
Otoriter	0.25	0.049	0.97
Koruyucu/istekçi	0.01	3.764	0.00**

* $p < 0.05$

** $p < 0.01$

Regresyon modeli, $F(3, 244) = 17.174$; $R^2 = 0.17$ anlamlı sonuçlar vermiştir ($p < 0.01$). Sonuçlar göstermiştir ki; ilerlemeci benlik-düzenleme odağı ile demokratik ($\beta = 0.49$, $t = 5.488$, $p < 0.01$) ve koruyucu/istekçi ($\beta = 0.01$, $t = 3.764$, $p < 0.01$) çocuk yetiştirme tarzı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki gözlenmiştir. Bu sonuca göre, demokratik ve koruyucu/istekçi çocuk yetiştirme tarzı artıkça ilerlemeci benlik-düzenleme odağı artacaktır (Tablo 3.8.).

Tablo 3.9. Engellemeci Benlik-Düzenleme Sürecini Çocuk Yetiştirme Tarzlarına Dayanarak Sınayan Basit Doğrusal Regresyon Modeli

Çocuk Yetiştirme Tarzları	β	t	p
Demokratik	-0.50	-7.868	0.00**
Otoriter	0.34	5.915	0.00**
Koruyucu/istekçi	-0.01	-0.247	0.81

* $p < 0.05$

** $p < 0.01$

Regresyon modeli, $F(3, 247) = 115.500$; $R^2 = 0.58$ anlamlı sonuçlar vermiştir ($p < 0.01$). Sonuçlar göstermiştir ki; engellemeci benlik-düzenleme odağı ile demokratik çocuk yetiştirme tarzı ($\beta = -0.50$, $t = -7.868$, $p < 0.01$) arasında negatif yönde anlamlı ve otoriter ($\beta = 0.34$, $t = 5.915$, $p < 0.01$) çocuk yetiştirme tarzı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki gözlenmiştir. Bu sonuca göre, demokratik çocuk yetiştirme tarzı arttıkça engellemeci benlik-düzenleme odağı azalacakken, otoriter çocuk yetiştirme tarzı arttıkça engellemeci benlik-düzenleme odağı artacaktır (Tablo 3.9.).

Tablo 3.10. Genel/ideal Benlik-Farklılığı Boyutunu Çocuk Yetiştirme Tarzlarına Dayanarak Sınayan Basit Doğrusal Regresyon Modeli

Çocuk Yetiştirme Tarzları	β	t	p
Demokratik	0.28	2.398	0.02*
Otoriter	-0.04	-0.368	0.71
Koruyucu/istekçi	0.12	1.399	0.16

* $p < 0.05$
** $p < 0.01$

Regresyon modeli, $F(3, 154) = 4.408$; $R^2 = 0.08$ anlamlı sonuçlar vermiştir ($p > 0.05$). Sonuçlar göstermiştir ki; genel/ideal benlik-farklılığı boyutunu ile demokratik çocuk yetiştirme biçimi ($\beta = 0.28$, $t = 2.398$, $p < 0.05$) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki gözlenmiştir (Tablo 3.10.).

Tablo 3.11. Genel/görev Benlik-farklılığı Boyutunu Çocuk Yetiştirme Tarzlarına Dayanarak Sınayan Basit Doğrusal Regresyon Modeli

Çocuk Yetiştirme Tarzları	β	t	p
Demokratik	-0.01	-0.012	0.99
Otoriter	0.16	0.516	0.13
Koruyucu/istekçi	0.08	0.988	0.32

Regresyon modeli, $F(3, 171) = 2.540$; $R^2 = 0.04$ anlamlı sonuçlar vermemiştir ($p > 0.05$). Genel/görev benlik-farklılığının otoriter çocuk yetiştirme tarzı ile ilişkisinin anlamlı olmasa da pozitif yönde olduğu bulunmuştur (Tablo 3.11).

3.4. Kendilik-Bilinci Duygularıyla Çocuk Yetiştirme Tarzları, Benlik-Düzenleme ve Benlik-Farklılıkları Arasındaki İlişki

Kendilik-bilinci duygularıyla çocuk yetiştirme tarzları, benlik-düzenleme ve benlik-farklılıkları arasındaki ilişkiyi incelemek için Pearson bağıntı katsayısı hesaplanmış, sonuçlar Tablo 3.12. ve 3.13'te sunulmuştur.

Tablo3.12.'den de anlaşılacağı gibi; çocuk yetiştirme tarzları ile utanç ve suçluluk duyguları arasındaki ilişkiye bakıldığında, demokratik çocuk yetiştirme tarzı ile utanç duygusal eğilimi arasında pozitif yönde ($r = 0.60$, $p < 0.01$), suçluluk duygusal eğilimiyle ise, negatif yönde anlamlı bir ilişki gözlenmiştir ($r = -0.26$, $p < 0.01$). Buna göre, demokratik çocuk yetiştirme tarzı arttıkça utanç duygusal eğilimi artacakken, suçluluk duygusal eğilimi azalacaktır. Otoriter çocuk yetiştirme tarzının ise, utanç duygusal eğilimi ile negatif yönde ($r = -0.46$, $p < 0.01$), suçluluk duygusal eğilimiyle pozitif yönde ilişkili olduğu ($r = 0.16$, $p < 0.01$), ortaya çıkmıştır. Buna göre ise, otoriter çocuk yetiştirme tarzı arttıkça, utanç duygusal eğilimi azalacakken suçluluk duygusal eğilimi artacaktır. Son olarak koruyucu/istekçi çocuk yetiştirme tarzı ile utanç duygusal eğilimi arasında, negatif yönde anlamlı bir ilişki ($r = -0.28$, $p < 0.01$) gözlenirken, suçluluk duygusal eğilimiyle aralarında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($r = -0.07$, $p > 0.01$). Bu durum, koruyucu/istekçi çocuk yetiştirme tarzının arttığında utanç duygusal eğiliminin de artacağını göstermektedir.

Benlik-düzenleme süreçleri ile utanç ve suçluluk duygusal eğilimleri arasındaki ilişki incelendiğinde, ilerlemeci benlik-düzenleme odağıyla utanç

duygusal eğilimi arasında pozitif yönde ($r = 0.49$, $p < 0.01$), suçluluk duygusal eğilimiyle ise, negatif yönde anlamlı bir ilişki gözlenmiştir ($r = -0.18$, $p < 0.05$). Buna göre, ilerlemeci benlik-düzenleme arttıkça utanç duygusal eğilimi artacakken suçluluk duygusal eğilimi azalacaktır. Engellemeci benlik-düzenleme odağının ise, suçluluk duygusal eğilimi ile pozitif yönde ilişkili olduğunu ($r = 0.38$, $p < 0.01$), utanç duygusal eğilimi ile anlamlı olmasa da negatif yönde eğilim gösterdiğini ($r = -0.12$, $p > 0.05$), görmekteyiz. Buna göre ise, engellemeci benlik-düzenleme arttıkça suçluluk duygusal eğilimi artacaktır (Tablo 3.12).

Tablo 3.12. Kendilik-Bilinci Duygularıyla Çocuk Yetiştirme Tarzları ve Benlik-Düzenleme

		1	2	3	4	5	6	7
Demokratik ÇYT	(1)	-----						
Otoriter ÇYT	(2)	-0.69**	-----					
Koruyucu/İstekçi ÇYT	(3)	-0.50**	0.38**	-----				
İlerlemeci BDO	(4)	0.34**	-0.20**	0.03	-----			
Engellemeci BDO	(5)	-0.70**	0.66**	0.34**	-0.42**	-----		
Utanç	(6)	0.59**	-0.47**	-0.28**	0.49**	-0.59**	-----	
Suçluluk	(7)	-0.26*	0.16**	-0.07	-0.58**	0.38**	-0.14*	-----

Süreçleri Arasındaki Korelasyonlar

* $p < 0.05$

** $p < 0.01$

Utanç ve suçluluk duygusal eğilimleriyle, benlik-farklılıkları boyutları arasındaki ilişkiye bakıldığında ise, utanç duygusal eğiliminin kendi/ideal ($r = 0.11$, $p < 0.01$), diğeri/ideal ($r = 0.18$, $p < 0.01$) ve genel-ideal benlik farklılıkları ($r = 0.22$,

$p < 0.01$) boyutlarının hepsiyle pozitif yönde ilişkili olduğu gözlenmiştir (Tablo 3.13.). Ayrıca, utanç duygusal eğilimi ile kendi/görev benlik-farklılığı arasında ($r = -0.17$, $p < 0.05$) negatif bir ilişki olduğu bulunmuştur. Buna göre, ideal benlik-farklılığı arttıkça, utanç duygusal eğilimi artış gösterecektir. Suçluluk duygusal eğilimiyle kendi-görev ($r = 0.13$, $p < 0.05$), diğeri/görev ($r = 0.14$, $p < 0.05$) ve genel/görev benlik-farklılığı boyutları ($r = 0.17$, $p < 0.05$), arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu gözlenmiştir. Buna göre ise, görev benlik-farklılığı attıkça suçluluk duygusal eğilimi artacaktır. Öte yandan, suçluluk duygusal eğiliminin kendi/ideal ($r = -0.12$, $p > 0.05$), diğeri/ideal ($r = -0.01$, $p > 0.05$) ve genel-ideal benlik-farklılıkları ($r = -0.05$, $p > 0.05$) boyutlarıyla arasındaki ilişkinin anlamlı olmasa da negatif yönde eğilimli olduğu bulunmuştur.

Tablo 3.13. Kendilik-bilinci Duygularıyla Benlik-farklılıkları Arasındaki Korelasyonlar

	1	2	3	4	5	6	7	8
Kendi/ideal B. F. (1)	-----							
Diğeri/ideal B. F. (2)	0.30**	-----						
Kendi/görev B. F. (3)	0.29**	0.19**	-----					
Diğeri/görev B. F. (4)	0.24**	0.31**	0.23**	-----				
Genel/ideal B. F. (5)	0.57**	0.76**	0.20**	0.30**	-----			
Genel/görev B. F. (6)	0.33**	0.30**	0.77**	0.79**	0.31**	-----		
Utanç (7)	0.11	0.18**	-0.17**	0.03	0.22**	-0.09	-----	
Suçluluk (8)	-0.13	-0.00	0.13*	0.14*	-0.05	0.17*	-0.14*	-----

* $p < 0.05$

** $p < 0.01$

Ayrıca, çocuk yetiştirme tarzları, benlik-düzenleme ve genel benlik-farklılıkları değişkenlerinin utanç ve suçluluk duygusal eğilimleri üzerindeki etkisini sınamak için hiyerarşik çoklu regresyon analizleri yapılmıştır. Çocuk yetiştirme tarzları, benlik-düzenleme ve benlik-farklılıkları değişkenlerinin suçluluk eğilimi üzerindeki etkisini sınamak için yapılan hiyerarşik çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 3.14'te gösterilmektedir.

Çocuk yetiştirme tarzları, benlik-düzenleme odağı ve benlik farklılıkları değişkenlerinin suçluluk eğilimi ile aralarında hiyerarşik çoklu regresyon analizi yapılırken, regresyon denkleminde ilk bağımsız değişken olarak dahil edilen çocuk yetiştirme tarzı değişkeninin ($F = 6.276$, $p = 0.01$), ikinci adımda dahil edilen benlik-düzenleme odağı ($F = 7.866$, $p = 0.00$) ve üçüncü adımda dahil edilen benlik-farklılıkları boyutunun ($F = 7.123$, $p = 0.00$) utanç eğiliminde gözlenen varyansın istatistiksel olarak anlamlı bir yüzdesini açıkladığı görülmüştür. Görüldüğü gibi, tüm boyutlar suçluluk eğiliminin varyansında istatistiksel olarak anlamlı bir artışa neden olmuştur. Öyle ki, modele bakıldığında ilk adımda, suçluluk eğiliminin %11'i ($R^2 = 0.11$) açıklanmaktayken, tüm boyutların dahil edildiği üçüncü adımda ise suçluluk eğilimi ile çocuk yetiştirme tarzları, benlik-düzenleme ve benlik farklılıkları boyutları arasında kurulan çoklu regresyon modeli önemli bulunmuş ve bu modelin, suçluluk eğiliminin %26'sını ($R^2 = 0,28$) açıkladığı gözlenmiştir. Değişkenler arasında, suçluluk duygusal eğilimi ile, otoriter çocuk yetiştirme tarzı arasında; $\beta = 0.34$, $t = 4.165$, $p < 0.001$, pozitif yönde, engellemeci çocuk yetiştirme tarzı arasında; $\beta = 0.40$, $t = 4.282$, $p < 0.001$, pozitif yönde ve görev-benlik-farklılığı arasında; $\beta = 0.22$, $t = 2.942$, $p < 0.05$, pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Otoriter çocuk yetiştirme tarzı, engellemeci benlik-düzenleme ve görev benlik-farklılığı değişkenlerinin suçluluk duygusal eğilimini üzerinde önemli (anlamli) yordayıcılar olduğu görülmektedir

Tablo 3.14. Suçluluk Duygusal Eğilimini Çocuk Yetiştirme Tarzları, Benlik-Düzenleme ve Benlik-Farklılıkları Değişkenlerine Dayanarak Sınayan Hiyerarşik Çoklu Regresyon Analizi

Bağımsız Değişkenler	R ²	Değiş. R ²	F	p	β	t	p
1. Çocuk Yetiştirme Tarzı	0.11	0.11	6.276	0.01			
Demokratik ÇYT.					-0.10	-0.855	0.39
Koruyucu/istekçi ÇYT.					0.04	0.375	0.55
Otoriter ÇYT.					0.34	4.165	0.00*
2. Benlik Düzenleme Odakları	0.21	0.10	7.866	0.00			
İlerlemeci BDO.					-0.03	-0.378	0.71
Engellemeci BDO.					0.40	4.282	0.00*
3. Benlik-Farklılıkları	0.26	0.04	7.123	0.00			
İdeal benlik-farklılığı					-0.08	-1.086	0.27
Görev benlik-farklılığı					0.22	2.942	0.04*

* p < 0.05

** p < 0.01

Çocuk yetiştirme tarzları, benlik-düzenleme ve benlik farklılıkları değişkenlerinin utanç eğilimi üzerindeki etkisini sınamak için yapılan hiyerarşik çoklu regresyon analizi sonuçları ise, Tablo 3.15 'te gösterilmektedir.

Çocuk yetiştirme tarzları, benlik-düzenleme ve benlik farklılıkları değişkenlerinin utanç eğilimi ile aralarında hiyerarşik çoklu regresyon analizi yapılırken regresyon denkleminde ilk bağımsız değişken olarak dahil edilen çocuk yetiştirme tarzı değişkeninin ($F = 17.486$, $p = 0.00$), ikinci adımda dahil edilen benlik-düzenleme odağı ($F = 14.585$, $p = 0.00$) ve üçüncü adımda dahil edilen benlik-farklılıkları boyutunun ($F = 11.847$, $p = 0.00$) utanç eğiliminde gözlenen varyansın istatistiksel olarak anlamlı bir yüzdesini açıkladığı görülmüştür. Görüldüğü gibi, regresyon denkleminde dahil edilen boyutlar utanç değişkeninin varyansında istatistiksel olarak anlamlı bir artışa neden olmuşlardır. Öyle ki, modele bakıldığında ilk adımda, utanç eğiliminin %26'sı ($R^2 = 0.26$) açıklanmaktayken, tüm boyutların dahil edildiği üçüncü adımda ise utanç ile diğer değişkenler arasında kurulan çoklu regresyon modelinin önemli bulunduğu ve bu modelin, utanç eğiliminin %36'sını ($R^2 = 0,36$) açıkladığı gözlenmiştir.

Değişkenler arasında, koruyucu/istekçi; $\beta = -0.17$, $t = -2.334$, $p < 0.05$, ve otoriter; $\beta = -0.22$, $t = -2.261$ $p < 0.05$, çocuk yetiştirme tarzlarının utanç duygusal eğilimi ile negatif ilişkili olduğu, ilerlemeci benlik-düzenleme; $\beta = 0.24$, $t = 3.435$, $p < 0.001$, ve ideal benlik-farklılığı; $\beta = 0.19$, $t = 2.715$, $p < 0.05$, süreçlerinin ise, utanç duygusal eğilimi ile pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur. Koruyucu/istekçi ve otoriter çocuk yetiştirme tarzları, ilerlemeci benlik-düzenleme ve ideal benlik-farklılığı değişkenlerinin utanç duygusal eğilimini üzerinde önemli (anlamlı) yordayıcılar olduğu görülmektedir.

Tablo 3.15. Utanç Duygusal Eğilimini Çocuk Yetiştirme Tarzları, Benlik-Düzenleme ve Benlik-Farklılıkları Değişkenlerine Dayanarak Sınayan Hiyerarşik Çoklu Regresyon Analizi

Bağımsız Değişkenler	R ²	Değiş. R ²	F	p	β	t	p
1. Çocuk Yetiştirme Tarzı	0.26	0.26	17.486	0.00			
Demokratik ÇYT.					0.16	1.458	0.15
Koruyucu/istekçi ÇYT.					-0.17	-2.334	0.02*
Otoriter ÇYT.					-0.22	-2.261	0.03*
2. Benlik Düzenleme Odakları	0.33	0.07	14.585	0.00			
İlerlemeci BDO.					0.24	3.435	0.00*
Engellemeci BDO.					-0.07	0.818	0.41
3. Benlik-Farklılıkları	0.36	0.03	11.847	0.00			
İdeal benlik-farklılığı					0.19	2.715	0.01*
Görev benlik-farklılığı					-0.05	-0.829	0.42

* p < 0.05

** p < 0.01

BÖLÜM IV

TARTIŞMA

Bu çalışmanın amacı, ailelerin farklı çocuk yetiştirme tarzlarının ve bu tarzların etkilediği düşünülen benlik-düzenleme süreçlerinin farklı kendilik-bilinci duygularıyla (utanç ve suçluluk) olan dinamik ilişkisini incelemektir. İnsanların duygu, düşünce ve davranışlarını düzenlemede ve motive etmede merkezi bir rol oynayan, karşılıklı değerlendirme ve yargısal temeller üzerine kurulmuş olan kendilik-bilinci duyguları, bireylerin yalnızca diğerleriyle olan ilişkilerinde oluşan duygularını değil, aynı zamanda onların farklı bireysel ve toplumsal normlar dahilinde hem kendilerini hem de diğerlerini değerlendirmelerini ve yargulamalarını içermektedir. Dolayısıyla, kendilik-bilinci duyguları, insanların sosyal ilişkilerinde sıklıkla kullandıkları, aynı zamanda ‘sosyal duygular’ olarak da adlandırılan duygulardır. İnsanların yaşamlarında ve sosyal ilişkilerinde önemli bir yere sahip olmaları, bize kendilik-bilinci duygularının gelişimindeki ve ortaya çıkmasındaki faktörlerin bilinmesi gerektiğinin önemini göstermektedir.

Çalışmada utanç ve suçluluk duygularının meydana gelişinde etkili olduğu düşünülen faktörler incelenirken farklı kuramsal yaklaşımlara yer verilmiş olmakla birlikte, ağırlıklı olarak Higgins’in benlik-farklılıkları kuramı üzerine temellendirmelerde bulunulmuştur.

Higgins, benlik-farklılıkları ve benlik-düzenleme süreçlerinin ilişkisine dair, ağırlıklı olarak yaşanan genel-ideal benlik-farklılığının kişide ilerlemeci benlik-düzenleme sürecinin, ağırlıklı olarak yaşanan genel görev benlik-farklılığının ise, kişide engellemeci benlik-düzenleme sürecinin oluşmasına neden olabileceğini iddia etmektedir (Higgins, 1987).

Çalışmanın, araştırma sorunlarından biri olan, katılımcıların yaşadığı benlik-farklılıkları ile benlik-düzenleme süreçleri arasında ilişki incelendiğinde, elde edilen bulgular yaşanan benlik-farklılıklarının kişilerde farklı benlik-düzenleme süreçlerine neden olduğunu göstermektedir. Çalışmada katılımcıların yaşadıkları benlik-farklılıkları ile bu farklılığı azaltmada hangi tür benlik-düzenleme sürecini kullandıkları incelendiğinde, ayrı ayrı ve bir arada ele alınan benlik farklılıkları boyutlarından tüm ideal benlik-farklılığı boyutlarının (kendi/ideal, diğeri/ideal ve genel/ideal) ilerlemeci benlik-düzenleme süreci ile pozitif yönde ilişkili olduğu, aynı şekilde ayrı ayrı ve bir arada ele alınan benlik farklılıkları boyutlarından tüm görev benlik-farklılığı boyutlarının engellemeci benlik-düzenleme süreciyle pozitif yönde anlamlı olduğu gözlenmiştir. Elde edilen sonuç, kişide ağırlıklı bir şekilde yaşanan ideal benlik-farklılığı arttıkça, ilerlemeci benlik-düzenleme eğilimi gösterme olasılığının da artacağını, görev benlik-farklılığı arttıkça da, kişide engellemeci benlik-düzenleme eğilimi olasılığının artacağını göstermektedir. Dolayısıyla, bu sonuç kişilerdeki farklılaşan benlik-hedeflerinin, zamanla bireylerin güdüsel yönelimlerinde de farklılıklara yol açarak, bu farklılığı azaltmak için farklı benlik-düzenleme güdülenmesine gidildiğini ileri süren Higgins'in görüşlerini destekler niteliktedir.

Çalışmada yanıtlanmaya çalışılan bir başka araştırma sorusu da, çocuk yetiştirme tarzları ile benlik-farklılıkları ve benlik-düzenleme süreçleri arasındaki ilişkidir. Elde edilen bulgular, bireylerin çocuklukta maruz kaldığı demokratik çocuk yetiştirme tarzının kişide ideal benlik-farklılığına, otoriter ve koruyucu/istekçi çocuk yetiştirme tarzlarının ise görev benlik-farklılığına neden olabileceği yönünde çıkmıştır. Otoriter çocuk yetiştirme tarzı arttığına ise, ideal benlik-farklılığının azalacağı gözlenmiştir. Öte yandan, çalışmada çocuk yetiştirme tarzlarının benlik-düzenleme süreçleriyle olan ilişkisiyle ilgili ulaşılan sonuçlar, demokratik çocuk yetiştirme tarzına maruz kalan kişilerin ilerlemeci benlik-düzenleme sürecine, koruyucu/istekçi ve otoriter çocuk yetiştirme tarzına maruz kalan kişilerin ise engellemeci benlik-düzenleme sürecine eğilimli oldukları şeklinde çıkmıştır.

Higgins'in varsayımlarından biri de, ailenin hakim olduğu sosyalizasyon döneminde, çocukların davranışlarını ve özelliklerini değerlendirmeye ve düzenlemeye eğilim gösterdikleri ve bunu yaparken de ebeveynlerin, istekleri, umutları ve inançlarından etkilendikleridir. Higgins (1987), bireyin çocuklukta ağırlıklı olarak maruz kaldığı çocuk yetiştirme tarzının (mizaç ile birlikte) ileride birey davranışlarının temelleneceği benlik-düzenleme süreçlerini etkileyeceğini ileri sürer ve yapmış olduğu çalışmalarda, çocuklarını kendi istekleri, umutları doğrultusunda değerlendiren ve onların dikkatlerini yönlendirmede bu istek ve dilekler etkili olduğu çocuk yetiştirme tarzının ilerlemeci benlik-düzenleme şeklini aşılandığını, tersine kendi inançları doğrultusunda çocuğun görev ve sorumluluklarını belirleyen ebeveynlerin ise engelleme odaklı benlik-düzenlemenin gerçekleşmesini sağlayabileceklerini bulmuştur. Benzer şekilde, bu çalışmada da çocuğun görev sorumluluklarını kendi inançlarına göre belirleyen otoriter ve

koruyucu/istekçi çocuk yetiştirme tarzının çocuklarda görev benlik-farklılığına ve engellemeci benlik-düzenleme sürecine, çocuklarını kendi umutları doğrultusunda değerlendiren demokratik çocuk yetiştirme tarzlarının ise, çocuklarda ideal benlik-farklılığına ve ilerlemeci benlik-düzenleme sürecine neden olabileceği gözlenmiştir.

Araştırmada utanç ve suçluluk duygusal eğilimlerinin çocuk yetiştirme tarzları, benlik-düzenleme süreçleri ve benlik-farklılıkları ile ilişkisini incelemek için yapılan korelasyonda, demokratik çocuk yetiştirme tarzı arttıkça utanç duygusal eğiliminin, otoriter çocuk yetiştirme tarzı arttıkça ise, suçluluk duygusal eğiliminin artacağı sonucu ortaya çıkmıştır. Benlik-düzenleme süreçleri ile utanç ve suçluluk duygusal eğilimleri arasındaki ilişkide ise, ilerlemeci benlik-düzenleme odağı arttığında utanç duygusal eğiliminin arttığı, engellemeci benlik-düzenleme odağı arttığında ise, suçluluk duygusal eğiliminin de artış göstereceği bulunmuştur. İncelenen utanç ve suçluluk duygusal eğilimleriyle, benlik-farklılıkları boyutları arasındaki ilişkide ise, genel ideal benlik farklılığının arttıkça utanç eğiliminin de artacağı, kendi ve diğeri görev farklılıkları arttıkça ise, suçluluk eğiliminin artış göstereceği elde edilmiştir. Bu çalışmada elde edilen sonuçların, Higgins'in benlik-farklılıkları kuramında öne sürdüğü benlik kavramı ile farklı benlik boyutları arasındaki ilişkinin bazı olumsuz duygulara neden olabileceği (kişinin kendi gerçek-benliğiyle, diğerlerinin ideal-benliği arasındaki farklılığın utanç, kişinin kendi gerçek-benliği ile kendi-görev benliği arasındaki farklılığın ise suçluluk duygusuna neden olabileceği) varsayımını desteklediğini görmekteyiz.

Öte yandan, Higgins'in öne sürdüğünün tersine, utancın genel olarak benliğin olumsuz değerlendirilmesi olduğunu ve benlik-farklılıkları boyutlarının herhangi biriyle ilişkilendirilemeyeceğini, bu nedenle benlik-farklılıkları boyutlarının tümünün utançla yüksek derecede ilişkili olacağını, suçluluk duygusunun ise, utançta olduğu gibi benlikle ilişkili olmadığını, suçluluk duygusunda daha çok davranışa odaklanıldığını ileri süren Tangney'in (1990) varsayımlarının bu çalışmada desteklenmediğini görmekteyiz.

Çalışma amacının temellendirildiği araştırma sorusu ise, farklı çocuk yetiştirme tarzları ve bu tarzların etkilediği benlik düzenleme ve benlik-farklılıklarıyla, farklı kendilik-bilinci duyguları (utanç ve suçluluk) arasındaki ilişkidir. Öyle ki, yapılan hiyerarşik çoklu regresyon analizinde çocuk yetiştirme tarzları, benlik-farklılıkları ve benlik-düzenleme süreçleri değişkenlerinin utanç ve suçluluk duygusal eğilimlerini yordadığı bulunmuştur. Buna göre, otoriter çocuk yetiştirme tarzı, engellemeci benlik-düzenleme ve görev benlik-farklılığı değişkenleri suçluluk duygusal eğilimi üzerinde önemli (anlamlı) yordayıcılar olarak, koruyucu/istekçi ve otoriter çocuk yetiştirme tarzları, ilerlemeci benlik-düzenleme ve ideal benlik-farklılığı değişkenlerinin ise, utanç duygusal eğilimi üzerinde önemli (anlamlı) yordayıcılar olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, elde edilen sonuçlar utanç ve suçluluk duygusal eğilimlerini yordayan değişkenlerin birbirlerinden farklı değişkenler olduğu yönündedir.

Araştırma sonucunda, utanç ve suçluluk duygusal eğilimlerinin çocuk yetiştirme biçimleri, benlik-farklılıkları ve benlik-düzenleme süreçleriyle ilişkili olduğu, aynı zamanda bu duyguların onları ortaya çıkaran farklı özelliklere dolayısıyla da farklı kavramlaştırmalara sahip olduğu bulunmuştur. Çalışmada, Tangney ve arkadaşlarının (Tangney, Niendenthal, Covert ve Barlow, 1998), yaptıkları çalışma bulgularının tersine, Higgins'in (1998) benlik-farklılıkları ve benlik-düzenleme süreçlerinin gelişimsel temelleriyle ilgili ortaya koyduğu savlar desteklemiştir.

Son yıllarda insan gelişimi, benlik ve aile konularında kültürel bağlamda araştırmalar yapan Kağıtçıbaşı'nın bu alanda karşılaştırmalı çalışmalar gerçekleştirdiğini ve bu çalışmalarda kültürün aile, ebeveyn-çocuk ilişkisi üzerinde önemli rol oynadığını görmekteyiz. Aile, ailelerin çocuk yetiştirme tarzları ve kendilik-bilinci duygularının gelişiminde içinde bulunulan toplumun kültürel değerleri önemli rol oynarken, bu çalışmada batı kaynaklı kuramsal çerçevede incelenen konunun kültür boyutuna değinilmemiştir. Gerek bu duygusal eğilimleri, benlik-düzenleme süreçlerini ve benlik-farklılıklarını ölçen ölçeklerin kullanımında, gerekse bulguların açıklanmasında kültürel farklılıklarla karşılaşılabileceği olasılığı unutulmamalıdır. Bu nedenle, çalışma sonuçlarını Türkiye kültüründe açıklayabilmek için suçluluk ve utanç ayrımı konusunda Türkiye'de kuramsal ve açıklayıcı çalışmalara ihtiyaç vardır.

Diğer taraftan, bu çalışmada kendilik bilinci duyguları, utanç ve suçluluk duygusal eğilimleriyle sınırlandırılmıştır. Oysa ki, kendilik-bilinci duygularının gelişimsel temellerinin derinlemesine incelenmesi ve farklı kavramsallaştırmalar yapılabilmesi bakımından diğer kendilik-bilinci duygularıyla ilgili çalışmalar da yapılmalıdır. Bu nedendir ki; bu konuda kuramsal ve aynı zamanda metodolojik çalışmaların yapılmasına ağırlık verilmelidir.

Kendilik-bilinci duyguları daha önce de bahsedildiği gibi çok sayıda bilişsel süreç içermektedir. Bu çalışmada utanç ve suçluluk duygusal eğilimlerinin kavramsallaştırılmasında çocuk yetiştirme tarzları ve benlik-düzenleme farklılıklarının etkisi incelenmiştir. Kendilik-bilinci duygularının farklı bilişsel süreçlerle ilişkilendirildiği çalışmalara da yer verilmelidir. Ayrıca, katılımcıların öğrenci olmaları ve sınırlı sayıda olmaları, çalışmanın sınırlılıklarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonraki çalışmalarda daha büyük örneklerle daha genellenebilir sonuçlar elde edilebilir.

Son olarak, başta da belirtildiği gibi duygular ve duyguların birey davranışları üzerindeki rolünün önemi giderek artmakta ve duygu konulu çalışmalar önem kazanmaktadır. Kendilik-bilinci duygularının sosyo-kültürel ve gelişimsel temelleri, ayrıca birey davranışları üzerindeki etkisi de henüz çalışılmaya başlanan konulardandır. Özellikle, Türkiye gibi ağırlıklı olarak toplulukçu kültürün yaşandığı toplumlarda kendilik-bilincine dayanan duygular büyük önem taşımaktadır. Utanç ve suçluluk duygularına olan yatkınlıkların, bireylerde depresyon, kaygı, paranoya gibi uyum sorunlarına, duygulanım bozukluklarına yol açabileceği düşünüldüğünde, bireyler için karşılıklı ilişkilerinde sıklıkla

başvurdukları bu duyguların ortaya çıkarıcılarının belirlenmesi oldukça önemlidir. Bu çalışmada, bu duyguların ortaya çıkışında etkili olduğu düşünülen süreçleri ortaya koymada önemli bulgular elde edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, bu konuda yapılan çalışmalardan biri olarak, bundan sonraki çalışmalara kuramsal ve görgül zenginlik katacak yönde olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Ausubel, D. P. (1955). Relationship between shame and guilt in the socializing process. *Psychological Review*, 62, 378-390.
- Barrett, K. C. (1995). A functionalist approach to shame and guilt. In J. P. Tangney, & Fischer, K.W. (Eds.), *Self-Conscious Emotions: Shame, Guilt, Embarrassment, and Pride* (25-63). New York: Guilford Press.
- Baumrind, D. (1971). Harmonious parents and their preschool children. *Developmental Psychology*, 4, 99-102.
- Baumrind, D. (1991). Effective parenting during the early adolescent transition. In P. A. Cowan, & E. M. Hetherington (Eds.), *Family transitions* (111-164). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Beer, J. S. ve Keltner, D. (2004). What is the Unique About Self-conscious Emotions? *Psychological Inquiry*, 15, 2, 126-170.
- Benedict, R. (1946). *The Chrysanthemum and the Sword*. Boston, MA: Houghton Mifflin.
- Bowlby, J. (1988). Developmental psychiatry comes of age. *American Journal of Psychiatry*, 145, 1-10.
- Carver, C. S. ve Scheier, M. F. (1990). Principles of self- regulation: Action and emotion. In E. T. Higgins, & R. M. Sorrentino (Eds.), *Handbook of motivation and cognition: Foundations of social behavior* (2, 3-52). New York: Guilford Press.
- Cicchetti, D. ve Carlson, V. (1989). *Child maltreatment: Theory and research on the causes and consequences of child abuse and neglect*. Cambridge, England: Cambridge University Press.

- Çukur, C. Ş. (2002). *Extending self-discrepancy theory: The role of different standpoints on self-regulation across cultures*. Unpublished doctorate's thesis, University of Nebraska.
- Çukur, C. Ş. ve Şahin, Z. (2006). Duygusal işçilik bağlamında duygu ve kültür ilişkisi. R. Erdem ve C. Ş. Çukur (Der.), *Kültürel Bağlamda Yönetel ve Örgütsel Davranış*. Ankara: TPD.
- Darling, N. ve Steinberg L. (1993). Parenting style as context: Integrative model. *Psychological Bulletin*, 113, 487-496.
- Duval, S. ve Wicklund, R. , A. (1972). *A theory of objective self-awareness*. New York: Academic.
- Eldeleklioğlu, J. (1996). *Karar stratejileri ile anababa tutumları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ellsworth, P. C. (1994). Sense, culture, sensibility. In S. Kitayama, & H. R. Markus (Eds.), *Emotion and culture: Empirical studies of mutual influence* (23-50). Washington, DC: American Psychological Association.
- Ellsworth, P. C. ve Smith, C. A. (1988). From appraisal to emotion: Differences among unpleasant feeling. *Motivation and Emotion*, 12, 271 – 302.
- Ekman, P. (1992). Are there basic emotions? *Psychological Review*, 99, 550–553.
- Ekman, P. (2004). What we become emotional about. In A. S. R. Manstead, N. Frijda, & A. Fischer (Eds.), *Feelings and Emotion: The Amsterdam Symposium* (119-135). Cambridge, Cambridge University Press.

- Erkan, S. (1986). *Anababalarını 'Demokratik', 'Otoriter' ve 'İlgisiz' olarak algılayan bireylerin benlik-kavramları ile ideal benlik kavramlarının bağdaşım dereceleri arasındaki fark*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Faranzoi, L. S. (1999). Self-awareness and self-regulation: A review of personality and Social Psychological theory and research. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3, 132-150.
- Ferguson, T. J. ve Stegge, H. (1995). Emotion states and traits in children: the case of guilt and shame. In Tangney, J. P. , & Fischer, K. W. (Eds). *Self-conscious Emotions: Shame, Guilt, Embarrassment, and Pride* (174-197). New York: Guilford Press.
- Ferguson, T. J. , Stegge, H. ve Damhuis, I. (1991). Children's understanding of guilt and shame. *Child Development*, 62, 827-839.
- Fischer, K. W. (1980). A theory of cognitive development: the control and construction of hierarchies of skills. *Psychological Review*. 87, 477-531.
- Fischer, K. W. ve Tangney J. P. (1995). Self- conscious emotions: *The psychology of shame, guilt, embarrassment and pride*. New York: Guilford Press.
- Frijda, N. H. (2004). Emotions and activation. In A. S. R. Manstead, N. Frijda, & A. Fischer (Eds.), *Feelings and Emotion: The Amsterdam Symposium* (158-173). Cambridge, Cambridge University Press.
- Gray, E. K. ve Watson, D. (2001). Emotion, mood, and temperament: Similarities, differences, and a syntesis. R. Payne ve C. Cooper (Der.), *Emotions at work* (sf., 21-45). New York: John Wiley & Sons John Wiley & Sons, Ltd.

- Haidt, J. ve Keltner, D. (1999). Culture and facial expression: Open-ended methods find more expressions and a gradient of recognition. *Cognition and Emotion*, 13, 225-266.
- Higgins, E. T. (1987). Self-discrepancy: A theory relating self and affect. *Psychological Review*, 94, 319-340.
- Higgins, E. T. (1989). Continuities and discontinuities in self-regulatory and self evaluative processes: A developmental theory relating self and affect. *Journal of Personality*, 57, 407-443.
- Higgins, E. T. (1990). Personality, social psychology, and person- situation relations: Standards and knowledge activation as a common language. In L.A. Pervin (Ed.), *Handbook of personality: Theory and research* (301-338). New York: Guilford Press.
- Higgins, E. T. (1996a). The “Self-Digest”: Self Knowledge Serving Self Regulatory Functions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 6, 1062-1083.
- Higgins, E. T. (1996b). Knowledge activation: accessibility, applicability, and salience. In E. T. Higgins, & A. W. Kruglanski (Eds.), *Social psychology: Handbook of basic principles* (133- 168). New York: Guilford Press.
- Higgins, E. T. Bond, R. N. , Klein, R. ve Strauman, T. (1986). Self discrepancies and emotional vulnerability: How magnitude accessibility, and type of discrepancy influence affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 5-15.
- Higgins, E. T. , Roney, C. , Crowe, E. ve Hymes, C. (1994). Ideal versus ought predictions for approach and avoidance: Distinct self-regulatory systems. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 276-286.

- Higgins, E. T. , Friedman, R. S. , Harlow, R. E. , Lorraine, C. I, Özlem, N. A. ve Taylor, A. (2001). Achievement orientations from subjective histories of success: promotion pride versus prevention pride. *European Journal of Social Psychology*, 31, 3-23.
- Hortaçsu, N. (1991). *İnsan İlişkileri*. (1. Baskı). Ankara: İmge Yayınevi.
- Izard, C. E. (1992). Basic emotions, relations among emotions and emotion-cognition relations. *Psychological Review*, 99, 561-565.
- Izard, C. E. (1994). Innate and universal facial expression: Evidence from developmental and cross-country research. *Psychological Bulletin*, 115, 288-299.
- İmamoğlu, O. (1993). Önerilen dengelenmiş toplumsal birey modeli ışığında üniversite gençliğinin sorunları: 1982 - 1992 döneminde yayınlanan araştırmalara ilişkin bir değerlendirme, yorum ve öneriler. *Türk Psikoloji Dergisi*, 8, 27 41.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1990). Family and socialization in cross-cultural perspective: A model of change. In J. Berman (Ed.), *Cross-cultural perspectives: Nebraska Symposium on Motivation* (135-200). Lincoln: University of Nebraska Press.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996a). Özerk-ilişkisel benlik: yeni bir sentez. *Türk Psikoloji Dergisi*, 11, 36-43.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996b). *Family and human development across cultures: A view from the other side*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). *Kültürel Psikoloji*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2004). *Yeni İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi.

- Karadayı, F. (1994). Üniversite gençlerinin algılanan anabab tutumları, anababayla ilişkileri ve bunların bazı kişilik özellikleriyle bağlantısı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9, 15-25.
- Keltner, D. (1995). Signs of appeasement: Evidence for the distinct displays of embarrassment, amusement, and shame. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 441- 454.
- Keltner, D. , Young, R. C. , Heerey, E. A. , Oemig, C. ve Monarch, N. D. (1998). Teasing in hierarchical and intimate relations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 1231 1247.
- Keltner, D. ve Ekman, P. (2000). Facial expression of emotion. M. Lewis, J. M. Haviland. In Jones (Ed.), *Handbook of Emotion* (2nd Ed.) (236 – 249). New York, London, The Guilford Press.
- Kuzgun Y. (1972). *Anne baba tutumlarının bireyin kendini gerçekleştirme düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, H. Ü. S. B. E.
- Kowalski, R. M. ve Leary, M. R . (1998). *The Social psychology of emotional and behavioral problems*. Washington: American Psychological Association.
- Lazarus, R. (1991). *Emotion and adaptation*. New York: Oxford University Press.
- Lazarus, R. S. (2001). Relational meaning and discrete emotions. In A. Schoror, & T. Johnston (Eds.), *Appraisal processes in emotion: Theory, methods, research* (37-67). Oxford: Oxford University Pres.
- Lazarus, R. S. ve Smith, C. A. (1988). Knowledge and appraisal in the cognition-emotion relationship. *Cognition and Emotion*, 2, 281 – 300.

- Lecomte, A. , Lecomte, G. ve Özer, S. (1978). Üç SED'de Ankaralı annelerin çocuk yetiştirme tutumları: bir ölçek uyarlaması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 1, 5-8.
- Lewis, H. B. (1971). *Shame and Guilt in Neurosis*. New York: International Universities Press.
- Lewis, H. B. (1987). The role of shame in depression over the life span. In H. B. Lewis (Ed.), *The role of shame in symptom formation* (29-50). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Lewis, M. ve Brooks-Gunn, J. (1979). *Social cognition and acquisition of self*. New York: Plenum.
- Lewis, M. (2000). Self-conscious emotions: embarrassment, pride, shame, and guilt. In M. Lewis, & J. M. Haviland Jones (Eds.), *Handbook of emotions* (2nd ed.) (623-636). New York: Guilford.
- Lewis, M. , Alessandri, S. ve Sullivan, M. W. (1992). Differences in shame and pride as a function of children's gender and task difficulty. *Child Development*, 63, 630-638.
- Maccoby, E. ve Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction, *Handbook of Child Psychology*, 1-101.
- Markus, H. R. ve Kitayama, S. (1994a). The cultural construction of self and emotion: Implications for social behavior. In S. Kitayama, & H. R. Markus (Eds.), *Emotion and Culture: Empirical studies of mutual influence* (89-130). Washington, DC: American Psychological Association.

- Markus, H. R. ve Kitayama, S. (1994b). The cultural shaping of emotion: A conceptual framework. In S. Kitayama, & H. R. Markus (Eds.), *Emotion and Culture: Empirical studies of mutual influence* (339-351). Washington, DC: American Psychological Association.
- Mesquita, B. ve Frijda, N. H. (1992). Cultural variations in emotions: a review. *Psychological Bulletin*, 112, 179-204.
- Mesquita, B. (2001). Culture and emotion: Different approaches to the question. In T. J. Mayne & G. A. Bonanno (Eds), *Emotions: current issues and future directions* (214 - 250). New York: London, The Guildford Press.
- Moretti, M. N. ve Higgins, E. T. (1999). Own versus other standpoint in self regulation: Developmental antecedent and functional consequences. *General Review of Psychology*, 3, 188-223.
- Onur, B. (1997). *Gelişim psikolojisi*. (4. Baskı). Ankara: İmge Yayınevi.
- Öztürk, İ. (1990). *Anne-baba tutumlarının üniversite öğrencilerini bağımsızlık duyguları anlama yakınlık ve başatlık, kendini suçlama ve saldırganlık düzeylerine etkisi*. H. Ü. S. B. E. Yüksek Lisans Tezi.
- Parrot, W. G. (2001). Volume overview. In W. G. Parrot (Ed.), *Emotions in social Psychology* (pp.1-19). Philadelphia: Psychology Press.
- Roseman, I. J. (1984). Cognitive determinants of emotion: a structural theory . P. , Shaver (Ed.), *Review of personality and social psychology: Emotions, relationships and health*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Savaşır, I. , Şahin, N. H. (Ed.). (1997). *Bilişsel-davranışçı terapilerde değerlendirme: Sık kullanılan ölçekler*. Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

- Scheier, K. R. (1997). The role of culture in emotion-antecedent appraisal. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 902-922.
- Scheier, K. R. (2001). Appraisal considered as a processes of multilevel sequential checking. In K. R. Scheier, A. Schoror, & T. Johnston (Eds.), *Appraisal processes in emotion: Theory, methods, research* (pp. 92-120). Oxford: Oxford University Press.
- Semin, G. R. , Gorts, C. A. ve Nandram, S. (2002). Cultural perspectives on the linguistic representation of emotion and emotion events. *Cognition and Emotion*, 16, 11-28.
- Strauman, T. J. (1996). Stability within the self: A longitudinal study of the structural implications of self-discrepancy theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 1142-1153.
- Tangney, J. P. (1990). Assessing individual differences in proneness to shame and guilt: development of the Self-Conscious Affect and Attribution Inventory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59,102-11.
- Tangney, J. P. , Burggraf, S. A. ve Wagner, P. E. (1995). Shame proneness, guilt proneness to guilt, and psychological symptoms. In J. P. Tangney, & K. W. Fischer (Eds.), *Self-conscious Emotions: Shame, Guilt, Embarrassment, and Pride* (pp. 343-367). New York: Guilford Press.
- Tangney, J. P. , Marschall, D. E. , Rosenberg, K. , Barlow, D. H. ve Wagner, P. E. (1994). *Children's and adults' autobiographical accounts of shame, guilt an pride experiences: An analysis of situational determinants and interpersonal concerns*. Manuscript submitted for publication.

- Tangney, J. P. , Miller, R. S. , Flicker, L. ve Barlow, D. H. (1996). Are shame, guilt and embarrassment distinct emotion? An analysis of participant ratings. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 1256-1269.
- Tangney, J. P. , Niedenthal, P. M. , Covert, M. V. & Barlow, D. H. (1998). Are shame and guilt related to distinct self-discrepancies? *A test of Higgins (1987) hypotheses. Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 256-268.
- Taylor, G. (1985). *Pride, shame, and guilt: Emotions of self-assessment*. Oxford: Clarendon Press.
- Taylor, S. E. , Peplau, L., A. ve Sears, D., O. (2000). *Social Psychology* (10th ed.). London: Prentice-Hall.
- Thompson, R. A. (1990). Emotion and self-regulation. In R. A. Thompson, (Ed.), *Nebraska symposium on motivation, Socio-emotional development* (367–467). Lincoln: University of Nebraska Press.
- Triandis, H. C. (1994). Major cultural syndromes and emotion. In S. Kitayama & H. R. Markus (Eds.), *Emotion and Culture: Empirical studies of mutual influence* (285-306). Washington, DC: American Psychological Association.
- Triandis, H. C. (1995). Individualism and collectivism. Boulder, CO: Westview.
- Tracy, J. L. ve Robins, R. W. (2004). Keeping The Self-conscious Emotions: Further Arguments for Theoretical Model. *Journal of Personality and social Psychology*, 15, 171-177.
- Türkmen, F. (1989). *Üniversite öğrencilerinin Benlik Kavramı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Weiner, B. (1985). An Attributional theory of achievement motivation and emotion. *Psychological Review*, 92, 548-573.

Weiss, L. H. ve Shwarz, J. C. (1996). The relationship between parenting types and
lder adolescents' personality, academic achievement, and substance use.
Child Development, 67, 2101-2114.

Yılmaz, A. (1999). Çocuk yetiştirme tutumları: Kuramsal yaklaşımlar ve görgül
çalışmalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3, 132-150.

EKLER

EK-A

YÖNERGE

Bu araştırmanın amacı, farklı kişilik özellikleri, ebeveynlerle olan ilişkiler ve bazı olaylar karşısında yaşadığınız duygusal durumlar arasındaki ilişkileri kapsamlı olarak incelemektir. Bu anket Muğla Üniversitesi öğrencilerine uygulanacaktır.

İlişikteki ankette sizlere kişilik özellikleriniz, birtakım olaylar karşısında göstereceğiniz duygusal tepkiler ve anne-babanız ile olan ilişkileriniz hakkında sorular sorulmakta ve bu konuda farklı anketleri doldurmanız istenmektedir. Bu soruların cevaplandırılması yaklaşık 30–40 dakika sürmektedir. Bu ankette vereceğiniz bütün bilgiler tamamen gizli kalacaktır. Anketin hiçbir yerinde isminiz veya kimliğinizi ortaya çıkaran herhangi bir soru sorulmamaktadır. Araştırmanın objektif olması ve elde edilecek sonuçların güvenilirliği bakımından sorulara içtenlikle ve sizi tam olarak yansıtabilecek şekilde cevaplamamız çok önemlidir.

Ankete katılım tamamen gönüllülük temelinde gerçekleşmektedir. Ancak, yarım kalmış ya da çoğu soruların cevapsız bırakıldığı anketlerden elde edilen verileri kullanmamız imkansız olduğundan, anketi mümkün olduğunca boş bırakmadan tamamlamanız bizim için çok önemlidir. İhtiyaç duyduğunuzda sorularınızı araştırmacıya yöneltebilirsiniz.

Katılımınızdan dolayı teşekkür ederiz.

Araştırmacılar:

Yrd. Doç. Dr. Cem Şafak ÇUKUR (cemsafak yahoo.com)

Yük. Lis. Öğr. Zehra ŞAHİN (dream_z2001 yahoo.com)

EK-B

(DEMOGRAFİK BİLGİLER)

Her soru için, durumunuzu en iyi yansıtan cevabı daire içine alın.

1. Cinsiyetiniz:

1 = Kadın 2 = Erkek

2. Yaşınız (yıl olarak): -----

3. Hangisi ebeveyninizin (anne-baba) evlilik durumunu en iyi şekilde tanımlıyor.

- 1 = Evli (Hiç bir zaman boşanmamış veya ayrılmamış)
- 2 = Baba hayatını kaybetmiş
- 3 = Anne hayatını kaybetmiş
- 4 = Ayrılmış
- 5 = Boşanmış
- 6 = Boşanmış, anne tekrar evlenmiş
- 7 = Boşanmış, baba tekrar evlenmiş
- 8 = Boşanmış, ikisi de tekrar evlenmiş
- 9 = Hiç evlenmemiş
- 10 = Başka (tanımla: -----)

4. Anne-babanızdan (veya anne-baba konumundaki biri) hangisini kendinize en yakın hissediyorsunuz?

- 1 = Anne
- 2 = Baba
- 3 = Başkası (Kim? -----)

5. Yetişirken biyolojik anne babanızın yanında, anne baba yerine koyduğunuz biri var mıydı?

- 1= Evet (Kim?)
- 2= Hayır

6. Şu an nerde yaşıyorsunuz?

- 1 = Yurtta
- 2 = Evde
- 3 = Ailele birlikte
- 4 = Başka (tanımla-----)

7. Annenizin (veya anne yerine koyduğunuz kişinin) eğitim düzeyi nedir?

- 1 = İlkokula gitmemiş veya bitirmemiş
- 2 = İlkokul mezunu
- 3 = Ortaokul mezunu
- 4 = Meslek veya düz lise mezunu
- 5 = İki yıllık yüksek okul mezunu
- 6 = Üniversite mezunu
- 7 = Dört yıllık üstü bazı dersler almış
- 8 = Yüksek lisans (master, doktora, uzmanlık) mezunu
- 9 = Bilmiyorum

8. Babanızın (veya baba yerine koyduğunuz kişinin) eğitim düzeyi nedir?

- 1 = İlkokula gitmemiş veya bitirmemiş
- 2 = İlkokul mezunu
- 3 = Ortaokul mezunu
- 4 = Meslek veya düz lise mezunu
- 5 = İki yıllık yüksek okul mezunu
- 6 = Üniversite mezunu
- 7 = Dört yıllık üstü bazı dersler almış
- 8 = Yüksek lisans (master, doktora, uzmanlık) mezunu
- 9 = Bilmiyorum

9. Anneniz çalışıyor mu?

- 1 = Evet
- 2 = Hayır
- 3 = Emekli

10. Babanız çalışıyor mu?

- 1 = Evet
- 2 = Hayır
- 3 = Emekli

11. Büyürken sizinle birlikte yaşayan kaç kardeşiniz vardı?

- 1 = Hiç
- 2 = Bir
- 3 = İki
- 4 = Üç
- 5 = Dört
- 6 = 5 veya daha fazla

12. Ne tür bir yerde büyüdünüz?

- 1 = Çiftlik
- 2 = Kırsal Kesim
- 3 = Kasaba
- 4 = Küçük şehir (50 bin ile 100 bin arası)
- 5 = Şehir (100 bin ile 500 bin arası)
- 6 = Büyük şehir (500 binin üstü)

13. Ailenizin aylık net geliri ne kadar?

- 1 = Aylık asgari ücretten düşük
- 2 = Aylık asgari ücret civarında
- 3 = 450 ytl ile 750 ytl arası
- 4 = 750 ytl ile 1,500 ytl arası
- 5 = 1,500 ytl üstü

EK-C
ANNE BABA TUTUM ÖLÇEĞİ

Bildiğiniz gibi anne ve babaların çocuklarıyla ilgili birtakım beklentileri (kuralları) vardır. Biz bu ankette sizin ebeveynlerinizle olan ilişkinizi değerlendirmenizi istiyoruz. Aşağıda anne ve babanızın size karşı olan (ya da olmayan) tutumları ile ilgili bir takım özellikler sunulmaktadır. Şimdi biz sizden aşağıda sunulan her bir ifadeyi sizin kendi ebeveynlerinizle olan ilişkinizi göz önünde tutarak değerlendirmenizi istiyoruz. Anne ve babanızın tutumları arasında farklılıklar olabilir ancak biz sizden genel bir ifade kullanmanızı istiyoruz.

Lütfen aşağıdaki ölçeği kullanarak bu ifadelerin hangi oranda ebeveynlerinizle olan ilişkinizi yansıttığını ve ilişkinize uygun bir tutum gösterdiğini maddelerin yanındaki sayıları yuvarlak içine alarak belirtiniz.

Hiç Uygun Değil	Çok Az Uygun	Kısmen Uygun	Oldukça Uygun	Tamamen Uygun
0	1	2	3	4

**Size
Ne Kadar Uygun?**

1. Bana her zaman güven duygusu vermiş ve beni sevdiğini hissettirmişlerdir.	0	1	2	3	4
2. Çok yönlü biri olarak büyümem için beni olanakları ölçüsünde desteklemişlerdir.	0	1	2	3	4
3. Her yaptığım işin olumlu yanlarını değil kusurlarını görmüş ve beni eleştirmişlerdir.	0	1	2	3	4
4. İlişkimiz, problemlerimi onlara açamayacağım kadar resmidir.	0	1	2	3	4
5. Arkadaşlarımı eve çağırma izin verir, onlara iyi davranırlardı	0	1	2	3	4
6. Çevremizdeki çocuklarla beni karşılaştırırlar ve onların benden daha iyi olduklarını söylerlerdi.	0	1	2	3	4
7. Her zaman başıma kötü bir şey gelecektiği gibi davranırlardı	0	1	2	3	4
8. Bana hükmetmeye çalışırlardı.	0	1	2	3	4
9. Her konuda benim fikrimi de almaya özen göstermişlerdir.	0	1	2	3	4

Hiç Uygun Değil	Çok Az Uygun	Kısmen Uygun	Oldukça Uygun	Tamamen Uygun
0	1	2	3	4

Size
Ne Kadar Uygun?

10. Problemlerimi onlarla rahatlıkla konuşabilirim.	0	1	2	3	4
11. Evde bir konu tartışılırken görüşlerimi söylemem için beni teşvik ederlerdi.	0	1	2	3	4
12. Bugün bile alışverişe çıktığım zaman, beni alışverişte kandıracağım endişesiyle kendileri de gelmektedir.	0	1	2	3	4
13. Benden her zaman gücümün üstünde başarı beklemişlerdir.	0	1	2	3	4
14. Fiziksel ve duygusal olarak kendilerine yakın olmak istediğim zamanlar soğuk ve itici davranırlardı.	0	1	2	3	4
15. Yapmamam gereken şeylerin nedenini bana açıklarlar.	0	1	2	3	4
16. Sevmediğim yemekleri bana zorla yedirirlerdi.	0	1	2	3	4
17. Sınavlarda hep üstün başarı göstermemi istemişlerdir.	0	1	2	3	4
18. Benim gibi bir evlatları olduğu için mutsuz olduklarını düşünüyorum.	0	1	2	3	4
19. Küçüklüğümden itibaren ders çalışma ve okuma alışkanlığı kazanmam konusunda bana yardımcı olmuşlardır.	0	1	2	3	4
20. Birlikte olduğumuz zamanlar ilişkimiz çok arkadaşçadır.	0	1	2	3	4
21. Her gittikleri yere beni de götürür, evde yalnız kalmamı istemezlerdi.	0	1	2	3	4
22. Beni kendi emellerine ulaşmak için bir araç olarak gördüler.	0	1	2	3	4
23. Cinsiyet konusunda karşılaştığım problemleri kendilerine anlattığımda, çok ilgisiz davranırlardı.	0	1	2	3	4
24. Olarla yakınlaşmak istediğimde bana sıcak bir şekilde karşılık vermişlerdir.	0	1	2	3	4
25. Küçüklüğümde bana yeterince vakit ayırır, parka, sinemaya vs. götürmeyi ihmal etmezlerdi.	0	1	2	3	4
26. Bana önemli ve değerli bir insan olduğum inancını vermişlerdir.	0	1	2	3	4
27. Paramı nelere harcadığımı ayrıntılı bir biçimde kontrol eder.	0	1	2	3	4
28. Her zaman her işte kusursuz olmam gerektiği inancındadırlar.	0	1	2	3	4
29. Cinsellikle ilgili konularda kendileriyle konuşmamı istemezlerdi.	0	1	2	3	4

Hiç Uygun Değil	Çok Az Uygun	Kısmen Uygun	Oldukça Uygun	Tamamen Uygun
0	1	2	3	4

	Size Ne Kadar Uygun?				
30. Benimle genellikle sert tonda ve emrederek konuşurlar.	0	1	2	3	4
31. Kendi istediği mesleği seçmem konusunda beni zorlamışlardır.	0	1	2	3	4
32. Aile ile ilgili kararlar alınırken benim fikrimi de sormuşlardır.	0	1	2	3	4
33. Benim iyiliğimi istediklerini, ama benim için iyinin ne olduğunu ancak kendilerinin bileceğini söylerler.	0	1	2	3	4
34. Beni yapabileceğimden daha fazlasını yapmaya zorlarlar.	0	1	2	3	4
35. Beni olduğum gibi kabul etmişlerdir.	0	1	2	3	4
36. Başkalarına benden daha çok önem verir, daha nazik davranırlar.	0	1	2	3	4
37. İyi bir iş yaptığımda beni övmekten çok, daha iyisini yapmam gerektiğini söylerler.	0	1	2	3	4
38. Her zaman nerede olduğumu ve ne yaptığımı merak ederler.	0	1	2	3	4
39. Günlük olaylarla ilgili anlattıklarımı ilgi ile dinler ve bana açıklayıcı cevaplar verirlerdi.	0	1	2	3	4
40. Okulda başarılı olmam konusunda beni zorlarlar, kırık not aldığımda cezalandırırlardı.	0	1	2	3	4

EK-D

BENLİK ANKETİ

Aşağıdaki ankette sizden **gerçek**, **ideal** ve **beklenen** benliğiniz, kişiliğiniz hakkında neler düşündüğünüzü ve bu benlik tipini yansıtan nitelikleri yazmanız istenecektir. Bu üç çeşit benliğin tanımı şöyledir:

- Gerçek Benlik:** Şu anda gerçekten sahip olduğunuzu düşündüğünüz özellikler.
Bu özellikler olumlu veya pek olumlu olmayan nitelikte olabilir.
(Nasıl bir kişi olduğunuzu düşünüyorsunuz?)
- İdeal Benlik:** Sahip olmayı istediğinizi, arzu ettiğinizi düşündüğünüz özellikler.
Arzu ettiğiniz, dilediğiniz, veya umduğunuz kişi tipi.
(Nasıl bir kişi olmak istiyorsunuz?)
- Beklenen Benlik:** Sahip olmanız gerektiğine inandığınız özellikler.
Göreviniz olduğuna, sorumlu veya mecbur olduğunuza inandığınız kişi tipi.
(Nasıl bir kişi olmalısınız?)

Bu açıklamayı takip eden her sayfada her benlik tipini en iyi şekilde tanımlayan 10' a kadar nitelik veya özelliğin listesini yapmanız istenecektir. Bu özellikleri (her sayfada) yazmayı tamamladıktan sonra, bu özellik listesine geri dönüp her özelliğin verilen benlik tipine ne kadar uygulanabileceğini aşağıda verilen ölçüğü kullanarak derecelendirmeniz istenecektir.

1	2	3	4
Biraz	Bir Ölçüde	Oldukça	Tamamen

ÖRNEK

Lütfen, gerçekten sahip olduğunuza inandığınız özelliklerin listesini yazınız.

____1.....

____2.....

____3.....

Yukarıdaki kişi gerçekten düzenli, bencil, utangaç (vs.) gibi özelliklere sahip olduğuna inanıyor. “Düzenli” nin yanına koyduğu rakam 4, bu kişinin tamamen düzenli olduğuna inandığını ifade ediyor; “Bencil” in yanındaki rakam 1, bu kişinin biraz bencil olduğuna inandığını ifade ediyor; (vs.)

Aynı veya benzer ifadeleri farklı sayfalarda (farklı benlik özelliklerini ifade ederken) birden fazla kullanmaktan çekinmeyin. Kendinizi tam olarak ifade ettiğinizi hissedene kadar, elinizden geldiği ölçüde, her özelliğinizi listenize dahil etmeye çalışın.

YUKARIDAKİ AÇIKLAMARI ANLAMANIZ ÇOK ÖNEMLİ. LÜTFEN, ŞU AN ANLAMADIĞINIZ BİR KISIM VARSA ARAŞTIRMACIYA SORUNUZ!

Gerçek Benlik: Gerçekten sahip olduğunuza inandığınız özellikler.

Lütfen, şu an gerçekte nasıl bir kişi olduğunuzu yansıtan özelliklerin listesini yazınız

____1.

____2.

____3.

____4.

____5.

____6.

____7.

____8.

____9.

____10.

Unutma!

Yukarıda yazdığımız her özelliğe hangi ölçüde gerçekten sahip olduğunuza dair inancınızı aşağıda verilen ölçeği kullanarak belirtin.

1
Biraz

2
Bir Ölçüde

3
Oldukça

4
Tamamen

İdeal Benlik: Sahip olmayı istediğinizi düşündüğünüz özellikler.

Lütfen, idealinizde olmak istediğiniz kişinin özelliklerinin listesini yazınız (arzu ettiğiniz, dilediğiniz, veya umduğunuz kişi)

____1.

____2.

____3.

____4.

____5.

____6.

____7.

____8.

____9.

____10.

Unutma!

Yukarıda yazdığımız her özelliğe hangi ölçüde sahip olmak istediğinizi aşağıda verilen ölçeği kullanarak belirtin.

1	2	3	4
Biraz	Bir Ölçüde	Oldukça	Tamamen

Beklenen Benlik: Sahip olmanız gerektiğine inandığınız özellikler.

Lütfen, beklenilende olmanız gereken kişinin özelliklerinin listesini yazınız (Göreviniz olduğuna, sorumlu veya mecbur olduğunuza inandığınız kişi)

____1.

____2.

____3.

____4.

____5.

____6.

____7.

____8.

____9.

____10.

Unutma!

Yukarıda yazdığımız her özelliğe hangi ölçüde sahip olmanız gerektiğini aşağıda verilen ölçeği kullanarak belirtin.

1	2	3	4
Biraz	Bir Ölçüde	Oldukça	Tamamen

Şimdi ise size yine benzer şekilde ideal ve beklenen benliğiniz hakkında sorular sorulacaktır. Ancak bu sefer **aileniz (anne-babanız)** açısından, onların beklentileri doğrultusunda sizin ideal ve beklenen benlik hakkındaki düşüncelerinizi yazmanız istenecektir. Yani;

İdeal Benlik: Ailenizin sahip olmanızı arzu ettiği özellikler.
Onların sizin için arzu ettiği, dilediği, veya umduğu kişi tipi.
(Nasıl bir kişi olmanızı arzu ediyorlar?)

Beklenen Benlik: Ailenizin sahip olmanız gerektiğine inandığı özellikler.
Onların göreviniz olduğuna, sorumlu veya mecbur olduğunuza
inandığı kişi tipi
(Nasıl bir kişi olmanızı bekliyorlar?)

Lütfen çocukluğunuzdan itibaren **ailenizden (anne-babanızdan)** aldığımız izlenimleri, diğer sayfaya geçmeden önce hatırlayın.

İdeal Benlik: Ailenizin (anne-babanızın) sizin sahip olmanızı arzu ettiği özellikler.

Lütfen, ailenizin sizin idealde olmanızı arzu ettiği kişinin özelliklerinin listesini yazınız (sizin için arzu ettiği, dilediği, veya umduğu kişi).

____1.

____2.

____3.

____4.

____5.

____6.

____7.

____8.

____9.

____10.

Unutma!

Yukarıda yazdığımız her özelliğe, ailenizin hangi ölçüde sizden sahip olmanızı istediğini aşağıda verilen ölçeği kullanarak belirtin.

1	2	3	4
Biraz	Bir Ölçüde	Oldukça	Tamamen

Beklenen Benlik: Ailenizin (anne-babanızın) sizin sahip olmanız gerektiğine inandığı özellikler.

Lütfen, ailenizin sizin beklenilende olmanız gerektiğine inandığı kişinin özelliklerinin listesini yazınız (Sizin göreviniz olduğuna, sorumlu veya mecbur olduğunuza inandığı kişi) .

____1.

____2.

____3.

____4.

____5.

____6.

____7.

____8.

____9.

____10.

Unutma!

Yukarıda yazdığımız her özelliğe, ailenizin hangi ölçüde sizin sahip olmanız gerektiğine inandığını aşağıda verilen ölçeği kullanarak belirtin.

1	2	3	4
Biraz	Bir Ölçüde	Oldukça	Tamamen

EK-E

DÜZENLEME ODAĞI ANKETİ

Lütfen aşağıda verilen her durumu dikkatle okuyup, bunların sizi hangi oranda tanımladığını aşağıdaki ölçekten yararlanarak maddelerin yanındaki sayılardan size en uygun olanını yuvarlak içine alınız.

ASLA	NADİREN	BAZEN	SIK SIK	DAİMA
0	1	2	3	4

Hangi sıklıkta?

1. Diğer insanlarla karşılaştırdığımda, kendimi hayatta genellikle beklentilerimi gerçekleştirememiş biri olarak görürüm	0	1	2	3	4
2. Büyürken ailenizin tolerans gösteremeyeceği konularda hiç çizgiyi (sınırı) aştınız mı?	0	1	2	3	4
3. Hangi sıklıkta hayatınızda başardığınız şeyler yüzünden, hayatta daha da çok çalışma havasına girdiniz?	0	1	2	3	4
4. Büyürken hangi sıklıkta ailenizin sinirine dokundunuz?	0	1	2	3	4
5. Aileniz tarafından konulan kural ve düzenlemelere hangi sıklıkta uyarsınız?	0	1	2	3	4
6. Büyürken hiç ailenizin eleştirdiği şekilde hareket ettiniz mi?	0	1	2	3	4
7. Denediğiniz farklı alanlarda sık sık başarılı olur musunuz?	0	1	2	3	4
8. Yeterli olamadığım için zaman zaman kendimi sorunların içinde bulurum.	0	1	2	3	4
9. Benim için önemli olan şeyleri başarma konusuna gelince, idealimde olduğu ölçüde başaramamış bulurum.	0	1	2	3	4
10. Yaşamımda başarılı olma yolunda iyi bir gelişme gösterdiğimi hissediyorum.	0	1	2	3	4
11. Hayatımda ilgimi çekecek veya bana emek sarf ettirecek kadar beni güdüleyen, oldukça az sayıda hobi ve aktivite buldum.	0	1	2	3	4

EK-F

SUÇLULUK-UTANÇ ÖLÇEĞİ

Bu ölçeğin amacı, bazı duyguların hangi durumlarda ne derece yoğun olarak yaşandığını belirlemektir. Aşağıda bazı olaylar verilmiştir. Bu olaylar sizin başınızdan geçmiş olsaydı, ne kadar rahatsızlık duyardınız. Lütfen her durumu dikkatle okuyup öyle bir durumda ne kadar rahatsızlık duyacağınızı aşağıdaki ölçekten yararlanarak maddelerin yanındaki sayılardan size en uygun olanını yuvarlak içine alınız.

Hiç Rahatsızlık Duymazdım	Çok Az Rahatsızlık Duyardım	Kısmen Rahatsızlık Duyardım	Oldukça Rahatsızlık Duyardım	Tamamen Rahatsızlık Duyardım
0	1	2	3	4

Sizi ne kadar rahatsız eder?

1. Bir tartışma sırasında büyük bir hararetle savunduğunuz bir fikrin yanlış olduğunu öğrenmek	0	1	2	3	4
2. Evinizin çok dağınık olduğu sırada beklenmeyen bazı misafirlerin gelmesi.	0	1	2	3	4
3. Birinin size verdiği bir sırrı istemeyerek başkalarına açıklamak.	0	1	2	3	4
4. Karşı cinsten birinin kalabalık bir yerde herkesin dikkatini çekecek şekilde size açıkça ilgi göstermesi.	0	1	2	3	4
5. Giysinizin vücudunuzda kapalı tuttuğunuz bir yeri açığa çıkaracak şekilde buruşması ya da kıvrılması.	0	1	2	3	4
6. Bir aşk ilişkisi içinde sadece kendi istediklerinizi elde etmeye çalıştığınızı ve karşı tarafı sömürdüğünüzü fark etmeniz.	0	1	2	3	4
7. Sorumlusu siz olduğunuz halde bir kusur ya da bir yanlış için bir başkasının suçlanmasına seyirci kalmak.	0	1	2	3	4
8. Uzman olmanız gereken bir konuda, bir konuşma yaptıktan sonra dinleyicilerin, sizin söylediğinizin yanlış olduğunu göstermesi.	0	1	2	3	4
9. Çok işlek bir iş merkezinin bulunduğu bir köşede herkesin size bakmasına sebep olacak bir olay yaşamak.	0	1	2	3	4
10. Lüks bir restoranda başkaları size bakarken çatal bıçak kullanmanız gereken yerde elle yemek yediğinizi fark etmek.	0	1	2	3	4
11. Başkalarını aldatarak ve onları sömürerek büyük kazanç sağlamak.	0	1	2	3	4
12. İşçilerinizin sağlığına zarar vereceğini bildiğiniz halde, bir yönetici olarak çalışma koşullarında değişiklik yapmamak.	0	1	2	3	4
13. Sözlü bir sınav sırasında kekeleyişinizde ve heyecandan şaşırıldığınızda, hocanın sizin bu halinizi kötü bir sınav örneği olarak bütün sınıfa göstermesi.	0	1	2	3	4

Hiç Rahatsızlık Duymazdım	Çok Az Rahatsızlık Duyardım	Kısmen Rahatsızlık Duyardım	Oldukça Rahatsızlık Duyardım	Tamamen Rahatsızlık Duyardım
0	1	2	3	4

Sizi ne kadar rahatsız eder?

14. Tanındığınız birinin sıkıntıda olduğunu bildiğiniz ve yardım edebileceğiniz halde yardım etmemek.	0	1	2	3	4
15. Bir partide yeni tanıştığınız insanlara açık saçık bir fıkra anlattığınızda birçoğunun bundan rahatsız olması.	0	1	2	3	4
16. Akılsızca, bencilce ya da gereksizce büyük bir harcama yaptıktan sonra ebeveyninizin mali bir sıkıntı içinde olduklarını öğrenmek.	0	1	2	3	4
17. Arkadaşlarınızdan bir şeyler çaldığınız halde arkadaşınızın hırsızlık yapanın siz olduğunuzu hiçbir zaman anlamaması.	0	1	2	3	4
18. Bir davete ya da toplantıya rahat, gündelik giysilerle gidip herkesin resmi giyindiğini görmek.	0	1	2	3	4
19. Bir yemek davetinde bir tabak dolusu yiyeceği yere düşürmek.	0	1	2	3	4
20. Herkesten sakladığınız ve hoş olmayan bir davranışın açığa çıkarılması.	0	1	2	3	4
21. Bir kişiye hak etmediği halde zarar vermek..	0	1	2	3	4
22. Alışveriş sırasında paranızın üstünü fazla verdikleri halde sesinizi çıkarmamak.	0	1	2	3	4
23. Ailenizin sizden beklentilerini yerine getirmemek.	0	1	2	3	4
24. Çeşitli bahaneler bularak yapmanız gereken işlerden kaçınmak.	0	1	2	3	4

ANKETİ TAMAMLAMIŞ BULUNUYORSUNUZ!
KATILIMINIZDAN DOLAYI TEŞEKKÜR EDERİZ.

EK-G
EŞ ANLAMLI SIFATLAR SÖZLÜĞÜ

<u>KELİME 1</u>	<u>KELİME 2</u>	<u>ANLAM İLİŞKİSİ</u>
1. ŞEFKATLİ	İLGİLİ	EŞANLAMLI
2. ŞEFKATLİ	SEVECEN	EŞANLAMLI
3. ETKİN	KOLAY ALDATILAN	İLİŞKİSİZ
4. CAZİBELİ/ÇEKİCİ	ŞİŞMAN	İLİŞKİSİZ
5. CAZİBELİ/ÇEKİCİ	ÇOK GÜZEL	EŞANLAMLI
6. KAYGISIZ	UYSAL	EŞANLAMLI
7. İLGİLİ	MERHAMETLİ	İLİŞKİSİZ
8. İLGİLİ	CANA YAKIN	İLİŞKİSİZ
9. İLGİLİ	DUYARLI	İLİŞKİSİZ
10. İLGİLİ	DÜŞÜNCELİ	İLİŞKİSİZ
11. İLGİLİ	ANLAYIŞLI	İLİŞKİSİZ
12. İLGİLİ	SEFKATLİ	EŞANLAMLI
13. İLGİLİ	EMPATİK	EŞANLAMLI
14. İLGİLİ	İYİ	EŞANLAMLI
15. İLGİLİ	SEVECEN	EŞANLAMLI
16. İLGİLİ	SEMPATİK	EŞANLAMLI
17. İLGİLİ	KOLAY İNCİNEN	EŞANLAMLI
18. İLGİLİ	SICAK KANLI	EŞANLAMLI
19. NEŞELİ	CANLI	EŞANLAMLI
20. MERHAMETLİ	İLGİLİ	İLİŞKİSİZ
21. VİCDANLI	KENDİNİ ADAYAN	İLİŞKİSİZ
22. VİCDANLI	GÜVENİLİR	EŞANLAMLI
23. VİCDANLI	SORUMLULUK SAHİBİ	EŞANLAMLI
24. HOŞNUT	MUTLU	EŞANLAMLI
25. ADANMIŞ	VİCDANLI	İLİŞKİSİZ
26. UYSAL	KAYGISIZ	EŞANLAMLI
27. UYSAL	UMURSAMAZ	EŞANLAMLI
28. EMPATİK	İLGİLİ	EŞANLAMLI
29. HOŞ	EĞLENCELİ	EŞANLAMLI
30. DIŞADÖNÜK	CANA YAKIN	EŞANLAMLI
31. CANA YAKIN	İLGİLİ	İLİŞKİSİZ
32. CANA YAKIN	İYİ	İLİŞKİSİZ
33. CANA YAKIN	SEMPATİK	EŞANLAMLI
34. CANA YAKIN	SEVİMLİ	İLİŞKİSİZ
35. ENGELLENMİŞ	KEDİNİ GERÇEKLEŞTİRMİŞ	ZIT ANLAMLI
36. EĞLENCELİ	HOŞ	EŞANLAMLI
37. ÇOK GÜZEL-HARİKA	CAZİBELİ-ÇEKİCİ	EŞANLAMLI
38. KOLAY ALDATILAN-SAF	KOLAY KANDIRILAN	EŞANLAMLI
39. KOLAY ALDATILAN-SAF	ETKİN	ZIT ANLAMLI
40. MUTLU	HOŞNUT	EŞANLAMLI
41. MUTLU	MUTSUZ	ZIT ANLAMLI
42. DÜRÜST	NAMUSLU	EŞANLAMLI
43. DÜRÜST	GÜVENİLİR	EŞANLAMLI
44. KOMİK	ESPRİTÜEL	EŞANLAMLI

<u>KELİME 1</u>	<u>KELİME 2</u>	<u>ANLAM İLİŞKİSİ</u>
45. KENDİNE GÜVENMEYEN	GÜÇLÜ	İLİŞKİSİZ
46. ENTELLEKTÜEL	ZEKİ	EŞANLAMLI
47. AKILLI	BİLGİLİ	İLİŞKİSİZ
48. AKILLI	ESPRİTÜEL	İLİŞKİSİZ
49. İÇE DÖNÜK	CANA YAKIN	ZITANLAMLI
50. İYİ	CANA YAKIN	İLİŞKİSİZ
51. İYİ	SEVECEN	İLİŞKİSİZ
52. İYİ	SEVİMLİ	İLİŞKİSİZ
53. İYİ	İLGİLİ	EŞANLAMLI
54. UMURSAMAZ	UYSAL	EŞANLAMLI
55. UMURSAMAZ	KAYGILI	ZITANLAMLI
56. TEMBEL	GÜDÜLENMİŞ	ZIT ANLAMLI
57. TEMBEL	CANLI	İLİŞKİSİZ
58. HOŞ	ÇEKİCİ	EŞ ANLAMLI
59. SEVECEN	İYİ	İLİŞKİSİZ
60. SEVECEN	ŞEFKATLİ	EŞ ANLAMLI
61. SEVECEN	İLGİLİ	EŞ ANLAMLI
62. NAMUSLU	DÜRÜST	EŞ ANLAMLI
63. GÜDÜLENMİŞ	TEMBEL	ZIT ANLAMLI
64. TEMİZ	DÜZENLİ	EŞ ANLAMLI
65. ENDİŞELİ	KAYGILI	EŞ ANLAMLI
66. AÇIK FİKİRLİ	İNATÇI	İLİŞKİSİZ
67. CANA YAKIN	DIŞA DÖNÜK	EŞ ANLAMLI
68. CANA YAKIN	SICAKKANLI	EŞ ANLAMLI
69. CANA YAKIN	GİRİŞKEN	EŞ ANLAMLI
70. CANA YAKIN	İÇE DÖNÜK	ZIT ANLAMLI
71. CANA YAKIN	SAKİN	ZIT ANLAMLI
72. CANA YAKIN	ÇEKİNGEN	ZIT ANLAMLI
73. ŞİŞMAN	ÇEKİCİ	İLİŞKİSİZ
74. CANLI	TEMBEL	İLİŞKİSİZ
75. CANLI	NEŞELİ	EŞ ANLAMLI
76. ÇEKİCİ	HOŞ	EŞ ANLAMLI
77. TERBİYELİ	SAYGILI	EŞ ANLAMLI
78. SAKİN	DIŞA DÖNÜK	ZIT ANLAMLI
79. GÜVENİLİR	GÜÇLÜ	İLİŞKİSİZ
80. GÜVENİLİR	VİCDANLI	EŞ ANLAMLI
81. GÜVENİLİR	SORUMLULUK SAHİBİ	EŞ ANLAMLI
82. SAYGILI	TERBİYELİ	EŞ ANLAMLI
83. SORUMLULUK SAHİBİ	GÜVENİLİR	EŞ ANLAMLI
84. KEDİNİ GERÇEKLEŞTİRMİŞ	ENGELLENMİŞ	ZIT ANLAMLI
85. EMİN	KENDİNE GÜVENEN	EŞ ANLAMLI
86. ÖZGÜVEN SAHİBİ	EMİN	EŞ ANLAMLI
87. DUYARLI	İLGİLİ	İLİŞKİSİZ
88. DUYARLI	ANLAYIŞLI	EŞ ANLAMLI
89. ÇEKİNGEN	DIŞA DÖNÜK	ZIT ANLAMLI
90. ZEKİ	ENTELLEKTÜEL	EŞ ANLAMLI

<u>KELİME 1</u>	<u>KELİME 2</u>	<u>ANLAM İLİŞKİSİ</u>
91. ZELİ	AKILLI	EŞANLAMLI
92. SOSYAL	DIŞA DÖNÜK	EŞ ANLAMLI
93. GÜÇLÜ	KENDİNE GÜVENMEYEN	İLİŞKİSİZ
94. GÜÇLÜ	GÜVENİLİR	İLİŞKİSİZ
95. İNATÇI	AÇIK FİKİRLİ	İLİŞKİSİZ
96. SEVİMLİ	İYİ	İLİŞKİSİZ
97. SEVİMLİ	CANA YAKIN	İLİŞKİSİZ
98. SEMPATİK	İLGİLİ	EŞ ANLAMLI
99. HASSAS	İLGİLİ	EŞ ANLAMLI
100. DÜŞÜNCELİ	İLGİLİ	EŞ ANLAMLI
101. GÜVENİLİR	DÜRÜST	EŞ ANLAMLI
102. GÜVENİLİR	SORUMLULUK SAHİBİ	EŞ ANLAMLI
103. ANLAYIŞLI	İLGİLİ	İLİŞKİSİZ
104. ANLAYIŞLI	AKILLI	İLİŞKİSİZ
105. MUTSUZ	MUTLU	ZIT ANLAMLI
106. SICAKKANLI	İLGİLİ	EŞ ANLAMLI
107. ESPRİTÜEL	AKILLI	İLİŞKİSİZ
109. ESPRİTÜEL	KOMİK	EŞ ANLAMLI
110. KAYGILI	ENDİŞELİ	EŞ ANLAMLI
111. KAYGILI	UMURSAMAZ	ZIT ANLAMLI

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Zehra ŞAHİN

Doğum Yeri : Amasya

Doğum Yılı : 1982

Medeni Hali : Bekar

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 1996-2000 : Bursa Hürriyet Anadolu Lisesi

Lisans 2000-2004 : Muğla Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Yabancı Dil : İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

2005 - : KEV Özel Marmaris Koleji – Rehber Öğretmen

